

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

BAND 6.

HÄFTE 4—6.
(Årg. 1915).

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1916

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

SJETTE BANDET

LUND

BERLINGSKA BOKTRYCKERIET

1915—1916

Innehåll.

<i>Curt Weibull</i> , Saxo. Kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridssons död till Knut VI	S. 1
Saxo och hans verk. Inledande översikt.....	» 3
Svenssönerna. Knut Lavard. Erik Emun.	
Knut den helige.....	» 49
Olav Hunger och Erik Ejegod	» 109
Knut Lavard.....	» 130
Striderna efter Knut Lavards död. Erik Emun.....	» 156
Borgarkrigen och Absalonstiden.	
Knytlingasagan och Saxo.....	» 179
Brytningen mellan konung Valdemar och ärkebiskop Eskil.....	» 237
Ärkebiskopsskiftet i Lund 1177.....	» 259
Skånska sätesgårdar 1682. Samtida beskrivningar utg. av <i>Carl Gustaf Weibull</i>	» 287
Frosta härad.....	» 287
Bara härad	» 311
<i>Edward Kleberg</i> , Till historien om 1771—1772 års riksdag.....	» 324
I. Halländska prästerskapets riksdagsmannaval år 1771.....	» 324
II. Prästerskapets i Halland riksdagsfullmäktiges brev från riksdagen 1771—1772 till prosten i Fjäre och Viske kontrakt Hans Ahlelöf.....	» 356
Folklivet på Söderslätt under senare hälften av 1700-talet. En samtida berättelse medd. av <i>Bert Möller</i>	» 384
Helgo Zettervall om Lunds domkyrka. En byggnadsbeskrivning i brev.....	» 412
Historisk litteratur.....	» 421

Skånska sätesgårdar 1682¹⁾.

Fråstad-häradt.

Holma gård

1. i Höör sochn bestaar aff följandhe bygning. Vpå borregården ere 3 lenger, bullwerch med halmtack, noch med et maadeligt huusz aff korszwerch murat emillan stolpar och halmtack, uthj huilcha huusz ere två stuffwer, några sengkammer och een borrestuffwa. Ladugården, som med borregården er indfattat med 2 länger aff bullwerch och hallmtack, bestaar aff 2 lader, 1 stald samt fäahuusz och andra till nödwendigt bruuck; och ere borre- och ladugården icke wijdare åthschilte än med det eena huusz, som er murat millan stolpar och staar mestendhels mitt uthj gården, och er samma gård wähl wed macht.

Den cultiveras med 10 tönners uthsädhe och 200 à 300 lesz höö.

2. Wälb:ne Christopher Walchendorpff tillhörer gården, som dhen arffuat effter sin sl. moder, och bruuckar hand den med een deell sin egen och tillhöriga bönders arbete, dock har han förundt sin datters mandh, mons:r Sveder Agerholm att wara på gården, som dhen och ad interim beboer, men huarcken på halffnade eller arrende.

3. Gården kan well passera för et sätherije.

4. Gårdsens ägor ere inted for sig sielff separerade, undantagandesz den östre gårdsens wang, som er indtept for szig sielff wed gården, men den andre wang ligger i flääth med crono- och uthsochna bönder, och er gården belegan-

¹⁾ Utgör forts. från Bd V, 72.

desz ifrån bohllby. Uthj gårdsens östre wang ligger et gammelt huusz, som på gårdsens ägor er upszat, kallesz Holma huusz, men 5 st. huusz desz uthan ligger i flääth med crono och uthszochna.

11 heela och halffua inszochna wekudagzhemman, som ligger till gården, desz ägor ere ifrån gårdsens ägor separe-rade och lijckwähll aff alder fuldt gården.

5. Finnesz ingen eenskjilte skogher eller uthmarcker till gården.

6. Sättherijet befinnesz inted wara med några andre ägor förbettrat än det warit aff alder.

7. Gården er et whrgammalt sättherije och kan ingen minnesz när som det ähr anlagt. Ehr i föriga tijder kiöpt och besuttett aff gammell suensk adell och sedan kiöpt och possiderat giönom kiöp och giffande aff danska Be[r]necker, Braher och sl. Henningh Valckendorpff, huar ifrån Christopher Walchendorpff har bekommed gården i skiffte för sit möderne arff.

Aagerup gård

1. 2. i Nörra Rörum sockn tillhörer doctor Christian Foss, och een ladhefouget er på gården, men d. Christians arffuinger bruukar ägendomen.

Gården bestaar aff 4 ruinerade länger, huar uthaff de 3 ere aff bullwärch och een muurat mellan stolpar, alla med halmtack. Kand saaes till gården i dhen bruckelige jord aff roug och korn 4 pund, men wed 2 pundh land ligger och inted warit i bruuck; hööstas åhrligh 200 lesz höö, men fullmechtigen berättter, att gården uthj acker och engh kan mycket förbettrasz.

3. Gården uthj henscande till bygningen lijcknar inted noget sätherije.

4. Gården ligger ifrån bohllbye och har sijna ägor om gården eenschijlta med tepper och ingen i flääth med gårdzens marck, undantagandesz 2 huusz, som ligga inom gårdzens inteppe och på gårdzens grund opsatte.

I Nörra Rörum by 6 halffua hemman, som altijdh

warit weckudagz till gården och ere med teppe fränschille från gårdens marck. Noch j Nörra Rörum 2 hemman crono, cannickesädhe 1, Wejesche 3 hemman, huilche 6 hemman bleffue igiengiffne ifrån cronan för Hemmestorp och Webre lähner.

6. Vthj gårdens wang er sköhn eekeskogh och elliest uthom wangen boockeschogh, som ligger i fläåth.

7. Befinnesz ingen hemmanesz ägor att wara underlagt gården.

8. Gården er anlagt aff een bondegårdh namplig Ågerup ungefer 50 åhr sedhan, och bleffue bönderne strax tillagde, undantagendesz öfwanspecificerade 6 hemman.

Ouszbye gård

1. 2. i Höörbye sockn, som tillkommer estatzrådih i Danmarck, wälb:ne Åge Ramell, possideras aff wällachtbahre Suendh Pijhll effter desz contract om 6 åhr att betahlas, men sedhan (berättade Pijhlen) till wissze terminer att betahla; bestaar aff een grundmuurat länge med tegell betacht, 2 st. smaa länges, muurat millan stolpar och med tegelltack. Vpå ladugården, som i krijget bleff affbrendt, er upsatt een länge med halmtack och leer.

3. Gården lijcknar noch ett herresättherije.

4. Kan saaes till gården ungefer 44 tönner och höstas wed 200 lesz höö. Och ligger gården strax wed Ouszbye bye, som er i szamma sochn, bestaaendesz aff 11 $\frac{1}{2}$ hemman, som ere wekudagz till gården, huarest ingen er i fläåth medh, och ere samma hemmanesz acker och ängiar i fläåth med gårdens ägor, ehuruwähll een aae eller strööm separerar gården och bönderne, dock er ingen aamärke eller skiähll.

5. J byen ere 5 huusz, ödhe och affbrendte, som ere innom sättherietz marckeschiähll, och i gårdens koehage 1 huusz, kallesz Gidschouffhuszet.

Fölljandhe vthsockna hemman bruuckas for wekudagz: vthj Lybye byy ere 2 hemman och 1 ödhe huusz, som har

acker och engh i flääth. Twenne torp, naffulig Brunstorp och Sextorp, haffua deras acker och engh serschildt indtepte, men ligger i fällatt med gårdsens fellatzmarch; de andre gårdsens tillhöriga bönder ligger i fellat med crono och uthsockne ifrån gården. Arup och Kiöllestorp haffuer derasz ägor for sig sielff indtept, men uthj fellat.

J den söndre wangen participerar bådhe gården och bönderne med crono- och uthsockna bönder, men inted teppe eller raamerche emillan. J den östre gårdsens wång, huarest gården och bönderne ere tillsammen i flääth, finnesz raamercke emillan Ouszbye och Hörbye, dock intet afftäpt.

6. Finnesz ingen eenskijlta skoghar.

7. Herregaarden er först anlagt for 150 åhr sedhan aff Biörn Saxtorp, men sedhan henflytt på det rum som den nu staar.

J Sätoffta och Heggenesz ere 9 hemman, som för jndszochna bruuckas under gården och i Höör och Foltoffta sochner belegne.

J Hörbye sochn ere 8 hemman i sochnen hos herregaarden, mens dock i fällat med crono-hemman och ere weckudagz.

J Lybye by,

1. Lybye sockn, er een gård, som till et sättherije er anlagt för 56 åhr sedhan, och den åboede wälb:ne Christopher von Hardenberg, som han kiöpte aff een bondhe, omsziider er bleffuen kiöpt aff sl. h:r capitein Lillie, huesz arffuingar och börn samma gård nu tillhörar och af befallningzmannen, wälb:tde Anders Perszön under arrende besittjas, och er samma gård een tijdh heden åth förän befallningzmannens ankomst ruinerat. Finnesz confirmation paa frijheeten aff hans kongl. maj:tt, huilche breffue och documenter h:r öfwerstleutenant Vinholtz såszom börnens förmyndare hoosz sig haffuer.

2. Finnesz på platzen een stuffwelenge och 2 andra

länger med leerweggar och halmtack, och kan saaes till gården wed 13 tønner och hööstas 70 lesz hööe.

3. Till gården er ingen bönder; desz acker och engh ligger i fläth med byens, som er crono och uthsockna; ej heller er till samma gård nogen eenschijlta ägor antingen aff skogh eller marck.

Söndertoe gårdh

1. i Lyby sochn åboer wälb:ne Per Wijnstrup, dhen han kiöpt aff sin schwigerfader sl. Clasz Sparre. Den bestaar aff följande bygning: 1 länga med fiehla weggar, 1 lenga halffdeelen murat millan stolpar, 2 andra lenger med leerweggar mensz alla med halm betachte. Noch et lijtet styche huusz uthan gården med fiela weggar.

2. Kan saaes till gården 26 tønner, hööstas 120 lasz hööe, och bruuckar mons:r Winstrup sielff ägendomen.

3. Kan iche wäll passera för et sättherije.

4. Sl. Clausz Sparre kiöpte denne gården aff Hach Söfrensön (som den upbygte aff een bondegård, nafnlig Söndertoe, aff dhen by, som den ligger hoosz och er i fläth medh) for 25 åhr sedhan och der upå erhuerffwat adelige frijheet.

5. Ved gården ligger twenne huusz, som på gårdsens ägor er upbyggt.

6. Gårdsens acker och engh ligger i fläth med Söndertoe by, som er crono och uthsockna.

7. Finnesz ingen eenskijlta skoghar eller uthmarcker.

8. 3 st. bönder i Lybye har för krijget warit bruuckadhe for wekudagz effter sl. wälb:ne h:r Dureels resolution.

Eszpinghe söndre gård

1. i Eszpinghe sochn och by beboes aff sl. h:r öfwerstleutenant Eckensteins effterlatte frue, wälb:ne frue Ellszebe Juliana, och aff hende sielffuer cultiveras och bruuckasz.

Gårdsens bygning bestaar i 4 godhe längder, leerslagne och tachte medh halm.

2. Till gården kand saaes 33 tönner och hööstas 150 smaa läsz hööe.

3. Gården ligger i Espinge bye med crono och uthsockne bönder och inted derifrån affwijttrat, uthan acker och engh ligger i flääth med böndernesz.

Gården kand någorledes lijckna ett sättherije, såszom 2 stuffwer och 4 sköhne kammar sampt fäähuusz och staller finnesz well wed macht.

4. 4 st. huusz på gårdens ägor ere upbygte, huar till er lagt noget ljetet acker och engh aff gårdens egne ägor, huilcha huusz af alders tijdh der till legatt.

5. Detta sättherije er först anlagt aff een skattegård, som een kongen[s i] Danmarck skreddare kiöpt och kaltis gården Söndre gård, aff huilchen sl. h:r öfwerstleutenanten kiöpte gården och der på bekom sättherijesz frijheet 1663, dha sl. h:r öfwerstleutenanten till samma sättherije er adlat worden, huilchen frijheet sedermera aff hans kongl. maij:tt aldrånådigst 1677 och åther nådigst å nyo 1680 af kongl. maij:tt er confirmerat worden.

6. Een ljeten mölla, som ligger till gården uthj een ljeten ströhm, ligger uthj fällatzmarck.

7. Ingen eenschijlta ägor ere till gaarden, eij heller är noget wijdare tillagt gården än aff ålder warit.

Pugerup

1. kallesz ett ljetet sättherije, Gudmandtorp sockn, tillkommer wålb:ne frue Metthe Rosenkrantz, som er flöttet ifrån Boo gård och satt på platsen der dhett ståår ungefer för 60 åhr sedhan aff gamle sl. Christopher Wilfeldt.

Desz bygning bestaar aff eet huusz aff korswäarch, muurat emillan stolpar, med tegell betacht på een deell aff taged och på een deell med halm, och ere 2 stuffwer och 2 kammar i samma långa.

Ladugården bestaar aff 3 längder med leerweggar och

halmtack. Kan saesz till gården 26 tönner och hööstas 400 lesz höö.

2. Gården under arrende possideras med tilliggandhe bönder och äcka.

3. Gården uthj henseendhe till desz bygning lijcknar icke synnerligt noget adelig sättherie och kan icke heller med fleere ägor förbettras.

4. Pugerup ligger för sig sielff affskildt ifrån bohllbye, och ligger der ingen hemman innom sättherijetz ägor såszom det gandsche med 4,000 fambnar teppe er omtept; dock ere 4 hemman i Brostorp, som har engher inne iblant sättherijetz inptepte ägor.

5. Boelåhn, som er weckudagz till sättherijet och jnsockna, beståendhe aff fölljandhe torp och hemman: Muncherup 7 hemman, Brostorp 4, Boo-gård 1, Kurra 1, Monstorp 1 hemman, Effueröd 4 hemman, som er i Harriagersz her-rad, samt Hasleröd 2 hem:n uthsockna ligger tillijeka med öffwanspecificerade hemman innom fölljande raagang: finnesz ett rååmercke, kallasz Kierlinga steen östen för Kurre, Kaahre killa wed Monstrup, een steengård uthom Hesthagen, till skiötteledezt Morspreng wed Swaneholm, der ifrån gaar rååmercket i öster åth Kulleberga steengård och der ifrån till Boogard, ifrån Boogård åth Brostorp kiella, derifrån till Huszelycke leet och derifrån till det första, som er Kierlinga steen.

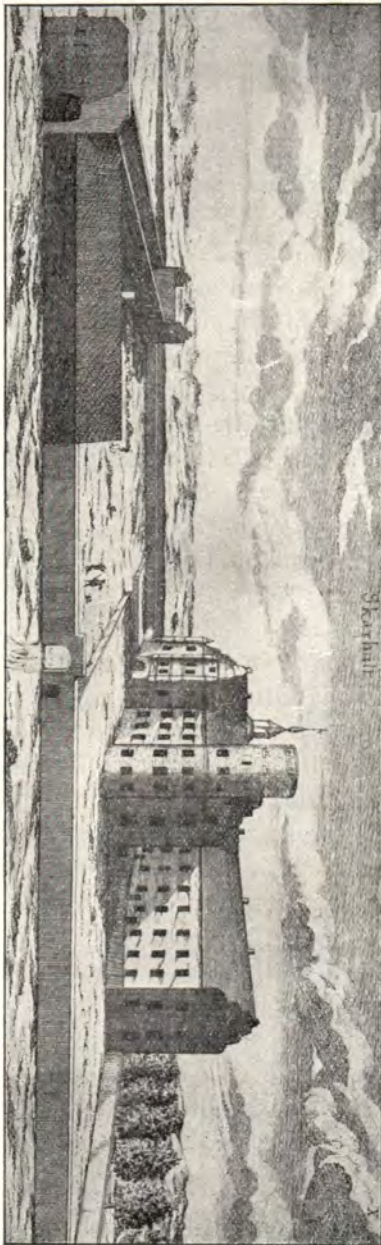
Kallundborgzhuszet, Striboltzhuuszet, Skiöttehuszet, Ienstorphuset, Wemmendbergzhuszet och Swaneholmshuszet, som af alder ligget till sättherijett, ligger innom öffwanståendhe raagang och oschatlagdhe.

Noch indsockna hemman till sättherijet: Snogeröd 1 $\frac{1}{2}$ hem:n, Findholt 1 hem:n, Orup 1 hemman, Rolszberga 7 hemman och 1 mölla, deszutan Bööstoffta 3 halfwa hemman, huilche icke ligger innom denne råågängen.

6. 7. Finnesz ingen wijdare eenskijlta ägor, ej heller befinnesz att wara noget underlagt eller sättherijet med andra ägor förbettrat än det af alder warit.

8. 9. Ehr tillförne forklarar.

10. Vpå det ställe, som sättherijet staar, stod tillforne 2

Skarholt 1680. Efter Gerhard Buhman.

bondegårder, nampnlig Pugerup, huisz ägendom ere bleffne underlagte sättherijetz ägor.

Skarholt huffwetgård

1. i Skarholt sockn, som hans excell:tz hr greff Pontns har kiöpt aff wälb:ne Chorffetz Trolle och aff whr-alder har warit ett frijtt herresättherije, bestaar aff följande bygning:

Borregården af 3 grundmuurade stoorä längr, 3 lofft högt med många stufwer och kammer; ladugården, som i krijget aff fienden bleff opbrendt, bestod aff een lang grundmuurat längr och 1 muurat millan stolpar och tegelltack, men nu effter krijget opsat een lang längr millan stolpar muurat och halmtack, noch een lijten mitt i ladugården med leerweggar och halmtack.

Till gården kan saaes 170 tönner och hööstas 800 lesz höö meer och mindre.

2. Nu för tijdhen bruukas med een deell hr grffuenes egen affll, såszom begge socknarne i krijget ere mesten deehls bleffne ödhe och affbrendte, och hr greffuenes fullmechtig boor på gårdeu.

3. Skarholt gård kan noch passera for et förstelig slott.

4. Gården ligger for szig sielff strax hos Skarholt bye, som er huffwedsochne, huar emillan gaar een lijten aae, dock inted noged skiehl eller raamerche; och ere 8 fierdingzhemman i Skarholt by, som ere wekudagz till gården, och ingen wijdare hemman antingen crono eller uthsockne ere i samma by belegne.

Alla gårdens ägor ere för sig sielff separerade och in-tepte medh steendijcken, tillforne ligged i fläath med bönderne, men sedhan der ifrån separerade.

5. Till gården ligger inom råågangen Beltinge by å nordhe sijdhen 11 fierdingzhemman, Hunseng öster ifrån gården 4 gårdar, Chlemmedstorp 1, Iepstorp $\frac{1}{2}$, Attarp $\frac{1}{2}$, Gethehuuzet $\frac{1}{2}$, Ströö sochn och by 20 fierdingzhemman, fougdehgården i Beltinge, som aff een fogdhe aff gårdens felladt er indhegnat för många åhr sedhan, desz acker och engh er underlagt sättherijetz ägor. Een ladugård i Ströö sochn, neml. Trölstorp, inom råå och röö er anlagt aff tuenne halfua gårdar, tillförne ochszå Trölstorp benemfte, som nu een arrendator åboer. Der till har greffuen låtet 7 st. huusz på gårdens fällath opszättia 10 åhr for krijget, men sedan uthj krijget affbrente. Kielstorp $\frac{1}{2}$ hem:n i Skarholt sochn, Lilla Skeilinge 1, noch 2 hemman i samma bye, huar uthaff den eene ligger om andra sijdan een lijten beck, ere uthsockne och bruukasz som weckudagz, dog ligger inom råå och rör och giffuer sin skatt till cronan.

6. Heela Skarholt och Ströö sochner ere inom följande råågång med steendijcke indfattad: jmellem Brönneszlöff och Skarholt er steendijcke, löper i nör emoth Lilla Huolleröd, der ifrån omkring gaardsens heste- och koehager till Boelähn, huarest ligger et huffwetmercke kallesz Moorspreng mellan Ellinge, Boelähn och Skarholt på en bache wed Swanelholms huuszet; derifrån till Sköttehuszet i öster, derifrån i sönder emillan Gudmandtorp och Tröelstorp ifrån Tröelstorp till Chlemmedstorp haghe, som ligger öster sönder ifrån herregaarden; jfrån Chlemmedstorp haghe till Lejestadh engh, som ligger under gårdzens råå och röö, der-

ifrån till Lilla Skeilinge och derifrån till Brönneszlöff, som er heela gårdens råå och röör och aldeles ingen i fläåth med.

7. 8. Ehre tillförne specificerade.

9. 2 huusz, kallesz Biörnhuszen, och 1 huusz, nampnlig Biörnhuszet, ligger i gårdens heste- och koochager.

10. Gården har warit aff uhrminnesz tijdh, och weckudagzgotzen lijcka szå lenge der till legat, och ingen kan minnasz när som dhe äro underlagde.

Sköohna eecke- och böökeschoghar finnesz eenschijlta innom råå och röör.

11. Halffdeelen af wekudagzgotzed er ödhe, som i krijget bleff affbrendt.

Brönneszlöff gård

1. i Borlundha sochn åboer wålb:ne Hans Valckendorpff, som han arffuat effter sin sl. moder, och har samme gård aff ålders tijder warit som ladhugårdh till Ellinge gård och der under dependerar; bestaar aff een stuffwe- och 1 loelånge, begge med leerweggar och halmtack. Och war gården för krijget well bebyggt, men i krijget nedbrutt och ruinerat aff wor egen armadie, och bruuckar hr Valckendorpff gården med een deell sin egen och böndernesz affll.

Till gården kan saaes 70 tönner aff alla slagz, hööslaggh 200 lasz, meer och mindre.

2. Gården lijcknar inted noged sättherije.

3. Gården ligger i Borlundha sochn och Brönneszlöff bye, huarest han haffuer ödhe och besutne 6 hemman, heela, halffua, fierdinger och ottinger, och äro uthj samma by cron-, cannicke- och uthsittarehemman inted ifrån huer andre åthschille.

Alla gårdens ägor ligger i fläåth med böndernesz och inted for sig sielff separerade.

4. Jfrån sijna egne wekudagzbönder i Brönneszlöff har hr Wallckendorpff lagt 1 hemman och ifrån de andre noget ljetet under gården och desz ägor der med förbettrat.

5. Fölljandhe bönder ere weckudagz uthsochne: i Hariagerz häradt, Sallerup sochn, Staffröd 1 hemman, Stoor

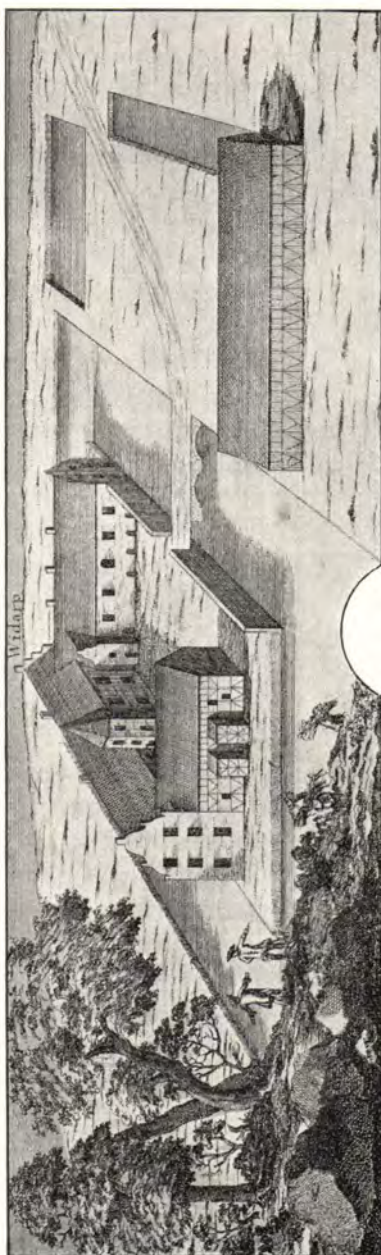
Kaszberga 2 hemman, neml. et fierdingdeels och et $\frac{3}{4}$ deels, Lilla Kaszberga 1 hemman aff $\frac{3}{4}$; inszockna: Borlundha sochn, Grödbye 5 hem:n aff halffua och ottendehls, Skrubberup $\frac{1}{2}$, i Borlundha bye 2 halffua.

6. Gården er anlagt aff een bondegård på samme ställe, som den nu staar, och har wekudagzbönderne ligget der till af uhrminnes tijdh, undantagandesz 2 hemman $\frac{1}{4}$ i Brönneszlöff bye, som war tillforne uthsockne till Näs, huarifrån han kiöpte honom och lagt desz ägor under gården för krijget efter Malmöes Recess. $\frac{1}{4}$ i Borlundha bye, som war wekudagz till Huidrup, noch i Borlunde bye $\frac{1}{2}$ uthsochna till Suenstorp, som han i lijka måtto kiöpt och sielff betahlar skatten derforre.

Huidrup gård

1. i Gårdstangha sochn, som tillhörer welb:ne hr Hans Ramell och han arffuat efter sijna foreldre, har aff uhrminnesz tijdh warit et adeligt herresättherije; bestaar aff följande bygning:

På borregården 2 st.

Huidrup 1680. Efter Gerhard Buhrman.

grundmurade länger och een muurat emillan stolpar, alla med tegell betacht, och een graff omkring med een windebrygga.

På ladugården (som för krijget med 3 lenger war bygt och muurat emillan stolpar och aff wor armadie nedbrutt) er opsatt een länga, muurat emillan stolpar och halmtack.

Kan saaes till gården 60 tönner och höstas 500 lesz höö, meer och mindre.

2. Den bruuckas aff hoszbonden sielff och driffuas med böndernesz och gårdsens arbete, såszom bönderne icke orekar alleena præstera arbeetet.

3. Gården seer well uth till et adeligt sättherije.

4. Gården ligger för sig sielff, separerat ifrån boohll-byen, neml. Gårdstanga, huarest ere wekudagzhemman till gården, 11 halffua hemman och 8 gamle huusz, som ligger innom markeschiell och råågngen, och ere ingen i samma byy wijdare än wekudagz antingen crono eller uthsockna. Alla böndernesz ägor ere för sig sielff separerade ifrån gårdsens mark med tepper och dijker, dock stööter på gårdsens ägor.

6. 7. Till gaarden er een eenschijlt böökeschogh, ligger i Harlösza sochn och Hielmared, som med sina wisza rååmerchen och skiähll er för sig sielff separerat, neml. sön-den till er Öffwetz Closters stora siöe, huar uthj Hans Ramell noget lijtet participerar, så wijdha hans grund af skogen recker, östen till een beck, namplig Börst, som åthschiller Öffuetz Closters skogh ifrån denne, norden och westen till ere många steenmercken, som åthschiller samma skogh ifrån hr gen. major Buchwaltz ägor, och er altz ingen som participerar i samma skogh.

Noch er till Huiderup gård om andra sijdhnen aeen i Tornahärat een wångh sön-den till, som med steendijcke er indfattad och aff whrminnesz tijdh der till ligget haffuer och er mycket näär aeen och gården.

Ingen torp eller gathehuusz ere på felletzmarch upszatte wijdhare än 2 st. huusz, som her effter specificeras, mycket mindre noget från nogen bohllbye taget och lagt under gårdsens ägor.

8. Föruthan Gårdstanga bye ere följande uthsochna hemman till gården, som har altijdh warit bruuckade för weckudagz jndsochne dog uthom råågängen och frij for cronones skatter, neml. i Skeilinge sockn och bye $\frac{1}{2}$ och $\frac{1}{4}$ hemman; Holmbye sochn och Östre Gårdstanga två halffua hemman, noch et huusz som aff ålder warit upbyggt i byen upå byens fellatzgrund, Holmbye bye 3 halff. och $\frac{1}{4}$ hemman (Gårdstanga sochn, Roeszlöff, jnschne 3 halff., Giddinge 6 halffua, som ligger på andra sijdhan Giddinge brygga och dock i sochnen med herregården); Harlösza sochn, Honneberga $8\frac{1}{2}$ hemman, noch 1 gammelt huusz och 1 nytt, som i byen på fellitz grund er upbyggt, såszom uthj samma byy ere crono- och cannichehemman belegne.

Detta bewijstes med et tingzwitne, udstädd aff Fråstad härätzting d. 24 febr. 1664, huarest 7 st. män har for rätten wundet och betygat, att öffwan specificerade hemman har warit bruuckade som andre weckudagz jnszochna frällszechemman uthj den danska regieringen och ingen skatt giffwet till cronan, dhet dhe kunnat mindhes öfr 30 åhr fra samma tijdh.

9. Ehr alt specificerat.

10. Jngen kan minnesz, när sättherijet er anlagt.

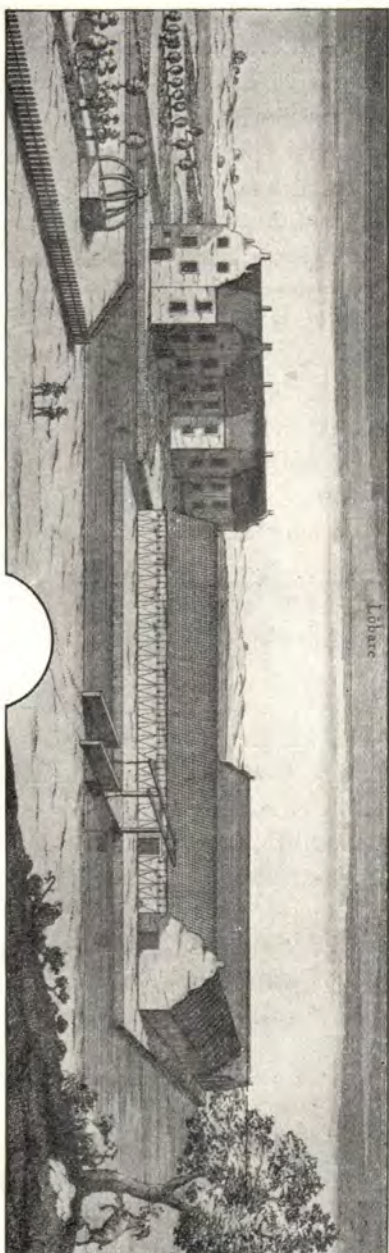
11. Gårdsens och Gårdstanga byes ägor ere indfattade uthj följande raagang: sönden wed gården gaar een stoor aae, westen från gården er et steendijcke indfattad ifrån aeen och gaar i nör och gör skillnat emillan gårdsens ägor och Örtoffta marcker, better i nör gaaer et dijcke, som gandsche på nörre och östra sijdhan infatter gårdsens ägor och Gårdstanga byes den norre och westre wång och fellath, och er alldheles ingen i flääth med, och slutar samma dijcke wed aeen igien.

Löberödh gård

1. i Hammarlundha sochn tillhörer welb:ne hr Hans Ramell, som han arfwat effter sijna föreltra; desz bygning som följjer:

Borregården med een graff omkring er bygt med halffan-

Löberöd 1680. Efter Gerhard Buhrman.

den grundmuurat länge med tegelltack, ladugården i lijcka måtto med een graff omkring har 2 grundmuurade lenger, den eene med halmtach, den anden halffdeelen med halm och halffdeelen med tegell, noch een lång länga aff korswerch, muurat emillan stolpar, på syndra sijdhan med tegell, på norra sijdhan halffdeelen med halm och halffdeelen med tegell. Deszuthan wed gården een grundmuurat smedhie med tegelltack.

Till gården kan saaes 50 tönner och höostas 500 lesz hoo meer och mindre.

2. Vål:ne Hans Ramell åboer sielff gården och bruucar den med böndernesz arbete.

3. Kan noch passera för et adeligt sättherije.

4. Gården ligger separerat ifrån boohllbye och haffuer desz acker och engh med gierzlegårder och steendijcker för sig sielff åthschild, och ingen ligger i fläath med.

5. Jnnom sättherietz raagang er et huusz belegen, nyoprättat och oschattelagt, kallasz Batthehuuszet; ett $\frac{3}{4}$ hemman kallat Lönszholt ligger strax wed gårdsens ägor

med den ena sijdhan, men på den andra sijdhan till fellet, dock med lijtet gierde separerat ifrån gårdzens ägor och ligger i samma sockn.

Fölljandhe hemman er uthsochne wekudagz till herregården. Vester ifrån gården i Tengellsaas bye, som ligger halffdeelen i Holmby sochn och halffdeelen i sochnen med herregården, aff 17 fierdingzhemman, grentzer med den eene wang mooth gårdzens ägor och alleenaste med et lijtet teppe ifrånschildte, att gårdzens march på östra sijdhan gaar ind till byen, men på andra sijdhan gaar bem:te Tengellsaas i flääth med crono och uthsochne. Brödackra 2 halffua hemman och uthan sochnen er aff lijcka beschaffenheet och grentzer på gårdzens ägor på westra sijdhan, men på andra sijdhan i flääth med Tengellsaas och Holmbye sochn; öster ifrån gården Ölycha $\frac{1}{4}$, Wijeröd $\frac{1}{2}$, Kyrckholt 2 halff., Westrabye 2 halffua och 6 fierdingshemman, Bingzstorp 1 hemman, Arup 2, Attarp 2, Muszerup 1, Boleröd 2. Alla desze hemman ere i Hörröd sochn, och deras acker och engh ere med huar andresz uthj flääth, och aldeles ingen antingen crono eller cannicke der uthj participerar, uthan likasom uthj et teppe runt om författade, men på alla sijder omkring stööter fellatzmarcken, men icke separerar nogondera ägor; sönder ifrån gården Gummerup 2 halffua uthaff sielff samma beskaffenheet.

Jndsockna: Lilleröd, som ere 3 halffua, grentzer på gårdzens och Lönsholt ägor igien; Otteröd $\frac{7}{8}$ hemman ligger i flääth med Lilleröd, huilched hemman tillförne, ungefer 8 à 10 åhr sedhan, har warit cannicke och bleff giffuet doctor Christian Foss ifrån cronan i wederlagh for Hemmedstorp och Webre lehner och sedan köpt ifrån doctor Foss och giort till wekudagz under Löberöd i föllje aff Malmöes recess.

Öffwanskreffne uth- och jnsochna hemman ere med fölljande skiehll och steenmärcken indfattade omkring herregården: Nordoest från gården er skoug-åhren, som gör schilnat imellom Wieröd, Westrabye och Roellszberga, der ifrån till Wantaretepped i nör, derifrån omkring Kyrckholt i

Skiberödh beck, derifrån till Westtrabye acker, huarest ligger 3 steenmärcken, som åthschillnar Höxeröd och Westtrabye marcker, från Westtrabye ett teppe, som innelucker Bingztorp och Arup marcker ifrån Höxeröd felletzmarck, fra Arup till Musszerup, från Muszarup omkring Attarp, till Spaiszkiehr, huarest gaar een beck, som giör schilnat emillan dissze 3 torp, och Höxeröd felled, på dhen östra och nörra sijdhan, och imellom Musszarp och Romholt marcker på söndra sijdhan, och denne beck gaar i wester ned till Gummarp och skillnar Gummarp och Krumholt ägor, jfrån Gummarp till Lilleröd, huarest ligger eett stenmercke, kallesz Råholtz backen, derifrån i wester, ligger 2 hoffwedsteenmärcke, och giör skillnat emillan Honneberga och Lilleröd, der ifrån i nör, westenfor Lillerödztz och Oterödztz wangh och till et annat steenmärcke, som ligger i ett allekier, från detta schiehl och åter tillbackars i öster, ligger et huffwedtmärcke, kallasz Skiehlstubben, derifrån till Lönszholt och till hoffgartz gierdzlegård, der ifrån i wester, omkring gårdsens march, till Skutteleed, huarest et teppe wedtager och innelucker Brödagre, vesten och norden i Brödagre enghe ligger et hoffuedsteenmercke, kallasz Ijffueschielled, som giör skillnat emillan Brödagre, Holmbye och Tengellszaas marcker, derfra omkring 2 fiskeparcker, som ligger till herregården, till Biörneschougshelled, som åthschiller Holmbye, Roeszlöff och Tengellszaas marcker, derifrån i öster, mod Tengellszaas, till Liunghultz schiellet, som schiller Tengellszaas och Espinge ägor, derfra i Orebergzskellet, och der ifrån till wangebrödden, huilchen löper till Kelszeleet, till herregårtzmarcken, huarest steendijcket tager fatt igien, och innesluter gårdsens ägor. Från Swarteport, som ligger i gårdsens steendijke, tuert öffuer felleden, gaar een beck uthj Långeröd dam, på felleden, som giör skiehl och merche emillom Satzerup, Langerödztz och Hurffue felled. Vesten norden ifrån Langerödztz gård er een stoor steenraasz, gaar lijcka moth Rolszberga aae, huilched skiehl giör åthschillnadtt imellan Garderup och Langeröd på dhen eena sijdhan och aae på dhen nörra sijdhon imellom Rolszberga, Langerödztz och Satszerup marck, op ud wed

aaen gaar märcket och skillnaden till Westrabye brender, i öster, och derifrån i nordwest till skough-aaren, som war det första skiehll.

6. Jnnom förberördte marckeschiehll ere schöna eenschijlta skoghar, så aff eeck som böock, huar uthj slet ingen participerar, utan herregaarden alleena.

Vthj Westrabye bye och Höxeröd sochn er 3 st. gamle huusz på byens grund opszatte innom dhetta skiähll, som i 5:te puncten specificerat ähr.

7. Er i 5:te puncten forklarar.

8. Finnesz een lijten byy, kallasz Slogstorp, som er indsockna wekudagz, och ere een halff, een ottendehls, 7 st. huusz, föruthan een landgl. mölla med een brystqwern, huilcha ligger i fläåth medh crono och uthsochne och stöter på Lillerödztz fellat och gårdsens ägor.

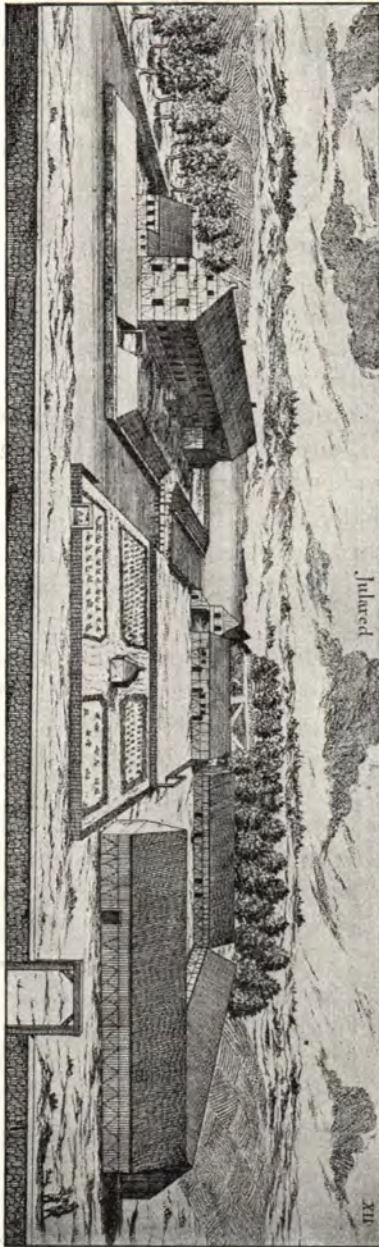
9. Er i 5:te puncten specificerat.

10. Herregården har warit aff uhrminnesz tijdh, och ingen kan minnasz, när som den er till sättherije anlagt.

Vthj gårdsens östre wangh har warit wed for 46 åhr sedan 1 hemman, kallesz Lilla Löberöd, huis acker och eng er bleff:d underlagt gårdsens ägor; noch i Höxeröd sochn, paa felletzmarchen, 1 hemman, kallasz Frönszholt, som gandsche med gierdzgård er intept, er i lijcka måtto desz ägor lagt under gårdsens affll.

End befinnes wekudagz uthsockne till gården: Gudmandtorp sochn, Langeröd 1 hemman, Höxerödh sochn och byy 3 halffua hemman, Sibberup 1, två halffua och 1 fierdingzhemman, Skiberödh $\frac{1}{2}$ hem:n, huilche effter et tingzwitnesz formelding, dat. 1664, har warit bruukade som andre jnsochna wekudagz öff:r 30 åhr; för dhen tijden och i danska regieringen altijdh warit frij för cronones uthlagor; alla dhe torp, som i 5:te puncten specificeras, innom marckeskiehlen, saa uth- som jnnsockna, ere i samma tingzwitne inslutna och niutet samma frijheet i danska regieringen, som öffwanförmählt ähr.

Och ere alla desze uth- och jnsockna hem:n inted öffwer een fierdingz weij afflegne ifrån gårdhen på nogen sijdha.

Hjulared 1680. Efter Gerhard Bahrman.

Julerödhz gård

1. 2. i Harlösza sochn beboes aff wälb:ne hr baron och generallmajor Buchwald, dhen hand köpt aff hr Preben von Ahn och sl. Enevold Friderich Ackilleje, och bestaar gården i följande bygningh.

På borregården med een graff omkring er een sköhn lenga aff korswärc, muurat emillan stolper, med tegeltack, huilched i sidsta krijget bleff aff snaphaner gandsche ruinerat; noch wed dhen nörra sijdhan 3 uthbygninger aff korsz-werch muurat och tegeltack. Ladugården, som i krijget aff snaphaner bleff i grund affbrendt och bestod aff 4 sköhnna länger, er nu igien med 4 lenger bebyggt, med leerweggar och halmtack.

Ved gården er een sköhn lusthaghe och en stor träägårdh.

Gårdens afffl bruukas aff hr generallmajoren sielff med böndernes arbete, och saaes till gården 50 tönner, och 400 lesz höö, meer och mindre, höstas.

3. Gården lijcknar well ett herresättherije.

4. 5. Gården ligger för

sig sielff ifrån boohlbyy och har alla sina ägor för sig sielff indtept; norden från gården ligger Ryy, eett heelt och 2 tredingz hemman, som med acker och engh stööter på gårdens ägor; Högholt, $\frac{2}{3}$ hemman, ligger i fläath, med sin acker och engh, med gaardszens ägor.

J Harlösza byy, som er hoffuetsochnen, ere 2 heela och $\frac{1}{8}$ hemman; alla desze öffwanmälte wekudagzhemman har hr generallmajoren köpt aff doctor Christian Foss, som dem har bekommet i wederlagh aff Kongl. May:tt och cronan för Webre och Hemmedstorp, och har hr generallmajoren nådigst empfangat confirmation aff hans Kongl. May:tt på samma hemman att maa bruucka som rätte jnsockne frij och frällsze wekudagzhönder.

Noch i gårdens lammehaghe ligger $\frac{1}{2}$ hemman och i Harlösze byy 5 heela, een halff och $\frac{1}{8}$ hemman, som aff alder har warit wekudagz till Juleröd och ligger innom sättherietz marckeschiähll och råågang. Strax wed Harlösza byy et torp nampnlig Hesholt $\frac{3}{4}$ hemman, som hr generallmajoren har köpt aff doctor Christian Foss på lijcka condition som dhe öffrige, och har samma hemman alla sijna ägor med gierdzlegårder för sig sielff inheignat och ligger strax wed hr generallmajorens hästehaghe, dog stööter Honneberga, Harlösza, och Ryys fellath der upå, emillan torpet i Harlösza, och har klöff om klöff.

6. Huadh skough till herregården och byen ligger sampt 2 hesthager och een koo-haghe med een lammehaghe ligger altsammen innom raagången och marckeschiellet, och der uthanföre ere ingen eenschijlta ägor antingen aff skogh, uthmarch, huusz eller torp, som gården eller byen tillhör.

5 st. huusz och 1 watnmölla, som ligger wed gaardsens wangh, har aff alder ligget till Juleröd och paa gårdens och byens marck opszatte, innom råå och röör, noch gårdens smedie och 1 huusz, nampnlig Trelszborg huszet, som ungefer 12 el:r 14 åhr sedhan ere upbygte, ligger med de andre innom råågången.

7 och 8. Ehre i 4:de och 5:te puncter förklarade.

9. Finnesz ingen huusz eller torp opbygte innom sättherietz intepete ägor.

10. Herregårdhen er anlagt för öf:r 100 åhr sedhan, och på samma rum, som herregården nu staar, har tillförne varit 2 gårdar, namplig Stocke och Bircheröd, huis acker och engh ere bleffne underlagde sättherietz ägor.

11. Jngen fleere bönder har ligget till gården af åldhers tijdh, än som der nu tilligger.

Harlösza gårdh

1. i Harlösza sockn, som hr generallmajor Buchwald har kiöpt aff sl. Enewold Friderich Ackilleje, bestaar aff 4 sköhna länger, omkring bygt, med halmtack och leerweggar, huar uthj ere 4 stuffwer och 4 kammer, 1 borgestuffua iempte 2 hestestalde, 1 öxenstald och 3 törskelader, deszuthan een sköhn urtehage wed gården och een träägårdh.

Gården bruukas aff hr generallmajoren sielff med böndernesz arbete, och kan saaes till gården 45 t:r och hööstas 400 lasz höe, som dock ere smaa lasz.

2. Samme gårdh, för desz commoditet och belegenheet, kan noch passera för ett sättherije.

3. Gården ligger i Harlösza byy och har alla sijna ägor i flääth med bönderne. Till gården ligger 2 heela, 4 halffua och 2 fierdingz hem:n, som tillforne har ligget till Juleröd, men nu, ungefehr 21 åhr sedhan, er lagt under denne gården. Noch 3 heela, $\frac{2}{3}$, $\frac{1}{2}$ och $\frac{2}{4}$ hemman, som hr generallmajoren har kiöpt aff doctor Christian Foss och der upå aff Kongl. Majj:tt bekommed confirmation att maa bruucka dem som frij frellsze wekudagzhemman, och er i samma byy ingen meer, antingen crono eller uthsochne hem:n, belegen.

4. Alla öffwanbenämbede hemman sampt 12 gathehuusz ere innom sättherietz marckeskiehll och raagång belegne, och icke med nogen mercke eller råågång från byen affskildte.

5. Gården er till sättherije anlagt aff een bondegårdh, kallesz Skudgården, och desz ägor lagt under sättherijet, ungefer 21 åhr sedhan, med Kongl. Majj:ttz och gen.-gouverneur Steenbokz consentz. Noch i Harlösza byy ere $\frac{5}{4}$ och 2

halffua hemman underlagt sättherijetz ägor, som i många åhr tillforne warit ödhe.

6. Ingen eenskijlte ägor el:r uthmarcker ere till gården belegne.

7. Ehr alt forklarar.

8. Ingen främmade marcker stöoter på byens och herregårdens ägor, uthan på westra sijdhan, i den westre wang, huarest er rååmercke och een beck, som gör aldels skilnat emillan Harlösza och Honneberga marker och ägendom.

9—10. Ehr alt förklarar.

Altså er Julerötz herregård och Harlösze gård begrepne innom följande råågang: Öster ifrån Harlösze by, emillan wålb:ne Hr Hans Ramell och hr gen. majoren, ligger et steenskiähll wed Öfwetz Closters siöe, rett ud for den söndre ström, der från i norr till Deeles hulted, huarest ligger et stoort steenmärcke, der fra till Raffue hulted, huarest ligger i lijka måtto et stoort steenskiehll, derifrån till Suarte Mussze, i den syndra sijdhan, et steenskiehll, der från omkring Aasnere och lijka till een lijten aae, kallesz Börst, derifrån till Aasnere wangebrödde, som gör skillnat emillan Selljeröd och Aasnere, derifrån i nörden för Aasnere imellom hr generallmajorens lammehaghe kier och Sellierödh, derifrån genom Julerötz mark, huarest staar paale, som skillnar Selljerödzt och Julerödzt ägor, derifrån till Fårboo wadh, der fra mit igiönom Högholt kier, huarest er rätt skillnat emillan Högholt och Selljerödh marck, och gaar skiellet lijcka åth Högholt wangebrödde, der fra, hen i wester, gaar et teppe, östen norden från Ryy, som gör skillnat emillan Romholt och Högholt, ifrån Ryy gaar et teppe till Heszholt och gaar omkring gårdens march, derfra i sudost, ligger et steenskiehll och gaar till Matz Niellsöns kalffuahaghe, från denne kalffuahaghe, westen före, gaar een lijten beck, kallasz Skiähllbäcken, lijcka mod Harlösza nörra enghe, och gaar rätt uth i wester, och sedhan swinger szig, och gaar ret ned i synder, och gaar uthj stora aae, och i så måtto, på westre och nörra sijdhen gör skiähll och raagång emellen Honneberge och Harlösza marker; vpå söndra sijdhan gaar den stora aae, ret op till

siön, till det första huftwetskiähll och märcke. Detta er Julerödtz och Harlösza gårders rätta råå och röör, huar uthj äro alla gårdernes bönder innesluutna.

Och saaszom h:r generallmajoren för dhetta har hafft under arrende 30 st. bönder till sit afflils bettre foortsättiande till begga gårderne, och samma bönder nu gaar tillbackars, kan hr gen. majoren omöjeligt med sijna egna bönder, som ligger inom råå och röör, fulddriffua sijn affll till begge gårdar.

Foltoffta gård

1. i Foltoffta sochn och by, som tillhörer hr krigz-cammarråd Niclas Jonss. Cronacker, bestaar aff fölljandhe bygning. Vpå borregården: Wohnhuszet, den halffua deelen masiwt, dhen andra halffua dheelen aff korszwerch upbygt, noch een bryghuuszlängia aff korszwärck. Ladugården bestaar aff 3 lenger aff korszwerch.

Till gården kan saaes 60 tönner, ont och gott, och höö-stas wed 400 lesz höö.

2. Gården bruukas aff hr krigz-cammarråd sielff med tilliggandhe bönders affll och arbete.

3. Gården seer wäll uth till ett herresättherije.

4. Gården ligger uthj Foltoffta by, huarest ere 12 smaa hemman och 13 st. huusz, huilcha huusz på 10 åhrs tijdh äre upbygte. Och er ingen främmat lodtzägare uthj samma by, antingen crono-, uthsockna- el:r cannickehemman, uthan så gårdene som huusz hööra under gården och desz råå och röör. Och ere sättherietz ägor inted för sig sielff separerade, uthan ligger i flääth med bönderne.

5. Gården med desz tillhöriga jnsockna weckudagz-hem:n ere inom fölljandhe råågang författadhe och begrepna: Foltoffta by 12 mantahll, Ergiszagra 3, Qwarröd 1, Melleströö 1, Hesteng 3, Kulleröd 1, Nanesz 6.

Föruthan dhe huusz, som öffwan specificerade äro i Foltoffta bye, ere een deell i Foltoffta sochn, som inom råågang ere författade, men iche med noged merche eller giertzlegårder derifrån affwijtrade.

6. Jnnom råågngen ere sköhna eenschijlta eekeschoggar, huar uthj ingen fremmat participerar, uthan hööra alle innom gårdsens råå och röör.

7. J Foltoffta byy ere 3 hemman, huesz ägendom er lagt under gården, och desz ägor dermed förbättrat. Noch i Nanesz byy er et hemmanesz bruuck underlagt de andresz ägendom och derasz ägor dermed förbättrat, och i desz ställe 1 huusz igien opszat.

8. Herregården er et gammelt sättherije, och ingen kan minnesz när som det er anlagt, och ere bönderne strax aff begynnellszen der till lagde.

Råbye

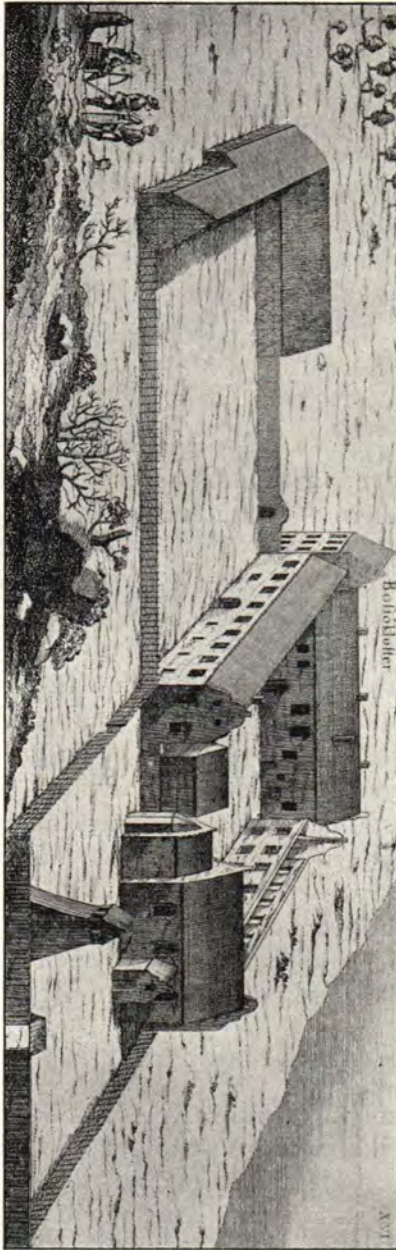
1. i Höörbye sochn. Hr major Rapholtz åboer $\frac{1}{2}$ skattegård, som hand kiöpt af capitein Per Anderszön, och bruuckar desz affll med szitt eget arbete. Gården bestaar aff 4 lenger, med leerweggar och halmtack, wäll wed macht holdne. Kand saaes till gården 15 tönner och hööstas 60 småå lesz höö.

2. Till gården haffwer hr majoren aldranådigst aff Hans Kongl. May:tt uthj donation bekommet 6 smaa hem:n uthj Råbye upå adelig frijheet uthj hansz och hansz fruesz lifztijdh, för wiszo och owiszo och sedermehra a:o 1681 der upå bekommet hr kongl. rådhetz och fäldtmarskalchens confirmation, uthaff huilcha hemman hr majoren har underlagt sin gårtz affll 3 hemmanesz ägor.

3. Gården ligger i boohllbye hos crono-, uth- och jnszochna hemman och har alla sijna ägor i flääth med bönderne och inted för sig sielff separerade.

Boszie Closters herregård

1. 2. i Boszie Closters sochn tillhörer Kongl. Maj:tt och cronan och nu aff hans excell:tz hr baron och generallmajor Buchwaldt under arrende possideras; bestaar aff fölljandhe bygning. Vpå ladugården ere 2 st. uthgamle lenger och moxen oduchtiga, muurade millan stolpar, och halmtack. Borre-

Bosförlöster 1680. Efter Gerhard Buhman.

gården bestaar aff 2 st. grundmurade långer, den tredie lenge, som ähr ödhe, skall nedbrytas. Noch ett liltet huusz wed enden på kyrcken, muurat emillan stolpar, alla tacht med tegellsten.

Till gården kan saaesz 50 tønner och höstas 300 lesz i små basker.

3. Gården, för desz commoditet, lijknar wäll et adeligt sätterije.

4. Gården er för sig sielfff på een öoe belegen och ifrån boohlbye separat och har alla desz ägor för szig sielfff affwijtrade, undantagendesz på nordha sijdhan, huarest fölljandhe torp, nembl. Nybye, Orup, Lillöe, Staffinstorp, Tiuffweröd och et huusz, namplig Tazehuusz, har deras engar i flätth medh gårdsens ägor och inted derifrån separerade, uthan innom gårdsens raagång belegne tillijcka med et huusz, kallasz Pråmhuusz.

5. Dhe öffriga gårdsens tillhöriga bönder, sönden och norden Ringsziöe, ere uthom eneemercket, i fläätth medh crono och vthsockna

belegne, lijekwähll aff whr-alder warit wəkudagz till Boszie Closter.

6. Sönden wed Ringsziöe er ett frijtt eenemercke och skough till herregården, namplig Bööcke-ohre, som aff alders tijdh der till legat, och aldeles ingen annan dher uthj participerar, huarest ligger 10 st. huusz, som effter jordereffningen ere skattelagde.

7. Anno 1638 bleff een lijten bye ödelagt, inne på öoen wed herregården belegen, namplig Hatteboe, bestående aff 8 fester, och alla samme byes ägor underlagt gårdsens ägen-dom och desz ägor der med förbättrat.

8. Jngen kan minnesz, när som herregården er anlagt, uthan er ett uhr-gammelt sättherije, och weckudagzbönderne der till legatt aff alders tijdh.

9. Een lijten byy, namplig Foderup, som för många åhr sedhan har ligget till Bosie Closter och sedhan kommed dher ifrån, men inted kan weetas antingen giönom bytte, kiöp eller donation, sedhan kiöpt till Closter igien, och dha war aff sl. Monsz Gyllenstierna på Foltoffta giort aff 2 st. gårdar i bem:te Foderup et lijtet sättherije, kallasz Foderup gårdh, men sedermehra giönom Willfeltz bortrymmande bleff byen med sättherijet separerat ifrån gården och hr landtz-dommer Skunch donerat. När sista krijget paakom, bleff sättherijet tillijcka med byen af fijenden opbrendt, och effter krijget bleff samma sättherije till rytthare anslaget och 2 st. bönder påsatte.

10. Herligheeten till gården bestaar iblant annatt serdeles uthj den stoora Ringsziöe, huar uthj Bosie Closter een stoor deell participerar.

Bare herrat.

Hijkeberge (Giennerup soghn).

1. Sielfwe hufwutgården tillika medh ladugarden är på en öe byggiat vthi en siö, som et fürstl. huuss vthi ald

grundmuhrat, hwilcken vthi sidste kriegem af de danske är afbränt, och allenast muhrene blefwen ståendes; allenast ladugården hafwer wählbohrne fruw Mette Rohsenkrantz, sahl. Niels Krabbes, nu effter kriegem begyntt igien at ladhe vpbyggia, muhrene vthi trädwerck så wähl laden som ställern, så och siunes at hafwa vthi sijnne hufwutgården effter möhghigheten at reparera och vpbyggia, hwartill så wähl tegell-ohgn så och andre åtskillige materialia är af sielfwe höghbem:te herrskab allrehda anordnat och framskaffat.

2. Gården medh dess afflingh possiderar så och wählbem:te fruw igiennom hendis fuldmegtige, sielff lader den samme culltivera och medh alla vthi Giennarups sohgn effter jordeboken beliggande byer och torper bearbeda, effter som ingen andre bönder vthi samma sohgn är och bohr som hendis eyhne och vthaff vhrminde dertill liggiat hafwer.

3. Berättas aff ladufogden, at wedh samma gårdh kan såås vedh 6 puntt korn, 4 pundt rugh, ingen hafra, mens kand hoestes vedh 300 last höö.

4. Gården, som formellt är, liggier vthi en siö tillika medh ladugården för sigh, till fast landt hafwandes en långh broh, hwarvedh en windbro hafwer warit, mens effter kriegem icke endnu är perfectionerat. Östen vedh gården är en liden wacker träd- och wrttehage, som igiennom en wrttegardsman wähl vedh macht hollas.

5. Sielfwa gårdsens marckeskiähl är mest för sigh sielfwa, vthan en torp, kaldes Ohlstrup, liggier till den ene wångh vthan någhon gierdslegård, endog af bohnden sielf brukat, tillika och en wattmölle nest vedh herrgården beliggande, som drifwas af sielfwa gårdsens siö. Liggier och vthi samme gårdsens aker eller wångh twende små husene, det ene kallandes Kijmstrup, det andra Fijskerhuset.

6. Gården finnas aff goht fiskerij på någle siör ombkring herrgården, så och effter berettning well wedh 5000 swijns ollon aff egh och bögh, när ollon är.

7. Men hafwer ingen effterrättning kunat inhempta, hur gammel gård den kan wara, endog det skall wara en gammell gårdh, icke heller kan men nogen widenskap fåå, at

den gårdh skall mehr wara privilegerat som andra vthi her-
rat beliggande adelige sättegårder.

Adszerstrup gårdh

vthi Liungby sohgn, som wählbohrne fruw Mette Rohsen-
crantz, sahl. Nielss Crabbens tillhörande.

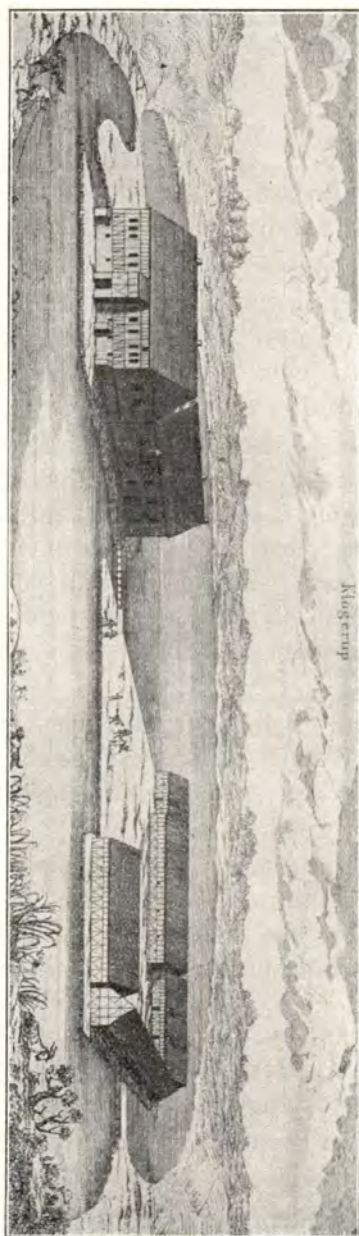
1. Adsserstrup gårdh är indbyggiat medh ladugården
vthi sina fulla fyra längder, nembl. halfannan lengde medh
steentaak till nöhdörfflige logamenter och de andra halftrede
lengder till treskeladen och stallene, takt medh hallmtak,
alldsamman vthi trädverck muhrat.

2. Gården medh sin aflingh ähre arenderat aff wähl-
bohrne h. Arild Swave till Lärckeshollm på tre åhrs tijdh,
nembl. frå sitz förleden pintzdagh 1682 till nestkommend
pintzdagh 1685 igien, will Gudh, hwillecken densamme och
possiderar. Effter beretningh och kan såås dertill vedh 4
punnth rugh, 4 $\frac{1}{2}$ punnth korn sampt 12 tund:r hafra och åttijo
lest höö, och inden eenemercks skough vedh 40 swijns ollon,
när ollon är.

3. Finnas derhos en wacker liten fruchtehage, mens
ringe fiskeparcker, endog en liten schiö, kalldes Gammelschiö,
medh ådskillige slaghs fisk, hörer hellfften till Bögisager,
Böhringe closter tillydande.

4. Gården hafwer sin marckeschiäl för sigh sielf vthi
sin indteppade eenemerck, hwarvthinnan liggier vedh 16 gate-
hus, som nogot litet hafwer at såå och hoeste, som giör
dagheligt arbethe till gården, jempte en liten vndenfalsmölle,
som står för landgillit. Dessvthan hafwer för en kortt tijdh
herskabet lagt till gården Liungby by, som äre 13 heela och
halfwa hemman, som liggier vthi sielfwe sohgn och daghe-
ligen brukas till gårdens afling och dagswerck.

5. Jngen effterretting hafwer men kunat inhembta, huru
gammel säterij warit, eller når det ähr anlagt, vthan bleff
producerat en book sub titulo Dannemarcks fruchtbar her-
lighet, hwarvthi finnas, at samme gårdh är den 4:de vthi or-

Klågerup 1680. Efter Gerhard Bulnman.

den vthi Bahre herrat, iblant andre gamle herrgårdar benämndade.

6. Finnas inttet at hafwa i fördum dagar haftt elldrar eller störer frijhet medh wgedagsgodss åthniutande en dhel andra.

Klågerup (Hoijby soghn),

hwillecken wählbr jungfr. Anna Sophia Lindenows på södskene skjiffte effter detz sahl. moder på skjifftet tillfalden, och endnu af hendis fader wählbr h. Otto Lindelow som henndis rette lahgerge possideras.

1. Gårdsens byghning består först af borggården trende längder eller husene, muhrat emellum stollparne, det syndre och westre två lufft högt, den wästraste af 21 bindinger, den synderste lengde af 12 binningar medh skiöna muhrade kellar vnder nedan, till sahler, kamer och giestetufwer; den 3:de och östre lengde består vthi 21 binningar och gandska ny byghning, (alla 3 muhrat emellum stollpar); brukas till bryggie huuss, kiöken som andra wærellser. Samma borggård liggier

vthi en lijten siö; norden för borggården en windelbroo, och synden till ladugården en slett broo. Ladugården liggier synden för borggården, består af effterschrefwene lengder: Östen på ladugården en rijdestall muhret emellum stollpen, takt med teijel, består aff 16 binner, med hafralofft ofwen; dernest tröskeladen, såm består aff 27 binner, muhret emellan stollpen och takt med hallm; dernest it werdshuus af 4 binding, takt med hallm och muhret emellan stollpen; dernest et fohlehus, bestående af 4 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm; dernest ochsestallen, 32 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm. Den syndre lengd består af fölge af ladufogdens cammer, kalfua-huus, faarehuus och giästestall af 17 bindinger, muhret emellan stollper och takt med hallm. Västra längd af 23 bindinger till fähuus och annat sådant, bygt och takt på samma sätt som de andra. Samma ladugård liggier och vthi siön, och har en windbroo för sigh synden till. Sielfwa gård lijggier mithemellum sina 3:de wångh, hwarvthaff åhrligen såås tolff pundt biugh, rugh 10 pundt, hafra 30 tynd:r, höö hoestes vedh 600 böhnder-last, den 3:de wång liggier åhrligen vthi vld.

2. Gårdsens wångh är gandske separerat ifrån andra marcker och liggier för sigh sielfff om gården. Vthi samme marcken, nembl. den norre wångh, liggier et huus, som kallas Bohmhuus, som allenast achtar på bohmen och wången; vthi den sydöstre wångh liggier et huus, Wittenbergh benämbt, som och passer på den wångh; noch en liten mölle strax vthan för gården i sielfwa wångh, samma ström skiller gårdens marck ifrån der nest omliggande by, nembl. Teigerup, som är wekudagsgods till Klågerup.

3—4. Till samme Klågerup gårdh vthom rågång, dock vthi sielfwa Hoijby sohgnat, som brukas till wekudagstienst, först Teigerup by, bestående af 7 halfue gårder, 2:o Windingeby bestående af 6 heele gårder, 8 halfwa och en fierdels gård, noch vthi Ydinge två halfwa, Wissmerlöf en half, Kyrkeskoug $\frac{1}{4}$, Trohbergh $\frac{1}{4}$, en smedh i Hoijby. Vthi förbem:te Windinge by finnas trende Kongl. Maj:tt och

crono hemman med dis tillhörande åker och engh, mens Teijgerup, Trohberg och Kyrckieskough medh des tilliggjande skouger och parcker liggier och hafwer deras för sigh sielff.

5. Klågerup skall vara et vhrmide gammalt sätterij, som hahr haftt hærtill vnder wekudagstienst foruthan de förbem:t här vthi sohgn et efter gammal jordebok 6 hemman, nembl. i Nefwishög soghn vthi Törrebergh, vthi Bahresokn och by vthi lijka måtho 2 hemman, Brågerup soghn och by $\frac{1}{2}$ hemman, Gullager $\frac{1}{2}$ hemman, Giörsslöff soghn Giörsslöff norden åen 1 hemman.

6. Nock är inwarrande åhr 1682 köpt och tillagt till bem:t Klågerup efter gammel jordebok 1 hemman vthi Teijgerup, som Lars Ölssen sidst åbohde, som öfwer tijo åhr hafwer stået oede; samma gård skall vara it cronobytto hemman till Skabersjö gårdh för Carlsham.

7. Fullmechtigen berättar, at förbem:t Klågerup ej hafwer mehre friheter end andra adelige sätterijer, vthan det, att den hafwer dhese förbem:t vthsohgne bönder vnder wekudagstienst.

Torup gårdh (Bahre sohgn),

Kongl. Maj:tt och cronon tillhörande.

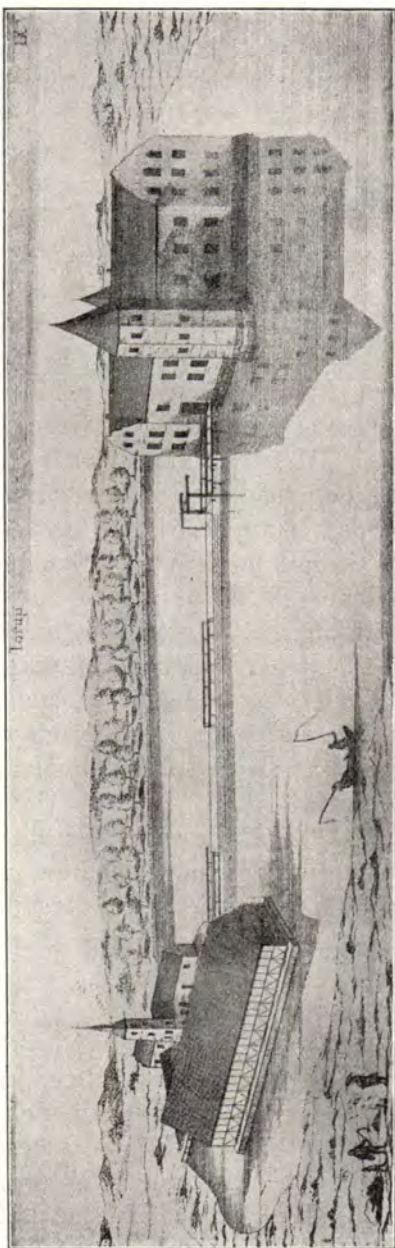
1. Borggården består af fyra grundmuhrade längder icke medh ringa ombkostnat byggiat vthi en lijten siö, hafwer för sigh twende långa slette och en windbroh, blifr nu possiderat vthaff hans höghbohrne excell:ce kongl. rådhd, felldtmarschall och gen. gouverneur Rötger von Aschenbergh, hwilcken densamma igiennem sin inspector ladher igiennem dertill förordnade wekudagsbönders tiens och arbeth culltivera och dyrckja och en merckligh [omkostnad] derpå så well som efterföllande stallgården som ladugården användet och vthi sin förriga esse inrättat.

2. Stallgården består af trende längder: de två, nembl. den östra och nodre, äro grundmuhrade, den 3:de som den westare, hwarvthi twänne rijdestalle, på den westra sijdo och begga gafla grundmuhrat, den östra sijdo muhrat vthi

korsswerck; samma östra sijda är takt medh teigel op öfwer kammen och westen till medh tak, de andra ländger beståhr vthi adskiliga bohningar, som stugar, köker, kamrar, wågenhuus etc., et lufft högt, takt med tegel. Sielfwa stallgården liggier och vthi samma siö der borggården liggier, norden till medh en windbroo ådt ladugården, som består af 3:de längder, nembl. ladulängden östen till af 35 binninger, muhrat emellan stollparne och medh hallm takt. Norden är ochsestallen af 25 binnigar, westen till faar- och fähstall af 28 bindinger, aldsamman muhrat vthi stollpen och takt med hallm. Synden till täppat medh et stort sten- och högt törnejärde medh pohrtt och logo föhre.

3. Berättas, når den ena wångh åhrligen vthi old lijggjar, så kand såes vthi de andra begge wångene vedh $9\frac{1}{4}$ pundt rugh, som sæden är drög till at såå, sampt $9\frac{1}{2}$ pundt korn, 10 t. hafra medh kyrckejorden, sampt vedh 400 bohndelaster höö.

4. Gårdsens marck lijggier medh alla 3 wångher

Torup 1680. Efter Gerhard Buhrman.

for sigh sielff, så wähl och enghen och medh ingen bonden åkor eller engh beblannat, till hwilckons culltiverande effterschrefwene wekudagsbönder, som är inden sohgn, nembl. Bahre sohgn och by 12 hemman, hwar iblant 1 hemman ödhe (vthi bem:t Bahreby hafr h. Otto Lindenow till Klågerup 2 hemman, deds åkor och engh liggier bland hwar andra) och nogla små gatehuus, Wærby 18 $\frac{1}{2}$ hemman och nogla små gatehus, Schammerup 2 $\frac{1}{4}$ hemman.

5. Hoijby sohgn och by till Torup gård belijggiande, och gräntzer diss marck indtill Torups eenemarck, som är 11 $\frac{3}{4}$ hemman sampt $\frac{1}{2}$ hemman benämt Rijssemölle, äre sædan kriegien lagt till wkedagstienst, at gården dissbedre kunde opbyggias och cultiveras.

6. Hafwer hans höga excell:e well ved 7 eller 8 schöne dam- och fiskparcker, som slett öde war, ved stor bekostnat ladet igien reparera och med ådskillige slags fisk ladet besettja sampt trädgården igien ladet bringe vdi sin ehre, som den icke vthi 30 åhr warit hafwer, så den igien rigeligen gifwer sin frucht så well och hummelhagen sin frucht.

7. En temeligh godh skough af bögh och egh, som der-till liggiat, är både för kriegien och vthi kriegien möget forhuggan, endog densamme endnu når ollon ähr, kand gifwa noglo 100 swins ollon, hwilcken nu i allo måtto mycket bespahres.

8. Huru gammel bem:t sätterij ähr, kand men icke egentlig widhe; når det forst är anlagt, kan ingen minnas; mens ingen särdelis privilegier eller frijheter warit dertill mehro än till andra ahdelige gårder i landet.

Skabersiö gårdh (Skabersiö sokn)

1. tillkommer wählb:e Frederich Tott, hwilcken är hanss fädernelijnies sätterij, och nu är bortarenderat aflingen till probstenckien Ellene sahl. h. Jürgens; blifwer akeren dyrcket och cultiverat af efftermelde bönder.

2. Sielfwe gårdh består aff borge- och ladegårdh. Borgegården finnas medh en stor bredh graff opmuhrat och medh

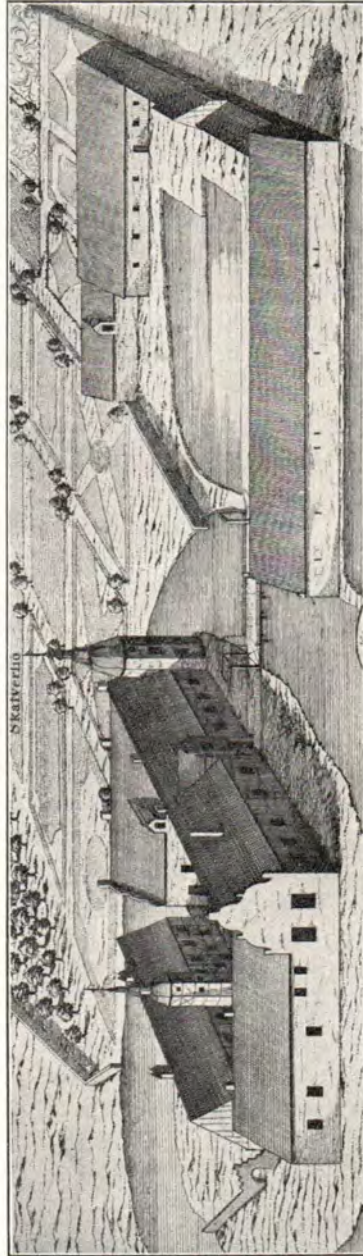
wattn ombgifwan, hwarföre äre en windebroh, hafwer sina fyra längder: den westra, syndra och den norre lengde är grundmuhtrat, it lofft högt, den östra två lufft högt, muhtrat emellum stollpen, takt med teigel.

3. Ladugården liggier westen för borgegården, bestående af trende stohre längder; den syndre, torskeladen, och den norre, rijdestall och andre stall, ähro grundtmuhrade, takt med hallm, såsom ofwer rijdestallen medh teigel takt 20 bindingh; westra oxeladen, och längden muhret emellum stollper, 20 bindinger, takt med hallm.

4. Finnas och en skön trädgårdh, jemwähl ådskilliche skiöna fishedammer och siöer, nembl. Ydinge och Fählfodssiö samt tämlic goht skogh på nogle 100 swijsollon.

5. Sättegården liggier för sigh sielff vthi dets ehgne wångh och är inttet beblannat med andra bys iord, kand sååis åhrligen 40 tund:r rogh, 46 t. korn, 100 t. hafra och hoestes vedh 400 last engh.

6. Till samme gårds ochjords culttiverande hafr af

Skabersjö 1680. Efter Gerhard Buhrman.

vhrminde tilliggjat heela Schabersiö soghn medh hela, halfwe och fäster sampt gatehus effter jordebooken, hwar af en stor dehl förarmet.

7. Närliggjande byer till Schabersiö gårdh stötter sigh till Schabersiö marck, nembl. Swendstrup, Westerby, dock är hwer marck med gierder och läder särschijldt, mens Schabersiö bymarck är och särschijlt från gårdsens wangh, mens på den sido ingon teppe eller lædh emellum.

8. Wekudagsgodsens till Skabersiö ähr aff vhrminnes tidh ald Schabersiö soghn effter jordebooken, noch vthi Bieresse soghn Skammerupby 2 gårdh, den ena ödhe, noch Hoiijby soghn, som jgiennem mageskiffte för 18 år sedan är blefwen wekudagzbönder och blef af cronon mageschifftet emoht Carlsham, nembl. Hollmeije 5 hemman, Ydinge 3 halfe och 3 fester, Bögeberge Slett $\frac{1}{2}$ hemman.

9. Huru gammel bem:t sätterij ähr, kand mend icke egentligh widhe, når den först är anlagt, mens ingen särdelis privilegier eller frijheter warit dertill mehro end till andra adelige gårder vthi landet.

Allnerup gårdh (Lomme soghn).

1. Kongl. Majj:tt och cronen tillhörig, nu vedh tiden af wählb:r h. Henning Olssen Anckergriip possideres.

2. Gårdsens byghning består först vthi et starckt grundmuhrat huus, 3 lofft högt af tijo bindinger; dernest et stöcke huus, wästantill till borgestufen, skrifwer- och fogdecammer, kiöken, miölkhuus och sådant, ved 28 bindinger, et lofft högt, som har ståt för; dernest nock et styck nyt huus, som h. majoren ladet vpbyggia till bryggerhuus och mallthuus, åtte bindinger och et lofft högt.

3. Ladugården dernest, et fåår- och koohuus och nytt af h. majoren vpbyggt 33 bindinger, den wästre lengde oxestallen 40 binding; syndre längd är hästestallen 14 bindinger, tröskeladen 28 bindinger, aldsammens både borge- och ladugården emellom stolper muhret och medh tegel takt. Desse huus är alla wähl reparerat och forbettrat, dessvthan bem:t

h. majorn en skiön nyo smedja 4 bindinger wästantill sielf ladet opbyggia.

4. Sielfwa gårdh hafwer sino eghne indtepte 3 wångh, som är särskilt ifrån byernes, medh dijker, tepper, gröfft och bäckedragh, som liggier den ene wång öster, den anden synnanwäst, den 3:de nordwäst; gräntzer till sielfwa gårds wångh på nordre sijden Kastrup, i öster Agerup, i synder är Tågerup, och wästra sielfwa hafwet, och liggier i wästra wångh en skiön lijten skougs lundh af egh, allm och nogle assker med lidet vnderkoug af hassel och torn; vthi sielfwa westerwång liggier skoughuset, som wächter på wången.

5. Till sielfwa Allnarup gårdh, vthom råågångh, dock i Lomma sohgn, som brukas till wekudagsarbehte ellerienst, Kastrup bye 6 halfwa och $\frac{1}{6}$ hemman, i Wijenstrup äro 6 $\frac{1}{6}$ hemman, i Lomma en heelt hemman och 3 fästor, Pramhus, och twende husene kaldes Liunghuuss, vthi Burlöff soghn i Ågerup by 8 heele hemman och 3 gatehuuss, vthi Tågerup 6 halfua hemman; dessvthan liggier vthi Tågerup by en cronohemman, noch 3 hemman för detta academiens, hwillckens iblant de andres liggier.

6. Till samme Allnarup gårdh berättas at kunna dertill såå, når den eene wångh åhrligen liggier vthi old, ved korn 45 tynd:r, rugh 40 tynd:r, hafra 40 tynd:r och dertill hoestes vedh 450 last höö.

8. Hafwer noghon fiskerij vthi stranden så wähl som Lomme åå, når mend sligt bruka will, mens ingen annon skough end som förmält ähro.

9. Ähr en gammel sätterij, mens icke kan få förnimma, når den först ähr anlagt, och ingen särdeles privilegier eller frijheter warit dertil mehro en till andra adelige gårdar vthi landet.

Esserup gårdh (Esserup sohgn).

1. Sielfwa Essarup gårdh, som vthi heela kriegstijden öde och vhtplundrat warit hafwer och nu igien vpbyggiat aff h. rytthemstaren wählb:r Gustaff Siöbergh, som den och nu

bebohr, beropher sigh på kongl. breeff att hafwa giort mageschiffte på sätterjes frijhet, som den tillförne skall hafwa warit; liggier mit vthi sino eghne egher för sigh sielff och inden sino marckeskiähl, inden alla 3 wång, hwillecka ähro separerat med gryfft ifrån andr[e] eghör.

2. Sielffwa sättegården byggiet vthi en stor lengde vthi gode och bequemlige logamenter, taket medh hallmtak.

3. Ladugården ähr separerat ifrån borggården och byggiat vthi twende längder östen till, nembl. en stor lengde, som är terskeladen, den andra lengde är rijdestallen sampt ochse-, koo- och fåhrestall.

4. Till samma Esserup gårdh berettes, når den ene wångh aldtijdh åhrligen vthi old liggier, kand såås vedh 5 ¹/₂ pundt rough och korn, 6 t. hafra och hoestes vedh 200 lest höö.

5. Till samme gård och diss bruks culltiveringande ähro wekudagsböhnder: först 3 hemman vthi Örup och 3 hemman vthi Kornheddinge vthi samme sohgn belehgen.

6. Jnden bem:t Esserup marck synden till är byggiat twende huse, hwillecka har liten jord vthaff gårdsens grund. Nest belehgne byer, som har wangelagh medh sielfwe gårds grund, är Örup, Musshedinge.

7. Nogon liten fiskerij aff twenne wackre fiskedamme sampt och nogon fiskerij vthi ååen, som gåhr bredewedh norden gården forbij och ähr rette skilldsmesse emellum Torne och Bahre herrat; skough finnas der icke wedh.

8. Huru lenge sätterijet ähro anlaggt, will h. rittmestaren vedh commissionen medh kongl. breffwer sielff producera.

Werpinga gårdh (Flackerup sohgn)

tillhörer sahl. h. bisscoppens effterlefwande enckie, edle och wählb:r fruw Dorothea von Anderssen.

1. Werping hoffgårds byghning består vthi fyra lenger ny byghning: den søndre lengde är wånhusen, mubret emellum stollperne och tackt medh steenteigel, består af 21 bindinger, som är fruwstufve, cammer och borgestufve medh kiök och bryggerhuuss; den östre lengde en stor terskelade

på 30 bijndinger medh en lade långt igiennom på hwer sijdhe, tömmer, lær och tak af hallm, gaufler med muhrwerck; den norre lengd 34 binner, som är fæstallen och fårehuss; den westre lengd 34 binding:r medh stufer, cammer, hestestallen, oxenstall.

2. Till samme Wærpinge gårdh kand vhtsåås, når den ehne wångh åhrligen vdj old liggier och den ene wångh bötter på den andra, nembl. korn 30 t., rug 20 t., hafra 40 tunner. Eyedohmen består vthi bem:t wången, som är ombkring gryfftet. Engh hoestes dertill vedh 200 last.

3. Fruw enckien wåhlb:r fruw Dorothea von Anderssen possiderar gården sielf, till hwilckens culltivering och bearbedande åhr wekudagsbönder: Werpinge by 9 styck, vthi Flackerup 1 hemman; de öfrige hemman i Flacherup höreronen till.

4. Noch findes vthi Werpinge wångh nest westen for gården twende huse, det ene en smedjehuuss, det andra et blehgehuss.

5. Et pappersmölle medh twenne pappierwerck strax vthanför gården, som och vedh lighe hollas.

6. Tillgräntzende byer, som wångene stötter sammen, är Flacherup, Pressbergh och Sortte Ierups grunder; item Werpingbys enger.

7. Åhr en vhrminde gammel herrgård, och hafwer ingen annan frijhet end som andre herrgårdar i landet.

Till historien om 1771—1772 års riksdag.

I. Halländska prästerskapets riksdagsmannaval år 1771.

Sedan det svenska stormaktsväldet sammanstörtat och i sitt fall dragit med sig det med detsamma nära förbundna enväldet, sörjde 1719 års riksfäder för en författning, som förlade maktens tyngdpunkt helt hos riksens ständer. De krafter, som dittills engagerats i stormaktspolitikens tjänst, blevo sålunda frigjorda för arbete på andra verksamhetsfält i samma stund, som tillträdet till dessa blev fritt och obehindrat och deras betydelse och omfång väsentligen utvidgades. I en samverkan av dessa båda omständigheter har man att se förklaringen till det hastiga uppsving och den ständigt stegrade intensitet, som det politiska intresset under frihetstiden

Källorna till föreliggande framställning utgöras av handlingar uti Göteborgs domkapitels arkiv (Landsarkivet i Göteborg) samt uti Fjäre och Viske prostarkiv (Landsarkivet i Lund). Enstaka notiser äro dessutom hämtade ur Marks (G. L. A.) och Laholms kontrakts (L.L.A.) prostarkiv samt lektor J. Gothenii brev till C. C. Gjørwell (i avskrift i Göteborgs stadsbibliotek). — Beträffande de författningar och allmänna normer, som lågo till grund för prästerskapets riksdagsmannaval och som här endast i förbigående komma att omnämnas, hänvisas till Stavenow, Studier i ståndsríkisdagens senare historia. Prästeståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval (i Göteborgs högskolas årsskrift 1895). — De under avd. II meddelade breven från kyrkoherden Hans Dahlgren under riksdagen 1771—1772 äro — liksom också de i noterna förekommande citaten — avtryckta i överensstämmelse med originalens stavsätt; däremot ha interpunktionen och bruket av stora bokstäver moderniserats, numera sammansatta ord, som i originalen finnas tudelade, sammanskrivits och förekommande förkortningar upplösts. Överskrifter och sluttirader meddelas endast i det första brevet, varjämte den anordningen vidtagits, att dateringen alltid placerats först.

företer. Riksdagsmannaskapet, ursprungligen betraktat som en börda, blir en dyrbar rättighet och dess utövning enda verksamma medlet att förverkliga egna och meningsfränders önskemål och politiska syften.

Det var naturligt, att i samma mån dessa önskemål gingo i sär, deras förverkligande icke skulle kunna ernås utan strid, och sedan partiväsendet engång hade genomsyrat åtminstone nationens övre samhällslager, tilltog också alltmera i skärpa och vildhet den kamp, som givit partitidevarvet dess namn. Om den definitiva uppgörelsen för varje gång i främsta rummet kom till stånd vid riksens ständers sammankomster, så var det dock redan vid valen till dessa, som kampen tog sin början, och valstrider möta oss också i allt större omfattning efter hand som tiden framskrider. Särskilt valen till 1760-talets riksdagar karaktäriseras av en våldsamt stegring i partiagitation och partistrid, vars växlande utfall ge upphof till täta politiska systemskiften. Efter en lång och ihärdig kamp hade mösspartiet äntligen vid 1765—1766 års riksdag lyckats erövra maktens tinnar. Redan vid den följande, utskrivna tre år senare under starkt motstånd från själva mössregeringens sida, var denna mogen för sitt fall, och åter satt hattpartiet inne med den obestridda makten. Det var under dessa välvningar och under den häftiga kampen om herraväldet — ur många synpunkter mindre tilltalande — som det svenska folket obestriddligen förvärvade sig en politisk bildning och erfarenhet, överlägsen de flesta nationers på den tiden. Men det var också tydligt, att för en samling till enhetlig nationell politik var denna splittringens anda mindre lämpad, och i de underjordiska förbindelseleder med främmande makter, som verkligen existerade, hade dessa fått medel att genom svenska politici befordra syften, som icke kunde vara för landet gagneliga.

Så stodo förhållandena, då Adolf Fredrik plötsligen avled i februari 1771. En ny konung, född i landet och redan därför utrustad med helt andra förutsättningar att göra sig gällande än fadern, därtill känd som en begåvad och utpräglad personlighet, skulle fatta regeringstömmarna. Det

gällde tvivelsutan för de olika partierna att redan från början söka sätta sig i besittning av en makt, som var nog stark att i önskad riktning kunna leda den politiska kursförändring, som tronskiftet alltid i någon mån måste komma att innebära. Medlet härtill var en riksdag, och redan dagen efter konungens död utfärdades den kallelse till ständerna att samlas i Stockholm den 13 juni samma år, som skulle bli signalen till så mycken häftig partikamp, till intriger och korruption, till byråkratiska övergrepp och slutligen — vid den samlade riksdagen — till så mycken hänsynslöshet i det segrande partiets utnyttjande av sin övermakt till att ytterligare förstärka denna genom uteslutning av misshagliga element. Särskilt var det vid städernas riksdagsmannaval, som här antydda förhållanden gjorde sig gällande. Men också till det andliga ståndet nådde nu liksom vid föregående riksdagar den politiska partikampens bränningar. Det val, som av Hallands prästerskap förrättades till 1771—1772 års riksdag, är ett av de många vid detta tillfälle, som framgingo ur den mest segslitna och energiskt förda kamp mellan skiljaktiga meningar och intressen.

I Göteborgs domkapitel föredrogs riksdagskallelsen den 6 mars 1771, och samma dag utsändes cirkulärbrev till prostarna med underrättelse om densamma. I enlighet med ett kallelsebrevet åtföljande kungl. brev ålades samtidigt prästerskapet att till konsistorium insända sina tilltänkta enskilda besvär för förberedande granskning och prövning¹⁾.

¹⁾ För detta åläggande åberopades ett kungl. cirkulärbrev av den 3 sept. 1764. — Det visade sig emellertid, att man nu levde i en tid, då respekten för överordnade betydligt slappats och då en allmän reaktion mot verklig eller inbillad byråkratism gripit vitt och brett omkring sig. Vid den kommande riksdagen skulle denna anda taga sig flerfaldiga uttryck. Här möta vi redan nu ett utslag av densamma. Prosten över Fjäre och Viske kontrakt Jonas Ahlelöf uttalar sig i skrivelse (^{17/8}) till kontraktisterna, att han ej kan minnas, att prästerskapets besvär på länge insänts till konsistorii censur, att han ej känner det åberopade cirkulärbrevet — det var i själva verket endast missivet till riksdagskallelsen av nämnda år och datum — och att det ej kunde vara förpliktande, förrän det i avskrift meddelats dem. Åtskilliga av hans ämbetsbröder gävo honom också härutinnan rätt. Så skrev kyrkoherden

Om anställandet av valen nämndes däremot intet. Redan vid kungörandet i februari om Adolf Fredriks död hade nämligen konsistorium kallat stiftets prästerskap till allmänt prästmöte i maj månad och därvid antytt, att man då kunde överlägga om valen till den i utsikt ställda riksdagen¹⁾. Sedermera inträffande hinder och förnummen ovilja från

i Valda Gust. Fr. Hjortberg, att man vid riksdagarna ej sökte Kungl. Maj:t, utan att de enskilda riksdagsmännen inlämnade sina besvär i de olika stånden, »som utgöra riksens höglofl. ständer och hafva guaranterat hvarannan privilegiers och öfverenskommelsers helgd och obrotsliga hållande: de, neml. riksens höglofl. ständer, hafva med riksdagsbesvär endast at göra och ej Hans Kongl. Maiestät, som allenast tilkommer at nådigt emottaga och under sit höga konunganamn låta utgå, hvad riksens höglofl. ständer såsom lagstiftande makten besluta: fördensskull kan jag ej se, det consistorii utdrag af det nämnda höga cirkuläret, det må vara trykt eller skrivit, angår oss. . . . Vid riksdagar utgör det högvördiga presterskapet et stånd, och vj, som äro lika så väl tänckande lemmar såsom herrarna i et redogörande consistorio, vilja väl ej anföra andra gravamina vid en riksdag än de, som en riksdag och riksens höglofl. ständer samfäldt tilhöra» (kursbok för Fjäre och Viske kontrakt). Det är läran både om ständernas allmakt och om det lägre prästerskapets rätt till emancipation från byråkratiskt tvång; och här skymtar även tanken på riksdagens kontrollerande myndighet över den allmänna förvaltningen. Det är samma tankegång, som i städerna förmådde borgerskapet till uppträdande mot magistratens ämbetsmyndighet just i de frågor, som ägde samband med riksdagsmannavalen.

¹⁾ Göteborgs domkapitels registratur 1771 ²⁰/₂ (cirkulärbrev). — Motiveringen härför saknar ej sitt intresse. Vid 1765—1766 års riksdag hade mössorna författat en allmän och vittomfattande vallag för prästerskapets riksdagsmannaval, som av Kungl. Maj:t stadfästes 1767 (tryckt i Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, utgivna av Riksarkivet, sid. 389 ff). Det blev emellertid ett av hattarnas första verk, sedan de vid 1769 års riksdag kommit till makten, att upphäva densamma. Sedermera författades av dem ett nytt reglemente för valens anställande, vilket överlämnades till K. Maj:ts stadfästelse. Sådan hade dock icke följt, men man väntade den nu i konsistorium med snaraste, och då man av biskop Lamberg, som i ståndet varit med vid överläggningarna om reglementet, inhämtat, att i dettas 2:a och 3:e §§ stadgats, det prästerskapet i varje stift borde vid första prästmöte efter då varande riksdag slutgiltigt hemställa om lagliga antalet riksdagsmän, som varje stift ville avsända, hade man beslutat att till den ändan sammankalla prästmötet. Den kungl. stadfästelsen kom emellertid aldrig, och det väljande prästerskapet hade därför endast att ställa sig §§ 6 och 7 i 1723 års R.O. till efterrättelse.

prästerskapets sida mot prästmötet förmådde emellertid konsistorium att inhibera detta och förordna om anställande av val i de olika kontrakten i enlighet med den ordning, som förut varit bruklig. Dessutom föreskrev konsistorium dels en för hela stiftet gemensam valdag, den 12 nästföljande april, dels ock att utsedde fullmäktige från kontrakten länsvis skulle samlas — för Halland i Falkenberg — den 16 april för att jämföra de olika valprotokollen och med ledning av dem fastställa, vem som för länet fått pluralitetens röster och således blivit utsedd till dess riksdagsman¹⁾.

Det halländska prästerskapet hade vid de tre sista riksdagarna varit representerat av prosten Sven Linderot i Tvååker, en betydande kraft och hattpartiets trogne anhängare²⁾. Att han även nu aspirerade på sina medbröders förtroendeuppdrag är otvivelaktigt. Dock, lyckan var honom denna gång mindre välbevågen. Vid fastställandet av valresultatet å länsmötet i Falkenberg visade det sig, att kyrkoherden i Drängsered Hans Dahlgren varit en lyckligare medtävlare om ämbetsbrödernas förtroende. Under det Linderots namn sålunda endast samlat 18 röster, hade Dahlgren erhållit 33³⁾.

¹⁾ Cirkulärbrev 1771 ²⁰/₃. Denna anordning, som förut endast tillämpats vid nästföregående riksdag, härledde sig tvivelsutan från bestämmelserna i 1767 års — nu visserligen upphävida — vallag. Jfr Domkapitlets prot. 1769 ⁹/₂.

²⁾ Vid riksdagsmannavalet 1769 hade själve biskopen tävlat med honom att bli länets fullmäktig, »men prosten Linderot, til det bästa känd af Gr. Fersen och i särdeles nåd hos konungen, fick en ansenlig pluralitet» (J. Gothenius till C. C. Gjörwell 1769 ²⁶/₂).

³⁾ Protokoll vid länsmötet i Falkenberg 1771 ¹⁶/₄—¹⁸/₄ (original i Låholms kontrakts prostarkiv). — Ett märkligt beslut — fullt i överensstämmelse med den vid valet segrande mössmajoritetens principer i deras yttersta konsekvenser — fattades även vid detta möte. Under återopande av den ovan omförmälda vallagen för prästerskapets riksdagsmannaval av år 1767, som stadgat, att prästerna skulle ensamma rådgöra om besvären »utan att någon i deras öfverläggning må dem intrång göra», men som dock nu icke längre ägde gällande kraft, överenskom man att vid detta tillfälle även uppsätta besvären. Då den närvarande representanten för Varbergs kontrakt, där prosten Linderots parti var starkt företrätt, i enlighet med sin fullmakt var förbjuden att ingå i överläggning härom — frågan hade sålunda med all säkerhet förut diskuterats man och man emellan — beslöto de övriga att

Det var både relativ och absolut pluralitet, enär sammanlagda antalet röstgäende under alla förhållanden — d. v. s. med medräknande av vissa omtvistade röster — icke översteg 53.

Den tid var emellertid förbi, då man beträffande riksdagsmannaval, där utgången i realiteten syntes klar, fann det vara lönlöst att hänga sig fast vid formaliteter. Det är en av de frukter, som frihetstidens starka politiska maktintressen och därmed förknippade företeelser framalstrat, att det juridiska formsinnet därigenom drivits upp till en förut okänd skärpa och klarhet. Icke minst de politiska stormarna mot frihetstidens slut och det politiska intressets därunder ständigt stegrade potens ha — i trots av all våld och partiskhet i de fällda domsluten — i betydlig mån bidragit till att utveckla den juridiska formstränghet, som präglar det offentliga livet i våra dagar. Intet kan vara ägnat att kasta en klarare belysning över detta problem än ett sammanhängande studium av just ståndens riksdagsmannaval under frihetstiden.

utesluta honom från förhandlingarna i denna fråga och att avskrifter av de tilltänkta besvären ej heller skulle meddelas till krigsändande i hans kontrakt. Därefter överenskom man att ålägga riksdagsmannen att till undvikande av framtida ovisshet i en dylik fråga vid riksdagen verka för att nämnda valregler av 1767 åter måtte bli gällande. Dock skulle vissa ändringar av stor vikt däri företagas. Så borde riksdagsmannen bevaka varje läns och kontrakts i riksdagsordningen garanterade rätt »at efter egna omständigheter få välja som de behaga, antingen contracts- eller länsvis, deras fulmäktig, ock eij vara bundna til något wist antahl öfwer hwilket de böra gå, jemlikt den frihet Borgare- och Bondeståndet hitintils oanfäcktat åtniutit.» Vidare skulle han också göra påstående därom, att valtister hädanefter ej borde avgöras av prästeståndet allena utan av samtliga riksständen. Det förvånar ej, att dylika andraganden, under så tydligt imperativa former anförtrödda till riksdagsmannens bedrivande, blevo av ståndet, vars speciella rättigheter de t. o. m. vågat angripa, avslagna »och til största delen ansedde som instructioner» (Dahlgren till prosten Ahlelöf 1771 ^{9/12}; se nedan sid. 372). Redan bland prästerskapet i länet hade de på sina håll väckt betänkligheter, och en och annan hade vägrat underskriva dem (N. Djuberg å omgångsbrevet 1771 ^{3/6} i Laholms kontrakt). Även från andra stift kommo andraganden av liknande art. Härom se Edler, Om börd och befordran under frihetstiden, sid. 171.

Om Linderot, som ovan nämnts, var en trogen och framstående anhängare av hattpartiets idéer, så var Dahlgren en ej mindre övertygad målsman för mössornas. Med den vikt, som med säkerhet tillskrevs valen till denna riksdag, var det naturligt, att »den store riksdagsmannen Linderot»¹⁾ ej ville låta sig nöja med ett val, som i enskildheterna ej syntes vara oantastligt och vars fastställande dessutom skulle beröva hans parti en alltid välbehövlig röstförstärkning och honom själv riksdagslivets och den politiska brottningskampens tjusning.

Den 8 maj föredrogs i Göteborgs domkapitel en skrivelse från Linderot, däri han överklagade valet på grund av vid detsamma förelupna olagligheter²⁾. Så vore det enligt hans förmenande olagligt, att de till skolstaten hörande i länet, inalles 8 personer, fått tillåtelse deltaga i valet med sina röster och ibland dem ävenledes några endast vikarie-rande, ja t. o. m. en student i Varberg, som endast för den innevarande terminen efter erhållet förordnande förrättade collegæ-ämbetet därstädes. Hurudan praxis än varit, så vore detta förfaringssätt stridande mot åtskilliga författningar i ämnet. Men än mera stridande mot både lag och praxis vore den omständigheten, att man vid valet i Halmstads prosteri förvägrat utnämnde kyrkoherden i Getinge magister Johan Aurelius rösträtt och i stället tillerkänt nådårspredi-

¹⁾ Så benämndes han ännu så sent som år 1777 av hovpredikanten M. G. Wallenstråle. Skarstedt, Göteborgs stifts herdaminne, sid. 902.

²⁾ Redan den 2 maj hade besvärsskrifterna ankommit, men först den 8:de föredrogs de. — Frågan om orsaken till detta dröjsmål vore att skriva på biskopens eller vice-preses', domprosten Ekeboms, konto väckte mellan dem vid detta och följande sammanträde en häftig dispyt med långa dikta-mina till protokollet. (Härom se Berg, Saml. till Göteborgs historia IV: Göteborgs stift under 1700-talet, sid. 137, not. 2.) — Det är av ett visst intresse att konstatera, att biskopen som motivering till sina utförliga försvarsandra-ganden hänvisar till en blivande »höglöfl. protokolls deputation, som kommer at granska mina och consistorii giöromål». Tillkomsten av en protokollsde-putation vid riksdagen har sålunda hos ämbetsmännen verkligen frammanat en känsla av kommande ansvar, vilken synes på sina håll varit fullt aktuell i medvetandet.

kanten därstädes befogenhet att välja för pastoratet, oaktat han 14 dagar senare skulle frånträda sin befattning, d. v. s. långt före riksdagens början, och aldrig med ett öre skulle behöva bidraga till riksdagskostnaderna. »Laglydnad och ordning äro mitt föremål, och som jag icke finner desse omständigheter därmed överensstämmande», slutar han, »täcktes h. herr doktor och biskopen samt pl. ven. consistorium vad som skett är upphäva». Också från den nämnde kyrkoherden Aurelius inlämnades en besvärsskrift över de förmenta olagligheter, som begåtts vid hans uteslutande från delaktighet i valet.

Konsistorium var enhälligt i sitt beslut att delgiva kontraktsprostarna m. fl. i Halland de ingivna besvärsskrifterna. På begäran av de klagandes fullmäktig, landskanslisten Zacharias Aurell, uppdrogs åt honom att själv ombesörja kommunikationen därav och att med förklarandenas yttranden inkomma till konsistorium senast pingstaftonen den 18 maj ¹⁾. I anledning härav färdades Aurell natt och dag genom Halland, och mitt i sena natten väcktes det ärevördiga prästerskapet av hans mångenstädes ovälkomna påhälsning. Men oaktat denna skyndsamhet lyckades han ej infinna sig hos konsistorium i rätt tid. Först den 21 maj — efter pingsthelgen — kunde förklarandenas yttranden där föredragas.

I dessa yttranden möter man här och där uttryck av den ovilja, som de anförda besvären väckt till liv på åtskilliga håll, av en lust att visa »med vad ofog dessa besvär emot ett lagligt val blivit författade» ²⁾. Särskilt är det prosten Linderot, som är föremålet för den animositet, som lyser fram mellan raderna i dessa skrifter. I sak framhöll man på de flesta håll, att alla förordningar till trots praxis i Halland alltid varit den, att jämväl skolbetjante fått deltaga i valen. Prosten Peter Aurelius i Grimmeton betygade, att han deltagit i sex riksdagsmannaval för länet, därvid både

¹⁾ Domkapitlets protokoll 1771 ^{8/5}, ^{11/5}. — Aurell var halvbror till nämnde kyrkoherden Johan Aurelius i Getinge.

²⁾ Rektor Sven Hjerthon i Kungsbacka (Handlingar till domkapitlets protokoll 1771 ^{21/5}, där ock de övriga förklarandenas inlagor återfinnas).

ordinarie skolbetjante och vikarier fått rösta. Själv hade han som valförrättare vid nästföregående riksdagsmannaval varit tveksam om riktigheten i detta tillvägagångssätt, som emellertid då enhälligt godkännts av hans kontraktister. Det hade där i kontraktet »alltid varit praxis och såsom en *lex consuetudinaria*». Grunden därtill vore förmodligen den, att skolmännen vid ett stiftsmöte blivit taxerade till deltagande i riksdagskostnaderna¹⁾ och sedan dess också måst bära denna tunga. Mot Linderot anfördes från flera håll, att han själv aldrig haft något att invända, då han vid föregående riksdagsmannaval fått röster av skolmän, »vid vilka tillfällen herr prosten Linderot även som nu förmodligen haft lydnad och ordning till sitt föremål»²⁾. Han, som trenne gånger förut aldrig tvivlat på dessas skyldighet att betala honom riksdagsarvode, borde nu ej tvivla på deras rättighet att kalla en annan till riksdagsman³⁾. Det var också med tanke på Linderots tydligt visade strävan att även denna gång bli riksdagsfullmäktig, som en af de förklarande fann sig föranlåten att för konsistorium påpeka, huru sällsynt det vore, att någon i prästeståndet sökte tränga sig fram till

¹⁾ Härmed åsyftades närmast en vid prästmöte i sept. 1747 verkställd taxering av samtliga bidragsskyldiga inom stiftet (Prästmötesacta i domkapitlets arkiv). Emellertid hade redan långt förut skolstaten måst delta i riksdagsmännens underhåll (se t. ex. domkapitlets registratur 1719 ²/₁), och beslut härom hade även fattats dels i konsistorium (Prot.-extrakt 1728 ⁹/₁₀ i Marks kontrakts prostarkiv), dels vid åtskilliga prästmöten och sammanträden av särskilda deputerade för behandling av frågan om »*subsidium comitiale*». Icke förty var man understundom tveksam om skolmännens bidragsskyldighet. T. o. m. i konsistorium vågade man en gång ej med bestämdhet utlåta sig i frågan utan inskränkte sig till ett konstaterande av att vissa betalde, andra däremot icke (Prot. 1738 ¹⁹/₄); och dock hade några år tidigare en skolbetjänt blivit lagsökt för resterande herredagspenningar (Prot. 1731 ³/₆). År 1740 anhöll skolstaten om befrielse, men detta avlogs, och mot frihetstidens slut finner man samma begäran icke förnyad. Tvärtom givas då flerfaldiga vittnesbörd om skolmännens villighet att betala riksdagsarvodet, dock naturligtvis under förutsättning av att därmed också förknippades rätten att välja riksdagsman.

²⁾ Vice kollegan Jacob Falk i Halmstad (l. c.)

³⁾ Sven Hjerthon (l. c.)

riksdagsmannaskapet »såsom ett besvärligt ämbete och vilket i förra tider varit så litet begärligt, att lagstiftaren måst stadga, det ingen som bliver vald får utan lagliga och högst giltiga orsaker sig därifrån undandraga»¹⁾. Även mot påståendet att utnämnde kyrkoherden i Getinge bort få rösta gjordes invändningar, bl. a. att änkan, som ännu åtnjöt nådår af pastoratet, icke hade anmodat kyrkoherden Aurelius att å dess vägnar kalla riksdagsman²⁾ samt att det ju vore tänkbart, att kyrkoherden Aurelius kunde vara död, innan han tillträdde pastoratet, »och det vore löjligt villa tillvälla sig rättigheter, vilka man först efter döden vore berättigad utöva»³⁾. Dessutom hade de förmenta olagligheterna ej kunnat inverka på valresultatet, hålst prosten Linderot själv hade fått fyra av skolmännens röster.

Bland de förklarande funnos emellertid även de, som vägrade ingå i svaromål uti huvudsaken under påstående

¹⁾ Så i 1723 års R. O. § 7.

²⁾ Frågan om änkers valrätt under nådårstiden, grundad naturligtvis på deras oftast hävdade skyldighet att deltaga i riksdagspenningarnas utgörande, var icke så alldeles avgjord. Ehuru K. Maj:t genom resolution av 1732 ^{28/3} på Åbo stifts besvär förordnat om prästänkors befrielse från deltagande i underhållskostnaderna (se Stavenow a. a. sid. 39), erkändes detta inom Göteborgs stift ej som prejudikat, då en änka under åberopande av nämnda resolution sökte befrielse (Domks prot. 1769 ^{22/2, 15/3}). Och då en annan änkepastorska 1771 vid val i Bohuslän förmenats att genom sin nådårspredikant avgiva röst, undvek konsistorium att utlåta sig i frågan, som dragits under dess omprövning, under det prosten Wahlborg i Uddevalla uti inkommen förklaring ansåg sig kunna hävda, att »praxis i riket alltid varit, at enkepastorskorna genom sina tillförordnade nådårspredikanter njutit dylika röster — — — varandes ingen förordning bekant, som dem derifrån stänger» (Domks prot. 1771 ^{18/5} med tillhörande handlingar).

³⁾ Detta kyrkoherden Dahlgrens argument föranledde lektor Gothenius att i Göteborgs domkapitel, då ärendet där förehades, tillvita dess upphovsman bristen på »en drägelig logique» — själv var Gothenius lektor i filosofi — samt påpeka, att man därav kunde draga åtskilliga andra slutsatser, varibland i första hand den, att ingen heller borde väljas till riksdagsman, som vore människa och kunde dö mellan valdagen och riksdagens början. Kyrkoherden Dahlgren hade dock haft trenne dagars betänketid på sig, men vid riksdagen, där frågor om hela folkets välfärd skulle avhandlas, gäves ofta nog icke så lång betänketid.

att besvären ej varit inlämnade i konsistorium före utgången av lagstadgad fatalietid. De ansågo dem fördenskull alls icke böra upptagas till prövning, och grunden för ett dylikt påstående söktes i kungl. förordningen av 1739 om riksdagsmannavalen i — städerna, vilken föreskrev 14 dagars fatalietid för besvärs anförande mot borgerskapets riksdagsmannaval.

När frågan den 21 maj företogs till slutgiltigt avgörande i domkapitlet, visade sig meningarna här vara delade. Den förste, som yttrade sig var lektor Johannes Gothenius. Han fann ingalunda den åberopade kungl. förordningen om riksdagsmannavalen i städerna tillämplig i det förevarande fallet. Prästerskapets val skedde i prosterierna, ej inför någon sittande rätt såsom borgerskapets i städerna. Någon fatalietid för besvär över prästeståndets riksdagsmannaval fanns ingenstädes stadgad, och härtill »lär väl det hittills hava varit förnämsta orsaken, att aldrasist och alls intet kunde förmodas, det val till fullmäktigskap uti prästeståndet voro susceptible av korrptioner och partiska sammansättningar». Vad skolmännens röstande anginge vore detta, i trots av all praxis, stridande mot kungl. brevet av den 15 dec. 1741 ¹⁾, enär de ej vore av kyrkoherdarnas »medel» och ej heller själva kunde väljas till riksdagsmän. Däremot hade den från valet uteslutne kyrkoherden Aurelius bort få rösta, alldenstund han »var själv eligible riksdagsman, själv kyrkoherde, skulle själv bidra till riksdagsmannens underhåll och hade således bort såsom väljande ledamot admitteras.» På dessa skäl yrkade Gothenius, att konsistorium måtte förklara valet olagligt samt förordna om nytt vals anställande. Med honom instämde även prosten Kullin.

Hovpredikanten lektor Wallenstråle åter hävdade giltigheten i detta fall av kungl. förordningen om städernas riksdagsmannaval och att besvären sålunda, såsom inkomna post fatalia, borde ogillas och fullmakt utfärdas för kyrkoherden Dahlgren. Med honom förenade sig lektor Rosén

¹⁾ Härom se Stavenow a. a. sid. 31 ff.

under påstående, att »ratio legis och analogia juris gör kongl. förordningen af den 5 juni 1739 utan all tvivel lämpelig till riksdagsmannaval så i präste- och bonde- som borgareståndet». Så även lektor Beijer, som gjorde gällande, att om man också hade kunnat påvisa olagligheten av några få röster, som emellertid ej kunnat inverka på en i övrigt säker pluralitet, »sådant ingalunda, enligt all praxis såväl vid prästval som hållna riksdagsmannaval i borgare- och bondestånden, verkar ändring till nytt vals anställande» — ett otvivelaktigt föga hållbart påstående. Domprosten Ekebom ställde sig tveksam, huruvida valet borde förklaras giltigt eller ej, och hade helst velat hänskjuta ärendet till regeringens omedelbara avgörande. Som emellertid hans votum påkallades i enlighet med gjord proposition, måste han finna sig häri och uttalade sig för utfärdande av fullmakt för kyrkoherden Dahlgren. Då även preses, biskop Lamberg, förenade sig med lektor Wallenstråle och de med honom likatänkande, blev deras mening, såsom pluralitetens, domkapitlets beslut.

Härmed var tillsvicare frågan avgjord till förmån för kyrkoherden Dahlgren. Det är emellertid, oavsett andra omständigheter i denna valfråga, särskilt anmärkningsvärt, att konsistorium icke redan vid besvärens ingivande förklarade sig förhindrat att med dem taga någon befattning. Beslutet den 8 maj att delgiva kontraktsprostarna och skolstaten de ingivna besvären var en ämbetsåtgärd, som visade, att man då ej tänkte på några försutna fatalier, och det är förvånande, att konsistorium var så angeläget att desavouera sig självt och det på så ytterligt svaga och långsökta skäl, på vilka först de inkomna förklaringarna fäst dess uppmärksamhet.

Emot konsistorii utslag anförde landskanslisten Aurell å sina huvudmäns vägnar omedelbart missnöje. Det ankom nu på Kungl. Maj:t att avgöra målet, men konsistorium fann sig, efter verkställd votering, oförhindrat att det oaktat giva order om fullmakts utfärdande för kyrkoherden Dahlgren¹⁾.

¹⁾ Detta var i enlighet med biskop Lambergs samt lektorerna Beijers och Wallenstråles vota (Domks prot. 1771 ²⁶/₅ och ²⁸/₅). Beijer anförde bl.

Redan den 29 maj föll Kungl. Maj:ts utslag, varigenom den sittande hattregeringen förordnade om nytt vals anställande. Det var ett av de många regeringsbeslut, som i dessa dagar fattades i den kungliga rådkammaren för att tjäna partiets intressen. I här förevarande fall hade detta dock kunnat ske utan våldförande av uppenbar rätt. Den av konsistorium åberopade kungl. förordningen av 1739 ansåg Kungl. Maj:t uti ingen måtto här kunna tillämpas, och besvärerna hade ingivits inom tre veckor efter valet, d. v. s. inom den för besvär över konsistorii (!) utslag i allmänhet stadgade fatalietid. Vad huvudsaken anginge, så ogillades valet i sin helhet på den grund, att icke allenast vice pastorer utan också skolmän och t. o. m. en icke prästvigd person fått däri deltaga, vilket allt vore olagligt ²⁾).

Den 3 juni vid middagstiden mottog man i Göteborgs konsistorium det säkerligen mindre välkomna kungl. utslaget, och samma dag utfärdades med extra poster order om anställande av nytt val i hela Halland redan den 7 i samma månad. Emellertid hade då den förut valde kyrkoherden Dahlgren redan upprest till riksdagen.

På sina håll väckte den sålunda åvägabragta ändringen i valet allt annat än blida känslor. Belysande för dessa och tillika för de synpunkter, ur vilka det väljande prästerskapet av motsatta lägret såg dessa regeringsbeslut, är vad prosten över Fjäre och Viske kontrakt, den förut omnämnde Jonas Ahlelöf, i upprörd sinnesstämning tillskrev sina kontraktister samma natt som han mottagit konsistorii ämbetsbrev. Ett utdrag ur denna hans skrivelse må här lämnas:

»Sedan jag klåckan 3 blef genom en expré upväkt, har jag utan uphöro arbetat uppå hvad skulle utgå til fulgörande

a., att »efter all öflig praxis utfärdas riksdagsmannafullmagter, sedan resolution derom är gifven, af magistrat eller häradshöfdinge». Man ser, huru ofta frånvaron av för prästeståndet gällande noggrannare föreskrifter om sättet för dess riksdagsmannaval fört tanken på de slutledningar, som kunde dragas med stöd av borgarståndets — trots en rikedom på normerande förordningar dock oändligt skiftande — valformer.

²⁾ K. Maj:ts utslag bland ankomna kungl. brev till domk. i Göteborg.

af hvad anbefalt är, men derjemte ej utur akt låtit at tänka uppå det, som vår frihet tilhörer, och ej låta det slukande lejonet antingen förvilla eller förskräcka oss; har derföre i största hast sammansatt en skrift til prästeståndet vid riksdagen, den nu till genomläsande och underskrift här inne-lykt medföljer . . . Jag hoppas och förmodar med Guds hjälp, att den samma enighet, som vid vårt förra riksdagsmannaval ärfors, ej torde vid detta saknas, hälst emedan en försmak af de aristocratiska bojorne tyckas visas oss, och det ser ut, som både samvets- och vahlfrihet skulle villa disputeras oss¹⁾.

Tiden var emellertid för knappt tillmätt för att tillåta, att man endast hängav sig åt förbittring å ena sidan och glädje å den andra. Det gällde att verka, och det är otvivelaktigt, att man i ganska stor utsträckning begagnat de få dagar eller timmar, som stodo till buds, att söka avvinna den förändrade situationen största möjliga fördel. Också präglas detta val av den skarpaste konkurrens, vars utgång ingalunda var given.

Trots all den skyndsamhet, som utvecklades, kom i ett av kontrakten ingen valförrättning till stånd förrän dagen efter den av konsistorium föreskrivna. Och i det nordligaste kontraktet ansåg sig prosten Ahlelöf böra föranstalta, att valet till vinnande av tid förrättades genom avgivande av skriftliga vota å det bland prästerskapet cirkulerande omgångsbrevet. Främst å detta hade han i enlighet med fullmakt antecknat biskop Lamberg's för prebendepastoratet Tölö avgivna votum för Dahlgren²⁾. Det är lätt att inse, vilken betydelse detta sålunda uttalade votum skulle äga för ett prästerskap, som av samma handling, varå dess egna röster skulle antecknas, underrättades om stiftschefens vilja. Också nedlade en av

¹⁾ Fjäre och Viske prostarkiv: kontraktsprostens omgångsbrev 1771 ⁵/₆. — Om innebörden vid denna tid av det då flitigt använda uttrycket aristokrati se Valentin, Frihetstidens riddarhus, sid. 90 ff.

²⁾ Det framgår härav med all tydlighet, att Lamberg redan före riksdagen engagerat sig i mösspartiets tjänst, vadan hattarnas misstankar, att hans plats där skulle varit betingad av mutor i stor skala (se Odhner, Gustaf III:s hist. I, sid. 30 not. 2), torde varit föga grundade.

kontraktets präster sin protest mot en dylik anordning av valet, betecknande nog just en av hatten Linderots anhängare, kyrkoherden i Valda Gust. Fredr. Hjortberg¹⁾. Utom dennes röst fick Linderot här endast ännu en, under det Dahlgrens röstsiffra var 6²⁾.

I Laholms kontrakt synes intet anmärkningsvärt ha förelupit vid valet. Här fick Linderot 7 och Dahlgren 3 röster. Endast få voro närvarande vid mötet, som hölls i Eldsberga prästgård. Övriga insände förseglade valsedlar.

I Halmstads kontrakt, där Dahlgrens anhängare voro i stark majoritet — hans namn samlade sex röster —, fick Linderot endast en röst, avgiven av den från förra valet utestängde kyrkoherden Aurelius i Getinge. Kyrkoherden Hell i Torup, som vid förra valet röstat på Linderot, hemställde till de vid valmötet närvarandes omprövning, huruvida han,

¹⁾ Han hade vid förra valet röstat på Dahlgren men nu, under avgivande av en tämligen skruvad förklaring, övergått till Linderots parti. Härav förklaras hans förändrade hållning gentemot Ahlelöf (Jfr ovan sid. 326 noten). Inför konsistorium försvarade sig prosten Ahlelöf mot Hjortbergs förebråelser under påstående, att det varit honom omöjligt handla annorlunda för vinnande av tid; »när ändamålet kunde vinnas, som var huvudsaken», fortsätter han, så är onödigt göra sig scrupler öfver ceremonien. Starkare kontroll kan jag aldrig tro lära till någon kallelse afgifvande vara än denna, då hvarje röstägande fådt uti sina hus ostörd och under sinneslugn och efter öfvertygelse med egen hand tekna den han har förtroende till». Men han tillade — liksom misstänkande, att tilläventyrs denna motivering ej vore tillfyllest — att kreaturen nu av vintersvält och vårarbete blivit så utmattade, att de knappt i stillhet förmådde uppehålla livet och att »som den rättfärdige förbarmar sig öfver sin ök, så har han eften medlidande med andras»; därför hade han ej heller velat föranstalta om ett gemensamt möte (Handl. till Domk:s prot. 1771 ¹⁹/₆). Det kan förtjäna anmärkas, att i det mest avlägsna kontraktet (Laholms) hann man föranstalta om dylikt möte till den utsatta dagen.

²⁾ Dessutom inskickades till konsistorium även rektor Sven Hierthons i Kungsbacka röst (för Dahlgren), skriven å särskilt papper. Härtill hade Ahlelöf i omgångsbrevet uppmanat under motivering, att Kungl. Maj:t egentligen endast förklarar val av vikarier för ogiltigt och emedan »utan något klander scholäbetjäningens röster alltid gullit». — Man torde efter allt detta ej sakna skäl att ställa sig en smula skeptisk inför Ahlelöfs försäkran för konsistorium, att alla hans göromål och avsikter varit så rena, redliga och befriade ifrån egennytta, att han kunde försvara dem icke blott inför människor utan ock inför den störste domaren.

som numera underskrivit riksdagsfullmakt för Dahlgren, fortfarande kunde giva sitt votum åt Linderot. Det var tvivelsutan mot bättre vetande, som de närvarande »funno det ej vara dem tillständigt» att ingå i prövning av detta ärende och i anledning därav ej heller upptaga hans röst; och i vilken riktning man önskade valets utgång synes av den anteckning, som gjordes till protokollet, att kyrkoherden Djuberg i Halmstad — som var förhindrad närvara och som ej insänt någon valseedel — vid förra valet givit kyrkoherden Dahlgren sin röst och sedermera underskrivit hans fullmakt. Kyrkoherden Götherström i Årstad åter förklarade, att »emedan nu ej flere kandidater till riksdagsman äro än tvänne», ville han ej, som vid föregående valet, rösta på tredje person utan önskade giva sin röst åt den, som fick pluralitet uti länet. Det var en inom alla stånd vid denna tid ej sällsynt form för utövande av den dyrbara valrättigheten.

Om således i detta kontrakt majoriteten tydligen var för Dahlgren, visade sig förhållandet vara det motsatta i Varbergs, där prosten Linderots pastorat, Tvååker, var beläget. Och här visade sig majoriteten i ännu högre grad än i grannkontraktet förstå att till egen fördel utnyttja sin visserligen ej betydande överlägsenhet över motståndarna. Så mycket skarpare bröto sig meningarna; så mycket häftigare och även försåtligare voro huggen, som här å ömse sidor gåvos.

Till en början enade man sig om att låta dåvarande nådarspredikanten i Hunnestad få deltaga i valet, enär pastoratet ännu ej fått ordinarie innehavare och herredagspenningar under hela nådåret skulle därifrån betalas. Men därmed var det också slut med enigheten.

Det synes bland prästerskapet — stundom även i andra stånd — ej ha rätt passat sig, att en person officiellt uppträdde som riksdagsmannakandidat. Det hade nu icke skett, vare sig vid detta eller föregående val, men för det allmänna medvetandet framstodo tvivelsutan — som vi ock nyligen sett — endast tvenne av länets prästmän såsom tänkbara kandidater. Dahlgren var redan upprest till riksdagen, och Linderot hade i själva verket alltför djupt engagerat sig i

det förevarande valet genom sina besvär över det föregående för att han, som dessutom var en talangfull representant för de idéer, som av hans anhängare förfäktades, icke också skulle framstå som dessas främste målsman och kandidat. Det var tydligen också med utgångspunkt i ett dylikt betraktelsesätt, som den vid valmötet närvarande kyrkoherden Borgstedt redan i början riktade en attack mot Linderot i syfte att få honom avlägsnad från mötet. Han framställde nämligen till de närvarandes omprövning, huruvida Linderot »såsom kompeterade till riksdagsfullmäktige» nu kunde få närvara och rösta eller om han icke fast mera borde avlägsna sig. Linderot blev honom icke svaret skyldig. Han hade visserligen anfört besvär hos Kungl. Maj:t, men han hade icke anhållit att bli vald till riksdagsman vare sig hos Kungl. Maj:t eller hos — kyrkoherden Borgstedt. På hans hemställan till de närvarande förklarade de honom också berättigad att kvarstanna och att deltaga i valet. Likaså förklarade de sig ej kunna såsom votum godtaga ett hovpredikanten Josefsons brev till sin vid mötet närvarande adjunkt av innehåll, att han liksom vid förra valet hyste förtroende för Dahlgren. Mest anmärkningsvärd var dock — genom de omständigheter, som därmed voro förknippade — frågan, huruvida kyrkoherden Dahlins i Fagered votum för Dahlgren skulle få framföras av hans vid mötet närvarande adjunkt vid namn Wallmark. Denne medförde nämligen ingen fullmakt från kyrkoherden Dahlin, enär denne, enligt Wallmarks påstående, hade sagt sig ej tro sådan vara nödig. De närvarande kyrkoherdarna, vilka voro de enda, som fingo yttra sig i dessa principiella kompetensfrågor och som, med undantag av Borgstedt, synas tillhört Linderots parti, ville emellertid ej godkänna den sålunda framgivna voterings-sedeln. Adjunkten Wallmark lämnade nu under de närmast följande förhandlingarna mötet men återkom efter en stund med berättelse, att kyrkoherden Dahlins dräng, som åtföljt honom på resan, bland en del brev också medfört, utan hans vetskap, en fullmakt för Wallmark, att viva voce kalla kyrkoherden Dahlgren till riksdagsman. Fullmakten var daterad

Fagered den 7 juni, men ordföranden anmärkte omedelbart efter dess framlämnande, att »ljusligen synas kan, även för den som har svaga ögon, det 7-talet på dag och datum var skrivit med svartare bläck än själva fullmagten», vartill Wallmark genmälde, att pennan doppats djupare¹⁾. Men det var tydligt, att man anade argan list: »hr Wallmark gjordes allvarsam föreställning och tillfrågades, varföre han icke genast uppviste fullmakten utan döljde den undan». Därmed hade tiden endast onödigtvis förspillts. Det förefölle ock varje förnuftig människa högst sällsamt, att kyrkoherden Dahlin skulle ha för ett och samma val både meddelat en förseglad röstsedel och dessutom en fullmakt för Wallmark att muntligen rösta för kyrkoherden Dahlgren, och ännu mera sällsamt, att han skulle ha lämnat ett så ytterst angeläget dokument åt sin dräng, under det han hållit adjunkten i okunnighet därom. Och prosten Linderot antydde, i vilken riktning misstankarna gingo, med ett yrkande, att detta votum ej måtte upptagas förr än efter hänvändelse till prästeståndet eller annan vederbörlig ort Wallmark inför domstol blivit edligen förhörd 1:o om denna fullmakt icke skrivits den 5 juni, ehuru kallelse till valförrättningen ankommit till Fagered först den 6:te, och »2:o om han kan giva tillkänna, vilken person i Fagered samma dag, den 5 juni, varit och avfordrat kallelse och fullmakt, och till äventyrs samma dikterat.» Det var nu tydligen ännu så länge obevisade insinuationer, men icke förty beslöto de närvarande med stöd av bl. a. detta Linderots påstående att tillsvidare underkänna kyrkoherden Dahlins votum.

»Änteligen», heter det i valprotokollet, »skred man till själva valförrättningen.» Den skedde i olikhet mot sättet i grannkontrakten medelst slutna sedlar, som nedkastades i en hatt²⁾. Vid deras öppnande visade det sig, att Linderot lyc-

¹⁾ Ännu i dag framgår med all önskvärd tydlighet av den bland Domks handlingar förvarade fullmakten, att 7:an företer ett från den övriga skriften skiljaktigt utseende.

²⁾ Denna slutna omröstning har måhända åvägabrakts av det härskande Linderotska partiet i avsikt att därmed på ett behagligare sätt möjliggöra för

kats förvärva sig 6 röster; Dahlgren med 4 röster stod honom dock icke långt efter.

Den noggrannhet, varmed alla de vid valen förekommande omständigheter relateras i de olika kontraktens valprotokoll¹⁾, visar — vad man även av andra grunder äger skäl att förmoda — att deltagarna redan från första början fäste den största vikt vid detta val och att de måhända även denna gång förutsågo dess överklagande. Detta skulle heller icke länge låta vänta på sig. Men då något gemensamt länsmöte denna gång icke föreskrivits eller kommit till stånd, kunde det definitiva slutresultatet icke bliva känt bland prästerskapet. Det kunde därför onekligen innebära en viss risk för endera parten att överklaga valet, helst det torde varit bekant, att de konkurrerande röstsummorna denna gång icke företedde någon mera betydande divergens. I själva verket förhöll det sig så, att under det Dahlgren vid förra valet erhållit 33 och Linderot 18 röster, hade den senare nu genom skolstatens uteslutande och andra förändringar erhållit 16 röster, medan Dahlgrens röstsiffra sjunkit till 19²⁾. Tre dagar efter valdagen, den 10 juni, torde detta resultat i sin ungefärliga gestaltning ha blivit känt för prosten Linderot. Han hade onekligen skördat en betydande vinst av sina besvär över det föregående valet; men sitt föresatta

Linderot att rösta på sig själv. Det framgår nämligen med all säkerhet av röstsiffrorna, att han deltagit i omröstningen, men lika säkert torde vara, att han hellre avhållit sig från deltagande i valet än givit Dahlgren sin röst. Det saknas annars icke exempel därpå, att man även vid öppen omröstning ansett sig kunna rösta på sig själv. Så i Bohuslän vid valet till denna samma riksdag, där striden stod skarp mellan prostarna Wahlborg och Jeurling. Under det att Jeurling vid valmötet i Ödsmål den 12 april förklarade sig vilja kalla den, som finge pluralitet inom Elfsyssels prosteri, heter det i protokollet om hans medtävlare, att »h. herr doctorn och probsten Wahlborg conformerar sig med dem, som med sina röster kastadt sitt förtroende på honom» (Valprot. bland handl. till Domk:s prot. 1771 8/s). I städerna brukade oftast konkurrenser, som deltagit i omröstningen, giva sina vota åt tredje person.

¹⁾ Dessa återfinnas som bilagor till Domk:s prot. 1771 17/s och 19/s.

²⁾ I dessa siffror ha här upptagits endast sådana röster, som förklarades giltiga av prästerskapet i de skilda kontrakten.

mål hade han dock icke ernått. Nämnda dag avfärdade han också till konsistorium en ny besvärslaga¹⁾. Men denna gång begärde han, att valfrågan i sin helhet måtte hänskjutas till det nu församlade prästeståndet »såsom numera häröver den endaste kompetente domaren». Det var tydligt, att han, som i ståndet var känd som gammal riksdagsman, hade, om hattarna där voro i pluralitet, all utsikt att bli föredragen framför en »novus homo». I alla händelser hade han, som miss-tänkte, att han fått mindre antal röster än Dahlgren, allt att vinna och intet att förlora av en dylik framställning.

Återstår att kasta en blick på sista akten i detta segslitna riksdagsmannaval. Det var i Göteborgs domkapitel, som den skulle utspelas.

Här presiderade vid detta tillfälle icke längre biskop Lamberg, som redan upprest till riksdagen för att där verka

1) Det var huvudsakligen mot valet i Fjäre och Viske kontrakt, som han riktade sina anmärkningar. I synnerhet vände han sig med skärpa mot att biskopen där fått deltaga i valet för sitt prebendepastorat. För detta samma hade biskop Lamberg lika väl som sina företrädare varit befriad från bidragsgivande till riksdagsmännens underhåll. Då han icke av sagt sig denna frihet, hade han också bort avhålla sig från valet. — Beträffande biskopens bidragsskyldighet för Tölö pastorat, det största i länet, hade denna i varje varje fall tagits i anspråk vid 1720-talets båda sista riksdagar (Se slutlikvidationerna över dessa av 1730 i Domk:s arkiv). Vid allmänt prästmöte 1737 ^{16/9} överenskom prästerskapet emellertid att befria biskopen från deltagande i riksdagsunderhållet, »emedan han vtom thes har nog besvär för stiftet» (Präst-mötesacta 1737 ^{16/9} § 25). Det angrepp, som vid följande prästmöte (1740) gjordes mot denna stipulation, avvärjdes, och i den för lång tid grundläggande, förut omtalade taxeringen av 1747 upptages Tölö pastorat i avkortningskolumnen »efter ven. cleri conventioner». Till riksdagen 1760—1762 föreskrev konsistorium, att Tölö pastorat i likhet med övriga uti stiftet skulle bidra till underhållet av konsistorie fullmäktigen vid riksdagen (Domk:s reg. 1760 ^{12/11}), under det prästerskapet i Laholms och Halmstads kontrakter vid gemensamt möte den 13 nov. 1764 enades om att biskopens pastorat skulle, »nu som tilförene varit wanligt», undantagas från all avgift till såväl biskopen som länets fullmäktig (Handl. till Domk:s prot. 1764 ^{28/11}). — I konsistorium var man, då ärendet där kom till avgörande (1771 ^{19/6}), därutinnan enig, att biskopen ej brukade bidra till subsidium comitiale, samtidigt med att man fastslog, att länets prästerskap »icke wetterligen samtykt til denna immunitet under lika fullt lämnad rättighet at kalla riksdagsman.»

i mösspartiets tjänst¹⁾). De övriga konsistorieledamöterna ha redan förut här ovan blivit nämnda. Om än måhända mindre utpräglade i sina politiska åskådningar, ha de flesta av dem dock säkerligen icke kunnat undgå att i en politiskt så upprörd tid som den förevarande taga ställning i enlighet med den allmänna partiuppdelningen. Det må lämnas oavgjort, huruvida deras politiska åskådningar varit helt bestämmande för det sätt, varpå den till deras avgörande nu hänskjutna frågan behandlades. Rent personliga motiv av annan art kunna därvid också ha spelat in. Att emellertid förutfattade meningar i t. o. m. bestämmande mån ha inverkat på deras omröstning framgår alltför tydligt av den enhetlighet i grupperingen av deras röster, som ständigt, även i de minsta detaljfrågor, kommer till synes. Lektorerna Gothenius och Roempke samt prosten Kullin företråda i alla frågor en gemensam uppfattning, som gick i en för hatten Linderot gynnsam riktning, under det lektorerna Beijer och Wallenstråle likaledes förena sig om en och samma, men den förra motsatt uppfattning. Där- emot synes domprosten Ekebon ha intagit en vacklande hållning²⁾).

¹⁾ Betecknande för den osäkerhet, som rådde ifråga om riksdagsmannas- skapet mot frihetstidens slut, är att biskopen ansett sig böra begära en av prostarna i stiftet underskriven fullmakt. I brev till prosten J. Comenius i Söndrum berättade han, att biskoparna i andra stift plägat få fullmakter från divisionerna och att »tiderna äro nu så vanskelige at al försicktighet behöfves» (Comenius till prosten C. G. Lignell 1771 ⁵/_s, i Laholms kontrakts prostarkiv). År 1765 hade verkligen också biskop Lars Benzelstjernas självskrivnenhet som riksdagsman upphävt. Stavenow a. a. sid. 65.

²⁾ Åtminstone Gothenius var, enligt eget uttalande, »en god Hatt» (se Skarstedt: a. a. sid. 211), men synes dock ha varit av en tämligen konciliant natur. I sina brev till Gjørwell, med vilken han flitigt korresponderade, ger han flerstädes uttryck åt sin ovilja över det myckna politiserandet: »I wårt land är politiquen et hufvudstudium för alla slags mänskior . . . och partianden är merendels öfveralt» (1767 ²²/_s). Han hörde också till dem, som mot frihetstidens slut började inse bristerna i det dåvarande samhällsskicket och att i en förstärkning av konungamakten se ett botemedel häremot. »Större myndighet bör lemnas en from och rättvis konung i Sverige», skrev han kort efter den bekanta sammanstötningen i dec. 1768 mellan Adolf Fredrik och

Sedan Linderots besvär ankommit, samlades konsistorium till extra ordinarie session den 17 juni. Då från ena hållet yrkande om målets företagande först vid nästa ordinarie sammanträde framkom, visade sig, att den ovan antydda röstfördelningen redan i denna fråga skulle göra sig gällande. Sedan Ekebon anslutit sig till dem, som hävdade, att frågan omedelbart borde avgöras och detta sålunda blev konsistorii beslut, uppstod emellertid en ny tvistefråga, enär konsistorium icke var fullsuttet och en extra ledamot måste adjungeras. Att döma av de kommande voteringarna i huvudfrågan är det otvivelaktigt, att man å ömse håll redan nu insåg, att den adjungerade ledamotens hållning skulle bliva utslagsgivande för konsistorii beslut. Valet av person var då ingalunda en oviktig sak, och åter bröto sig meningarna mot varandra. Då man föreslagit att adjungera rector scholæ magister Bengt Öhrwall, som förut brukat därtill användas och som redan avlagt konsistorialeden, hävdade Gothenius, Roempke och Kullin, att Öhrwall vore jävig i denna fråga i anledning av att i sista numret av hans veckoskrift »Götheborgske Spionen» varit infört ett brev med svar angående riksdagsmannavalet i Halland, ett brev, som »ej oty-

rådet (1769 ²⁵/₂), och revolutionen hälsade han med den största tillfredsställelse: »Nu är den tiden inne, då hvar ärlig svensk gläder sig af hjertat och tackar Gud. Vivat Gustavus! . . . Låt oss nu lefva med nöge, ty anföraren är käck». — Att Wallenstråle och i synnerhet den senare adjungerade ledamoten Öhrwall lutade emot mösspartiet, se nedan sid. 348; och att även Beijer där hörde hemma, framgår bl. a. av de hos Berg a. a. sid. 133 not 2 citerade uttalanden av Gothenius. — Man bör även lägga märke till att samma partifördelning, som nu visade sig, även kommit till synes vid omröstningarna ang. det första valet. Och slutligen bör det uppmärksammas, att i konsistorium rådde alltsedan tvenne år tillbaka den skarpaste schism i anledning av den bekanta rättgången mot lektorerna Beijer och Rosén såsom anklagade för svedenborgska villoläror, och att de anklagades bitraste veder-sakare i denna fråga voro — jämte prosten Kullin, som även i valstriden var deras motståndare — Ekebon och Lamberg, vilka dock i valfrågan gjorde gemensam sak med sina av dem på allt sätt och vid alla tillfällen förföljda offer (Härom se Berg a. a., passim). En kottorigruppering utan tillstymmelse till principiella motiv synes därför ej ha varit bestämmande för omröstningarna.

deligt taxerar en prästman, som med sitt val till riksdagsman fallit på h:r prosten Linderot»¹⁾. Detta jävsyrkande bestreds emellertid av Wallenstråle och Beijer, med vilka också Ekebom förenade sig. Då sålunda paria vota uppkommit, lämnades åt domprosten att till nästa konsistoriedag anskaffa en sjunde ledamot. Det blev samme rektor Öhrwall.

När denne två dagar senare gjorde sitt inträde i konsistorium, amälde sig här landskanslisten Aurell — även nu prosten Linderots ombud — och företedde ett bevis från kämnärsrätten i Göteborg, att stämning där uttagits mot rektor Öhrwall i anledning av förutnämnda brev i »Göteborgske Spionen», varigenom en prästman i stiftet för sin hållning vid riksdagsmannavalet blivit till sin heder angripen, samt framställde med stöd härav jävsyrkande mot Öhrwall. På förfrågan förklarade nu denne, att han själv icke skrivit det ifrågavarande brevet men väl svaret, och han förnekade alldeles, att han låge i delo med prosten Linderot. Efter företagen omröstning, vari Öhrwall själv fick deltaga, ogillades emellertid jävsyrkandet med 4 röster (Öhrwall, Beijer, Wallenstråle och Ekebom) mot 3 (Kullin, Gothenius och Roempke).

Sedan man därefter enhälligt avslagit Linderots begäran, att målets avgörande måtte hänskjutas till prästeståndet, skred man till granskning av de inkomna valhandlingarna. Till dessa hade nu också kommit ansökningar från tvenne den 5 i samma månad utnämnda kyrkoherdar²⁾ att de, som på valdagen verkligen varit pastoratsinnehavare men därom icke då ägt kännedom, nu måtte få avgiva sina röster, som båda voro för Linderot.

Det visade sig, att meningsskiljaktighet rådde i de flesta tvistefrågor, som förelågo till avgörande, och särskilda omröstningar måste därför varje gång företagas. I dessa möter

¹⁾ Göteborgske Spionen 1771 ¹⁴/₆ (n:r 24). Inga namn voro däri nämnda, men det framgick dock för den i saken invigde med all tydlighet, att den åsyftade prästmannen var ovannämnde kyrkoherden i Valda G. F. Hjortberg.

²⁾ Kyrkoherdarna Möller i Onsala och Djuberg i Eldsberga pastorat.

oss återigen samma röstgruppering, som förut kommit till synes, dock med den skillnaden, att sedan prosten Kullin för en förestående resa måst avlägsna sig från sammanträdet, dennes parti nu endast företräddes av lektorerna Gothenius och Roempke. Då dessutom den vacklande Ekebon i vanliga fall förenade sig med deras motståndare Öhrwall, Wallenstråle och Beijer, så är lätt insett, i vilken riktning domkapitlets utslag skulle gå. Det skriftliga votum, som Kullin före avresan framlämnat, togs ingen hänsyn till.

Den första fråga, som krävde avgörande, var den om giltigheten av kyrkoherden Hells votum för Linderot, vilket han tvekat att framlämna med hänsyn till att han underskrivit riksdagsfullmakten för Dahlgren. Här förenade sig Ekebon med Gothenius och hans meningsfränder, som hävdade giltigheten av nämnda votum, vadan detta också blev konsistorii beslut. Beträffande tvistefrågorna angående valet i Varbergs kontrakt ogillade konsistorium, att en nådårspredikant fått avgiva votum (för Linderot), men förklarade den för Dahlgren avgivna röstsedel, vars framlämnande grundats på den misstänkta fullmakten, för giltig. Lagligheten av det »per capsulam» företagna valet i Fjäre och Viske kontrakt vitsordades ävenledes genom konsistorii beslut. Vid omröstningarna i dessa trenne sistnämnda fall är den gamla röstgrupperingen åter till finnandes, och resultatet gick därför i en för Linderot ogynnsam riktning. Liknande var förhållandet beträffande frågan, huruvida de tvenne för honom senare avgivna vota, som inlämnats av de båda nyutnämnda kyrkoherdarna i Onsala och Eldsberga, skulle få medräknas. Det ogillades av majoriteten, här som i föregående fall företrädd av Öhrwall, Wallenstråle, Beijer och Ekebon. Särskilt var Beijer en hänsynslös förkämpe för den Dahlgrenska kandidaturen. Under det samtliga övriga ledamöterna förenade sig om att underkänna biskop Lamberg's för prebendepastoratet Tölö avgivna votum (till förmån för Dahlgren) och att ej som votum medräkna den av hovpredikanten Josefson i Varbergs kontrakt insända förklaringen, att han stode fast vid sitt gamla förtroende till

Dahlgren, företrädde Beijer i båda dessa fall en skiljaktig mening.

Resultatet av omröstningarna var nu det, att konsistorium tillerkände och fränkände vardera kandidaten en röst, vadan slutsummorna ej förete någon skiljaktighet från de förut meddelade röstsiffrorna: för Linderot 16 och för Dahlgren 19, vartill dessutom lades den av kyrkoherden Götherström i Åhrstad avgivna röst för den, som i hela länet erhöle pluralitet. Det är emellertid betecknande för karaktären av dessa omröstningar, att prosten Kullin i sitt före bortresan avlämnade votum kommit till så pass skiljaktigt resultat, att han funnit Linderot, ej Dahlgren, hava fått pluraliteten inom länet. Och för ett utslag av konsistorium i samma riktning hade ävenledes den kvarvarande minoriteten uttalat sig genom sina omröstningar.

Till att sprida en egendomlig dager över hela denna frågas behandling i konsistorium tjänar icke allenast den tämligen konstanta fördelningen av röstgrupperna, en fördelning, som kommer till synes icke blott i frågor, där en djupgående principiell grunduppfattning skulle kunna tänkas ha varit utslagsgivande för en dylik partifördelning, utan även i de minsta frågor av allt annat än principiell natur. Därtill ägnar sig också den omständigheten, att den adjungerade ledamoten rektor Öhrwall var syskonbarn med samme kyrkoherde Dahlgren, till vars förmån han så troget avgav sina vota. Det var emellertid först efteråt och för sent, som landskanslisten Aurell av denna anledning anförde nytt jäv mot honom. Men den goda viljan torde icke ha saknats hos rektor Öhrwall att — som till hans försvar anfördes i konsistorii utslag å jävsyrkandet — vid tillfället ej ha erinrat sig denna släktskap. Till förklaring av röstgrupperingens utseende kan det också förtjäna anmärkas, att bland ständiga medarbetare i den »Götheborgske Spionen», Öhrwalls mot mösspartiet välsinnade veckoskrift¹⁾, även fanns — lek-

¹⁾ »Öhrwalls spion är ganska partisk för mössorne» (Gothenius till Gjørwell 1769 ^{25/2}).

torn och konsistorieledamoten Wallenstråle. Det är också otvivelaktigt, att den granskning, som Göteborgs domkapitel ägnade denna valfråga, hos samtliga ledamöter var grundad på en förutfattad mening icke om arten och karaktären av de valtekniska problemen utan om lämpligheten av att utslaget fölle i viss, av dem önskad riktning. Å båda sidor torde man haft lika mycket fog att berömma sig av en advokatyr, som hos dömande ledamöter endast kunnat förenas med ett väl rymligt samvete. Det var också samma konsistorium, om vilket protokollsdeputationen vid riksdagen 1765—1766 funnit sig befogad fälla den grava anmärkningen, att »det nogsamst synes, som konsistorium med mindre oväldighet och aktning om lagarnes allvarliga handhavande och efterlevande förfarit», vadan den ej kunde vara av annan tanke än att »konsistorii rättvisa rättar sig efter tiden och omständigheterna». ¹⁾

I vilken riktning konsistorii utslag än hade fallit, så torde dock i själva verket dess betydelse vid det laget ha varit skäligen ringa. Prästeståndet, samlat till riksmöte, erkände i likhet med medstånden ingen högre domare än sig självt i dylika valfrågor, Kungl. Maj:t ej ens undantagen. Därmed hade partierna fått ett medel att inom själva riksdagen fortsätta valkampanjen och det starkaste av dem att till egen fördel utestänga misshagliga subjekt. Vad beträffar den här skildrade striden mellan det halländska prästerskapet, en strid som, karakteristisk för tidevarvet, förts i skilda instanser och även dragits under Kungl. Maj:ts domvärjo, hade också kyrkoherden Dahlgren rätt, när han den 20 juni från Stockholm tillskrev sin meningsfrände prosten Hans Ahlelöf i Frillesås: »Jag är i ståndet intagen, och därmed upphörer all fåfäng strid».

Om sålunda striden inom valmanskåren därmed hade avblåsts, så hade frågan om det halländska prästerskapets riksdagsmannaval därför icke helt brakts ur världen. Den

¹⁾ Domk:s prot. 1765 4/12.

skulle ett år senare åter bringas å bane, då för att utnyttjas i partiernas hänsynslösa kamp vid riksdagen om högsta makten i samhället.

I följd av frånvaron av en konstitutionellt erkänd politisk ministeransvarighet hade de politiska systemskiften, som 1738 inletts med den Hornska ministärens fall, måst åvägbringas under formen av en juridisk aktion, vars motiv och mål dock voro av allt annat än juridisk, utan så mycket mera av politisk art¹⁾. De deputationer och utskott, som ägde att granska rådets protokoller sedan senaste riksdag, blevo de verktyg, av vilka en till majoritet framvuxen opposition kunde betjäna sig för uppspårande av de verkliga eller påstådda fel, för vilka en sittande regering kunde förklaras förlustig ständernas förtroende. Denna rådsprotokollernas granskning, som redan genom sin blotta existens torde verkat som en synnerligen hälsosam kontroll på regeringsmakten och som en garanti emot ett alltför vittgående missbruk av densamma, kom emellertid att allt mindre och mindre motsvara sitt egentliga syfte, i samma mån som de redofordrande ständerna visade sig besjälade av en allt behärskande strävan att till varje pris söka komma sina politiska motståndare inom rådkammaren till livs. Då därför verkliga anledningar icke gävos till anmärkningar av så graverande art, att de kunde motivera en attack mot regeringen i syfte att störta denna, måste ofta nog de obetydligaste anledningar göras till utgångspunkt för en sådan.

Under dylika förhållanden förvånar det mindre, att bland de tjugo anklagelsepunkter, som återfinnas i sekreta

¹⁾ I en reservation till sekr. dep:s betänkande den 2 april 1772 rörande herrar riksens råds förhållande i åtskilliga mål (i samtida tryck, sid. 99) yttrar reservanten, J. C. Hasenkampff, bl. a. följande: »När wid de framfarne riksdagar conjuncturerne och omständigheterna föranlåtit ändring eller ombyte af personer i Kongl. Maj:ts rådkammare, har secrete utskottet beredt sådane granlaga ämnen, uppå anledningar och grunder, som i afseende på tidernes skick och förändring bordt ställas på politiquens räkning allena, antingen den warit uträknad på utwärtens eller inwärtens belägenhet eller skjäl i afseende på utrikes eller inrikes politisk convenence.»

deputationens betänkande av den 2 april 1772 rörande herrar riksens råds förhållande i åtskilliga mål¹⁾, en — den fjortonde — handlar om rådets förutnämnda utslag å de besvär, som hos K. Maj:t anförts över det bland Hallands prästerskap först anställda valet till denna riksdag. Vad hade nu regeringen i stort sett åtgjort i detta mål? Den hade förklarat ett utan tvivel med olagligheter behäftat riksdagsmannaval för ogiltigt och på den grund förordnat om nytt vals anställande. Det var dock för deputationens flertal icke överensstämmande med dess rättsbegrepp, och de former, under vilka det kungl. utslaget givits, blevo ävenledes föremål för anmärkning.

Sekreta deputationen trodde sig till en början kunna konstatera, att ingen lag funnes, som tilläte, att prästerskapets riksdagsmannaval droges under K. Maj:ts domvärjo. Därmed ville den hävda en ännu bestående giltighet av den princip, som mössorna vid 1765—1766 års riksdag nedlagt i den då tillkomna vallagen i form av en bestämmelse, att när tvist om rätter riksdagsman yppats, »bör den av ståndet och ej annorstädes prövas»²⁾. Med allt fog kunde de anklagade riksråden i sin förklaring å deputationens anmärkningar invända, att sedan nämnda lag numera upphävts, ingen bestämmelse längre förefanns, som förbjöd en dylik hänvändelse till K. Maj:t, och att långa tiders praxis i mål av denna art därför numera borde vara normerande.

Knappast mera fog ägde deputationen för sitt påstående, att, i saknad av speciell lag, domkapitlets åberopande av kungl. förordningen 1739 rörande borgerskapets riksdagsmannaval, med stöd av vilken det förklarat de anförda besvären vara ingivna post fatalia, vore mindre olagligt än K. Maj:ts utslag, där i stället åberopats en »lika så litet om ej mindre hit hörande lag, som rörer både ett annat ämne än riksdagsmansval och ett annat ställe till besvärns an-

¹⁾ I samtida tryck (Sthlm 1772), där även reservationer och rådets infordrade förklaringar återfinnas.

²⁾ § 11. Frihetstidens grundlagar och konstitutionella stadgar, sid. 393.

förande än konsistorium»¹⁾). Därmed syftade deputationen på kungl. förordningen den 5 juni 1739 om prästval, vilken dock icke direkt nämns i det kungliga utslaget, där det allenast heter, att besvär ingivits i konsistorium inom tre veckor, »inom vilken tid författningarna innehålla, att besvär över konsistoriernas utslag böra anföras.»²⁾ Genom att sålunda åberopa vad som i allmänhet stadgats beträffande mål, som — i likhet med detta — hörde till domkapitels handläggning, hade K. Maj:t otvivelaktigt givit sitt utslag en betydligt bredare lagd motivering. Men med säkerhet hade det varit riktigare och försiktigare att allenast hänvisa till att, i saknad av speciell lag, några fatalier över huvud taget icke existerade och allra minst på grundval av kungl. förordningen 1739 om riksdagsmannavalen i städerna.

Den enda av deputationens anmärkningar, som kunde äga något fog för sig, var den, att K. Maj:t, oaktat att domkapitlet ej dömt i huvudfrågan, icke hade återförvisat ärendet dit och ej heller, då så icke skett, ens inhämtat domkapitlets yttrande i målet. Ävenledes klandrades förfarings-sättet att upphäva valet i dess helhet, ehuru det av handlingarna framgick, att kyrkoherden Dahlgren haft en odisputabel pluralitet, även om samtliga för olagliga ansedda röster från dragits hans röstsumma³⁾. Härtill invändes från rådsher-rarnas sida, att konsistorium i själva verket yttrat sig även i huvudfrågan⁴⁾ och att, då olagligheter enligt rådets förmenande verkligen förefunnits, det hade ansetts säkrast att med hänsyn till den nära förestående riksdagen omedelbart förordna om nytt vals anställande. Därmed hade man allenast avsett att

¹⁾ Betänkandet, mom. 14 (sid. 33).

²⁾ K. Maj:ts utslag 1771 ²⁹/₅ (bland Ankomna kungl. brev till Domk. i Göteborg).

³⁾ För frihetstiden, särskilt den äldre frihetstiden, var en dylik uppfattning ingalunda främmande; men man hade dock nu kommit så långt, att ämbetsmyndigheter av alla slag och i alla instanser och även stånden själva mången gång ansett sig böra eller kunna upphäva ett med även de obetydligaste olagligheter behäftat val, ehuru annars utgången i sak syntes vara avgjord.

⁴⁾ Enligt Domk:s protokoll hade några av dess ledamöter gjort detta men ej alla, och i utslaget behandlas endast frågan om fatalierna.

beskydda den lagliga riksdagsmannarätt, »som» — heter det med tydligt skönjbar adress — »såväl det väljande prästerskapet som den valde i lagarne är förvarad», vilket deputationen bemötte med den sublima förklaringen att »evad riksdag snarare eller senare tillstundar, böra lagar och deras föreskrift följas.»

Deputationen inskränkte sig vid denna riksdag icke till att i enlighet med sin instruktion allenast uppgiva de mål, varutinnan riksens råd enligt dess förmenande felat. Den föreslog även det straff, som rådets felsteg ansågos förtjäna, och dess betänkande utmynnade däri, att tio riksråd borde förklaras ständernas förtroende förlustiga. En skildring av den närmare behandling, som i stånden kom denna fråga till del, faller utom ramen för denna framställning. Diskussionen rörde sig där också mindre om de enskilda fallen och formade sig i stället till en storpolitisk principdebatt, där särskilt minoritetens män i främsta rummet förde talan. Till att ingående belysa det speciella fall, som här närmast är ifråga, lämnar den därför inga bidrag ¹⁾, men det torde med skäl kunna sägas, att den karaktäristik, som från minoritetens sida bestods dessa anmärkningspunkter över lag, väl passade in på den, som rörde det halländska prästerskapets riksdagsmannaval. »Ingen lärer finnas, som icke uti sitt innersta är övertygad, att herrar riksens råd på ganska svaga grunder blivit antastade», yttrade en talare på riddarhuset ²⁾, och denna uppfattning låg till grund för mångas yttranden i denna fråga. Det anfördes också, att förordningarna om riksdagsmannavalen vore så mångtydiga och ofullständiga, att de ofrälse stånden själva insett nödvändigheten av att utarbета nya och vidlyftiga vallagar och börjat föran-

¹⁾ I en utförlig reservation till sekr. dep:s bet. bemötte hovrättsrådet von Post de gjorda anmärkningarna punkt för punkt. Hattarna i stånden hänvisade också till denna reservation, som i fråga om den halländska valfrågan dock ej innehåller något till rådets försvar utöver vad som av råds herrarna själva anförts.

²⁾ J. von Böhlen. Ridd:s och Adeln:s prot. 1772 ²⁵/₄ (i samtida tryck, sid. 20).

stalta därom¹⁾. Under sådana förhållanden vore det ej lätt att som domare tillämpa dem, och den mångfald av valtvister, som numera brukade föreligga till avgörande vid varje riksdag, skulle alltid giva tillfälle till någon angreppspunkt. Friherre Carl Sparre fällde träffande ord i anledning av dessa valförordningar i den stora debatten på riddarhuset: »Hava de, ifrån det riksdagar börjades, haft någon stadga? Äro de icke igenom förklaringar och på ett ifrån den ena riksdagen till den andra utövat sätt blevne ombytliga och i det förstånd tolkade, som en pluralitet för godt funnit; kanske att jag säger för mycket, men jag talar sanning. . . . Vad är då att undra uppå, att de, som skola handhava dem, icke råka på att i varje casus förstå dem lika med en riksdagspluralitet»²⁾.

Det var också tydligt, att huvudfrågan icke var den, om fel i de anförda punkterna blivit begångna eller ej. Minoritetens män ställde huvudproblemet i främsta planet med att bringa till diskussion, huruvida det politiska systemskifte, som uppenbarligen åsyftades, i och för sig vore till landets båtnad. Friherre Fredrik Horn »erkände väl, att pluraliteten kunde avsätta desse herrar; men han erkände aldrig sig vara övertygad om, att de felat i det, varföre sekrete deputationen dem anklagat, än mindre, att det vore nyttigt»³⁾. Biskop Filenius hade i en reservation till deputationens betänkande betecknat »de stormilar, varav riket alltsedan år 1738 i synnerhet blivit skakat, såsom till en stor del påföljder av herrar riksens råds licentierande»⁴⁾. Hans ord vunno mångenstädes genklang i stånden, och här, särskilt i den lysande debatten på riddarhuset, som blivit kallad »frihetstidens parlamentariska svanesång», fälldes också yttranden, som voro ägnade att väcka alla partier till besinning och måttfullhet. Dessa varningsord under frihetstidens sista dagar kommo emellertid betecknande nog huvudsakligen från mi-

¹⁾ Friherre Sven Bunge. R. o. A. prot., sid. 9.

²⁾ R. o. A. prot. 1772 ²⁵/₄, sid. 53.

³⁾ R. o. A. prot., sid. 7.

⁴⁾ Sekr. dep:s bet. med reservationer (samtida tryck), sid. 123.

noritetens läger, och icke utan fog kunde en av huvudtalarna på den motsatta sidan fastslå, att de tillvitelser, som nu gjordes mot rådet, voro enahanda med dem, som prästerats vid närmast föregående riksdag, då partiförhållandena voro ombytta ¹⁾. De, som nu sutto inne med makten, voro ej heller hågade att avstå från dess hänsynslösa utnyttjande, och i alla stånden — hos adeln dock endast med 5 rösters övertikt ²⁾ — bifölls sekreta deputationens betänkande med den modifikation, att i stället för tio sju av riksråden förklarades ständernas förtroende förlustiga och fingo avträda ur rådkammaren ³⁾.

¹⁾ Auditören J. W. Lode. R. o. A. prot., sid. 85.

²⁾ 277 mot 272.

³⁾ R. Sts skrivelse till K. M:t 1772 ^{4/5} (innehållande samtliga anklagelsepunkter) finnes tryckt i Riksdagstidningar, sid. 169 ff.

Också ett annat efterspel synes det halländska riksdagsmannavalet ha fått. I Dagligt Allehanda för den 5 september 1771 lästes följande notis från prästeståndets förhandlingar föregående dag: »5:o uplästes prästerskapets i Halland memorial til ståndet om den kostnad, oro och besvär, som probsten Lindroth bemälte prästerskap förorsakat genom obefogade besvär öfver deras riksdagsmannaval. Beslöts, at ståndets ledamöter i justitiedeputation må af rådsprotocollerne göra sig underrättade om denna sak, och iakttaga, hwad wid den bör påminnas til förwar af medborgares rätt.» Det var ett utslag av denna det segrande partiets rena förföljelselusta, som kulminerade mot frihetstidens slut. Bland det halländska prästerskapet, i vars namn det omnämnda memorialet angavs vara ingivet, väckte underrättelsen härom på sina håll bestörtning. I Laholms kontrakt anställde prosten undersökning (1771 ^{19/9}) bland kontraktisterna, huruvida de underskrivit memorialet och om det utan hans vetskap cirkulerat i kontraktet. Ingen hade emellertid vare sig sett eller underskrivit det, vadan prosten hos Dahlgren anhöll om vidimerad avskrift därav. Det ifrågavarande memorialet var med all säkerhet den av prosten Ahlelöf den 6 juni författade skriften, varom se ovan sid. 337. — Vi ha ej kunnat följa denna frågas vidare utveckling, då vi ej varit i tillfälle taga del av handlingarna i prästeståndets arkiv (i riksarkivet).

II. Prästerskapets i Halland riksdagsfullmäktiges brev från riksdagen 1771—1772 till prosten i Fjäre och Viske kontrakt Hans Ahlelöf.

Djupt grundad i det äldre svenska representationsskicket har som bekant känslan för den intima samhörigheten mellan valmän och riksdagsfullmäktige varit. Uppfattningen om deras inbördes förhållande har emellertid under tidernas lopp undergått stora förändringar, innan det moderna representationsbegreppet hunnit vinna fullt burskap. Vid frihetstidens mitt, då frågan med ens blivit högaktuell, hade dess lösning i och med principalatslärans fördömande vunnits i en riktning, som obetingat pekade framåt. Men ehuru de väljande, principalerna, därmed förvägrats varje som helst formell rätt till kontroll eller överhöghet över sina fullmäktige, kunde i själva verket t. o. m. en nära samhörighet dem emellan ej förhindras, så länge riksdagsmännen hade sig ålagt att jämte handhavandet av allmänna riksvårdande ärenden också sörja för befordrandet av de lokala intressen, som deras respektive valmän närmast representerade, och så länge underhållsbördan vilade på dessa allena. Ett karakteristiskt uttryck härför är bl. a. just den omständigheten, att i de många ännu bevarade breven från riksdagsmän till hemmavarande medbröder och kommittenter från äldre tider huvudsakligast avhandlas frågor, som äga samband med de enskilda besvärens bedrivande och med riksdagsmannens underhåll. Mera sällan däremot möta oss i dem »bilder ur riksdags- och huvudstadslivet» eller skildringar av de politiska frågornas behandling. Men i samma mån förtroligheten mellan riksdagsmannen och hans kommittenter växer, desto större utsikt öppnar sig till att i den förres skrivelser finna bidrag, som man i de officiella riksdagsprotokollen och pressen förgäves skulle leta efter; och det synes som hade man i det avseendet hittills alldeles för mycket försummat ett material, som för den senare delen av den svenska ståndsriksdagens historia är av stor vikt.

De brev från det halländska prästerskapets representant vid frihetstidens sista riksdag, som här nedan meddelas, höra icke till dem, som till större delen uppfyllas av jeremiader över uteblivna riksdagspenningar. De äga icke heller den halvofficiella karaktär av för samtliga kommittenterna avsedda rapporter, som understundom kan vara ägnad att minska eftervärldens intresse för dem. Ställda till en person, som knappast stod i någon officiell rapport med avsändaren¹⁾ men däremot var förenad med honom i vänskap och politisk meningsfrändskap, äga de en personlighetens prägel, som ger dem ökat liv och värde. »Min herr bror finner väl», heter det på ett ställe i dessa brev, »att jag här skriver något förtroligare; därför kan detta icke cirkulera ibland herrar kommittenterna». Emellertid har riksdagsmannen därför icke velat försumma att delgiva också de senare ett och annat från riksdagen och dess förhandlingar, och han ägde i detta fall allt skäl att åt sin meningsfrände och den ivrige tillskyndaren av hans val skänka förtroendet att därvid handla på egen hand. Han skriver: »Om min herr bror ville genom utdrag notificera det, som kan bekvämligen ske, såge jag det icke ogärna.» Också har denne efterkommit hans anhållan. Understundom har han verkligen även låtit breven i deras helhet cirkulera bland kontraktets prästerskap och i egna skrivelser dessutom tillfogat vad han ur andra källor erfarit från riksdagslivet.²⁾

1) Kyrkoherden Dahlgren tillhörde Halmstads kontrakt, under det Ahlelöf var prost över Fjäre och Viske kontrakt.

2) Ett och annat utdrag ur dessa brev (ur samlingen av prostcirkulärbrev i Fjäre och Viske prostarkiv) meddelas i noter här nedan. — Även till de övriga kontrakterna i Halland synes Dahlgren ha sänt meddelanden från riksdagen. Ätminstone till prosten i Laholms kontrakt, där denne kring-sände hans skrivelser till ämbetsbröderna, gingo ganska täta relationer, som dock numera ej finnas i behåll. Å kontraktspstens omgångsbrev av den 21 aug. 1771 har en av kontraktisterna, kyrkoherden Lars Kierrulf i Veinge, antecknat: »Nyheterna hafwer jag icke allenast genomläsit, utan ock med tacksamhet erkänner wår berömmelige rickzdagz mans oförtrutenhet uti correspondence, hwilchen warit wid flere rickz dagar ganska sällsynt». Udden i detta uttalande, som riktade sig mot prosten Linderot, gav uttryck åt en

Vad innehållet i dessa riksdagsbrev angår låta vi dem här själva tala. Det är de vid riksdagen aktuella, allom bekanta frågorna, som däri behandlas. Men bilden, som gives, är sedd ur den synvinkel, varur endast en i striden deltagande kunnat skärskåda densamma.

Själv stod Dahlgren manligt fast på den sida, där hans tvivelsutan djupt grundade övertygelse från början ställt honom, i mössornas led; efter allt att döma motstod han också lockelserna till förvärvande av de för hans villkor enorma summor, som bjödos i de dagar, då icke blott det egna ståndets utan till och med hela riksdagens majoritet hängde på allenast en enda röst i prästeståndet. I striden mot hattarna och kanske ännu mer mot de adliga motståndarna var han en fanatisk kämpe och enligt eget uttalande en av de sista, som gåvo tappt, då detta någon gång visade sig nödvändigt. I alla frågor framstår han som den oförtrutne och övertygade kämpen för de ofrälse mössornas program. Han uttalar sig å ena sidan lika skarpt gentemot den adliga, huvudsakligen av hattar behärskade, byråkratien, mot kompositionen och mot alla anslag emot ständernas obegränsade maktfullkomlighet, som han å andra sidan med övertygelse ger uttryck åt sin ömma omvårdnad om denna, åt sin tro på att genom det egna partiets åtgörande bäst kunna gagna landet, åt sin aktning för Nordencrantz och andra mösspartiets koryféer. Överallt är han den ivrige, om sin egen vikt och betydelse kanske väl mycket genomträngde politikern, som lagstiftar och styr för Sveriges rike, som näpser de onda, belönar de goda och — söker imponera på sina ämbetsbröder i de halländska herdatjällen.¹⁾

bland dennes motståndare även vid andra tillfällen framlysande missbelåtenhet över hans vid närmast föregående riksdagar visade nonchalans gentemot valmännen (se t. ex. protokoll vid länsmötet i Falkenberg 1771 ^{17/4}).

¹⁾ Det var ej utan, att detta på sina håll lyckades. I Laholms kontrakt tackar den originelle kyrkoherden Grimbeck i Bredared, efter att ha läst ett av Dahlgrens brev, för hans »klokskap», av vilken han gärna ville höra mera, oaktat de mottagna underrättelserna först manat honom att efter mönstret av litanian bedja: »för inbördes krig, för partier, för uppror och tvedræckt bevara oss milde Herre Gud!» Helt annorlunda uttalar sig kyrko-

Ännu då riksdagen redan varit samlad utöver den lagstadgade tiden, förklarar han, att den ytterligare måste räcka 3 à 4 år, »om ej sakerna få bättre framgång»; men efter hand som tiden framskrider, ser han sig nödsakad att pruta av på de stora orden, och fram på våren 1772 är han redan beredd att göra processen kort. »Om allt det skulle göras, som nödvändigheten kräver till rikets revors botande, skulle riksdagen stå i flera år, men då det huvudsakeliga är gjort, får man befalla gudi saken och resa hem. Ämbetsmännernas obändighet blir tyglad, innan skilsmässa sker; finansen måste hjälpas, redogörelserna påses och oskyldigt förtryckta, som besvärat sig, hjälpas. När detta är beställt, far jag med glädje och frid hem».

Vi se honom sålunda i full färd med att planlägga vad som borde göras »till rikets revors botande», och några månader senare framlägger han en vidlyftig plan till myntrealisation, över vilken han begär sin väns utlåtande. Men under det riksdagsarbetet i plena och utskott sakta skrider framåt, kommer liksom en blix från klar himmel statskuppen med dess revolutionerande ingrepp på alla områden av det politiska livet. För vår riksdagsman innebar den efter allt att döma en överraskning av det minst angenäma slag. Det brev, vari han, ställd inför revolutionen som en *fait accompli*, nedlägger sina synpunkter på denna, är ett värdefullt bidrag av mera sällsynt art till historien om med vilka känslor de enskilda medlemmarna av riksens ständer innerst sågo makdens fullhet glida ur händerna på sig. Det stänk av humor, som i brevets inledning framlyser ur orden: »Ständerna hava nu ferier, sedan Hans Kongl. Maj:t åtagit sig allt bekymret», undantränges i fortsättningen snart nog av en bitterhet, som

herden Djuberg i Eldsberga, Dahlgrens politiske motståndare, som ironiskt yttrar: »Jag förundrar mig öfwer vår riksdagsmans hjeltomod; men jag tror dock intet, at hjeltarna äro så många, som de af honom nämnas, ty då det är rart at blandt 100:de finna 10, är det otroligt, att blandt flera 100:de alla äro hjeltar». Också han hade dock säkerligen tagit intryck av de meddelanden, som Dahlgren givit, ty han tillägger: »Försynen hindre i sin vishet alt ondt och förene de skilgaktige sinnen till konungs och hela fosterlandets sällhet och glädje!» (Kontraktsprostens cirkulärbrev 1771 ^{21/12}).

han knappast bemödar sig att dölja. »Vi blevo uppkallade på rikssalen den 21 under hotelse att anses som rebeller, om vi nekade, formen upplästes, ingen fick tala, med en salva bejakades propositionen. . . . De planterade stycken, det uppställda gardet utgjorde både vårt förstånd och vilja; vi voro maskiner. Man ser sålunda människelig svaghet i sin dag».

Som i sitt slag ensamstående kan man ej med skäl betrakta denna förtroliga bekännelse. Mitt i festjublet, som bredde sig vitt omkring i landet och som med all säkerhet mångenstädes var ett sannt uttryck för en verklig tillfredsställelse, blandade sig känslor av helt motsatt art, åt vilka emellertid enligt sakens natur ej kunde givas lika fritt utlopp. Härav betingas också svårigheten för eftervärlden att i denna fråga komma den allmännare folkmeningen närmare inpå livet ¹⁾).

¹⁾ Hur underrättelsen om revolutionen mottogs på sina håll i Skåneland, därom vittnar den feststämning, som grep prästerskapet i Laholms kontrakt i dessa eftersommars dagar. Prosten C. G. Lignell skrev den 2 sept. till sina kontraktister, då han kallade dem till Tjärby gästgivaregård för avläggande av hyllningseden: »Regeringzformen lära wj oförtöfwadt få, hwilken jag i dag läsit och är ganska präktig, hwarefter en hwar wårom allra nådigste konung med gladaste hierta swärja kan. Wid så högsthugneligit tillfälle borde wäl tänkas på någon fägnad; men som just alla dermed ej torde finnas nögde, så frågas om man intet skulle foga anstalt om några bouteiller renskwins anskaffande til Tierby på almån depance, at wj å[t]minstone måtte få dricka wår store konungz och det kongl. husetz höga skål». Härtill visade sig beredvilligheten stor. Kyrkoherden N. Djuberg i Eldsberga, som kort förut meddelat, att prostvåskan alltid kom tids nog till honom, då hon åskade pengar, skriver nu, att det i hans tanka bleve en nödvändighet, »at wid et så solent tillfälle dricka et godt glas win, hwartil jag gerna låter en 3-dalerssedel springa». Kyrkoherden Wallborg i Snöstorps betygade: »Af innersta glädie contribuerar iag wid et så högstönkad[t] tilfelle», och kyrkoherden Grimbeck i Bredared ville varken »vara den sidste at swärja en så stor och wärdig konung all undersätelig trohet, ej heller den sämste at contribuera til alla wid ett sådant tillfälle ärforderliga ärebetygser». Endast den förmögne prosten Montan i Knäred, stiftaren av de kända montanska donationerna, har underlåtit att betyga en liknande beredvillighet. Han antecknade endast å kurslistan, att brevet »kom den 6 [sept.] mot aftonen och gick strax».

— Odhner (Sveriges pol. hist. under kon. Gustaf III:s regering I, sid. 148)

Stockholm den 20 junii 1771.

Högärewördige och höglärde herr probst,
Högtårade käraste broder.

Med den achtning, som wederbör och förtrolighet kräfwer, tackar jag så för bref som pengar, hwarpå qvitto följer.

Jag är i ståndet intagen, och dermed uphörer all fåfång strid.

I dag med denna påst är jag först i stånd at lämna mina committenter någon underrättelse om vår riksdagz utseende.

Talemän[s] och landtmarchalks wal har så slagit ut, at Leyonhufvud är blefwen för ridderskapet; biskop Forsenius för prästerskapet, sedan Serenius, Lamberg och Schröder sålunda kommit öfwerens (med en öfverröst, men 8 à 10 blifwa snart); Sebold i borgarståndet och Joseph Hansson i bondeståndet. I alla stånd har varit pluralité, som haft respect, utom vårt. Wi woro inactive til i går. Sådan gensägelse, som os möt, kunde jag icke ens dröma om. Gud, som utsatt denna rikz-

nämner, att från Göteborg förspordes, att landshövding Du Rietz därstädes, som var ivrig mössa och en av de få, som ingåvo konungen farhågor för motstånd, skulle ha förhemligt konungens skrivelse om revolutionen men av garnisonen nödgats bekantgöra den. (Jfr även Malmström, Sveriges pol. historia . . . VI, sid. 398 f.). Härom nämner lektor⁷Gothenius i brev (odaterat, men härrörande från tiden 26—29 aug. 1772) till Gjørwell: »Han (domprosten Ekebon) och vår landshövding generalmajor Durietz voro i mycken conference på den måndagen (= den 24 aug., då underrättelserna om revolutionen i form av till kringssändande avsedda varningsbrev m. m. ankommit), och fastän bref till Bohuslän kunna afgå med måndagsposten väl kl. 6. om aftonen, vil dock sägas, at han på den dagen upskutit med utdelning och bortsändande af exemplaren till länets inbyggare, hwarföre åtskillige hederlige män i denna orten yttrat missnöje». I fortsättningen av brevet heter det: »Major Kierrulf, som hitkom i går från Stockholm, går med hvitt band på armen i dag, och flere började strax skaffa sig det hedersmärket». — Sanningen av ovannämnda rykte, som förut endast är känt genom en depesch av den 8 sept. 1772 från preussiske ministern och som måhända genom Gjørwell blivit spritt i vissa kretsar i huvudstaden, har ej kunnat utrönas. Landshövdingens skrivelser till myndigheterna i länet äro i varje fall daterade den 24 aug. Till magistraten i Göteborg ankom skrivelsen den 25 aug. »före kl. 12» på dagen (Göteborgs och Bohuslans landskanslis registratur 1772; Ankomna brev till mag. i Göteborg 1772).

dag, som underligen assisteradt wid desse betydliga walen, då 1 blifwit mot 3¹⁾, låfwar os hielp och gladt utseende.

I dag woro deputerade hos hans Kongel. Maj:tt, som försäkrade ständerna om sin nåd.

Riksdagzprädikningztiden är ej ännu utsatt.

Ehuru vår pluralité ej warit mer än en, har dock hela staden blifwit full af glädie och wäntar af oöfwerwinnerligt folk alt godt.

I min brors wänskap recommenderar jag mig, beder ödmiukast, at det jag skrefwit må lämnas min[e] herrar och bröder ad notitiam.

Biskop Lamberg står såsom en orörlig grundpelare.

Til grafwen är

min kiäraste herr brors

ödmiukaste tienare

Hans Dahlgren ²⁾.

Stockholm den 2 juli 1771.

Hwad för en olycka det är för et dygdigt hierta at wara riksdagzman, då swårare conjuncturer wisa sig, kan jag icke uttala. Wi ärom ännu uti inactivité i vårt stånd, oachtadt wi såsom manligaste stridzmän förhållit os. Dagen tyckes wara i annalkande, och onsdagen är förmodeligen kritisk. Den parité wid voteringarne efter talemanswalet upkommit, är härtill wål-lande, at wi ingenting kunnom uträtta, och bestridandet af

¹⁾ Utgången av lantmarskalks- och talmansvalen hade ådagalagt, att man å riddarhuset hade att räkna med hattmajoritet, medan mössorna hävdad sin överlägsenhet i de tre ofrälse stånden, i prästeståndet dock endast med yttersta nöd.

²⁾ Med skrivelse den 29/6 1771 till kontraktisterna kringsände prosten Ahlelöf detta Dahlgrens brev, varwid han bl. a. även meddelade följande: »Härtill kan lägga[s] hwad [jag] utaf enskilta bref fådt höra, nembligen at borgareståndet har redan 2:ne gånger utgalrat riksdagsmänner, som ej varit lagligen walde, första gången 3 stycken och senare gången flere. Uti prästeståndet fingo både tvistige och laglige riksdagsmän kalla, utom trenne, som voro förbudne, och ibland dem Klot i Bohuslän. Electorerne uti borgareståndet äro redan utwalde med en stor pluralitet. Aftonen förän lantmarskalkswahlet skedde, var hopp at general Rudbeck skulle haft en pluralitet af 121 röster, men på en natt ändrade saken sig, at nuvarande lantmarskalken hade 73 öfverröster».

14 § i riksdagsordningen och de sidsta orden¹⁾ är det samma, som hindrat in til denna dag ståndetz ränsning och den nödwändiga öfverrösten. Protocollerne lära blifwa tryckta, åtminstone begäres det på vår sida.

En compositionsact projecteras emellan partierne²⁾. De onda gömma sig bakom den aldra bästa mannen.

Utaf vår ringa corps är det beslutet at antingen vinna eller öfvervinnas; ty i vårt hierta står den principen, at wi ärom här icke för vår utan ock för våra bröders räkning och at wi icke ägom bortgifwa det ringaste af deras rätt. Denna sak förekommer os lika så betänkelig som säkerhetzacten³⁾.

»För det jag skulle gå et wist folk tilhanda hade jag tilbud först af 3000, sedan 7000 och sidst 10000 plåtar», säger en wiss man⁴⁾; men jag betygar wid gud, at det är omöyeligt vinna honom, ty jag har lyckan känna honom såsom oöfverwinnerlig. Och af sådana hieltar består vår corps. Vår wärde biskopp står tappert.

Jag tackar min gunstige herr bror och alla dem, som bewist, at de icke äro lika et rö, som drifts af wädret.

¹⁾ »Det samma (∴ att avlägsna sig från överläggningarna) bör hwar och en jemwäl ställa sig til efterrättelse, då någon sak honom enskylt kan angå» (R. O. § 14). — Efter talmansvalet, då definitivt granskning av riksdagsfullmakterna skulle företagas, uppkom i ståndet, där partierna wägede jämnt, en segsliten strid, huruvida sådana, som innehade »stridiga» fullmakter, skulle få deltaga i besluten vid fullmaktgranskningen. Den fruktslösa inaktivitet, som ståndet härigenom iråkade, upphörde först den dag, vilken brevskrivaren karaktäriserade såsom kritisk, den 3 juli, då det första avgörandet i form av en utslutning ur ståndet förskaffade mössorna »den nödiga öfverrösten», med vars tillhjälp en ytterligare och definitiv ränsning i ståndet sedermera kunde åvägabringas (Härom se Stavenow a. a. sid. 69 ff.).

²⁾ Med utgångspunkt från hovet hade redan före riksdagens början planer på att söka bilägga de upprivande partistriderna varit å bane. Om denna s. k. »komposition» se Malmström a. a. VI, sid. 216 ff.

³⁾ »Akt om personlig säkerhet samt säkerhet om äganderätten», ett vid föregående riksdag framlagt lagförslag, som, särskilt förhatligt för mössorna, vid samma riksdag föll, sedan man på sina håll även inom det då härskande hattpartiet uppskrämts av utsikten till en ur dess antagande måhända härflytande förstärkning av konungamakten.

⁴⁾ Jfr härmed engelske gesanten Goodricks meddelande i depescher till sin regering 1771 ^{18/6} och ^{28/6}, att mössorna ej kunde betala de summor — slutligen ända till 1,000 pund sterl. — som i dessa dagar bjödös och begärdes för en enda röst i prästeståndet. Malmström a. a. VI, sid. 226 not 1. Se även Odlner a. a. I, sid. 29.

Min herr bror finner wäl, at jag här skrifwer något förtroligare. Derföre kan detta icke circuleras ibland herrar committenterne, men om min herr bror wille genom utdrag notificera det, som kan beqwämeligen ske, såge jag det icke ogärna. Det är updragit min herr brors wisa eftertanka.

Stockholm den 12 julii 1771.

Nu har änteligen segeren fallit til de fromma. Wårt stånd är activt med 10 rösters pluralité.

Förteckningar på secreta-utskotsledamöter sändas härjämte. Om borgareståndet har jag ingen vidare kundskap än at alla ledamöterna i secreta utskåttet äro wåre män ¹⁾.

Bewis til förtroligheten emellan präste- och borgareståndet är, at de af ofrälse stånd walt til secretair i secreta deputationen kongl. secretairen Ellers, och til cancellister Crælius, Cervin och Wåhlin ²⁾.

Det säges at kröningen blir projecterad til Upsala, men ständerna lära opponera sig, til undwikande af kostnad.

Hans Maj:ts Kong A[dolph] F[redriks] lik kommer at begrafwas den 30. Liktexten blifwer Syr. 44: 12. 13. 1.

Första sessionen i mindre secreta deputationen och banco sker i morgon.

Eden för secreta utskottet är limiterad på det sättet, at så länge sakerna äro under omröstning skola the hållas dolde, men sedan få the uptäckas. Detta är i präste- och borgareståndet belefwat ³⁾.

¹⁾ Redan härigenom hade ett brott skett emot det uppgjorda kompositionsavtalet, enär däri ingått en överenskommelse, »att det parti, som vid electorsval fick öfverhanden i något stånd, skulle utvälja till ledamöter uti secreta utskottet och deputationerna åtminstone en tredjedel ledamöter af contra-partiet». (Ett kompositionsprotokoll tryckt som bilaga till Fr. Axel v. Fersens historiska skrifter, utgivna av R. M. Klinckowström, del III sid. 403).

²⁾ Det var ofrälse män, som föredragits framför därtill förut använda adelsmän.

³⁾ Det var förmodligen ovan meddelade brev, som prosten Ahlelöf lät cirkulera i kontraktet samtidigt med att han i egen skrivelse (^{23/7}) tillfogade följande: »Genom flere bref har jag blifwit öfvertygad om så wäl vår värde biskops som vår hallandske fulmäktigs hederliga och oegennyttiga upförande under de critiska omständigheter, som prästeståndet varit uti, och de faseliga corruptioner, som blifwit tilbudne, hvilcka af alla ärliga och sit fädernesland älskande medborgare blifwit med förakt ansedde. Detta har föränlåt mig at

Stockholm den 29 juli 1771.

Min gunstige herr brors värda skrifwelse och de medföljande documenter, som hos Han[s] Kongl:e Maj:tt borde inläggas den 24 kommo mig icke tilhanda förr än den 25 hujus; och emedan det sålunda war för sent, har jag uppå biskoppens inrådande afstådt med des insinuerande.

Det som min gunstige herr broder har påmint mig om skal wid tilfälle eftersökas och extraheras. Det torde hända, at en fräck en gång blygs inför allmänheten, då det, som i mörkret warit, kommer i liuset.

Riksdagzärenderna gå småningom. Cammar-œconomieutskotten äro ännu icke satta.

Så snart jag får namnen på dem, som sitta i en hwar deputation, skal jag öfwersända dem. Hit til äro de tryckta uti Dageligt Allahanda, men om jag skulle öfwersända det, blefwo det för widlöftigt och drygt til påsten. Jag wil förmoda, at ledamoterne blifwa på et ark tryckta, då man sålunda kan wigare öfwerstyra förteckningen.

Om jag mins rätt, har jag öfwersändt förteckning på prästerna i åtskilliga deputationer. Haf mig gunstigt ursäktad, at jag intet hinner för trågit arbetes skull at skrifteligen upsätta förteckningarna nu, och således förnöija min herr brors åstundan och min egen önskan.

Af det som här passerat får jag berätta följande. Friheten at bränna brännewin är bibehållen, änskiönt den sädesbrist, som innewarande års misswäxt hotar landet med, tyks kräfwa des förbud, men sedan det befans, at staten icke kunde umbära contributionen, som för bemelte frihet utgår, och det dessutom blef wist, at förbud af brännewinsbränning förer mera förödelse af spannemåhl med sig än dess frija brukande, måste all fråga i det ämnet afstadna. Dock äro ytterligare försök mögeliga, fastän de torde med lika lycka aflöpa.

Riksråderna, som wid sidsta riksdag miste ständernas förtroende, hafwa nu fått det åter, sedan deras oskuld blefwit updagad, på det sätt, at 2:ne de äldsta träda in i rådkammaren och de öfrige wid förefallande öppningar utan at vidare kallas eller af konungen nämnas.

Den grannlåt, som i v. präsidenten Klingsporres memorial i detta ämnet fans, hafwa de 3 ofrälse stånden icke welat an-

skrifwa begge desse riksdagsmän til, och å detta contractets vägnar aflägga vördsamma och upriktiga tacksägelsor för deras ömhet och kärlek emot et nödstält fädernesland och trykta medborgare».

taga, emedan det såg ut, som någre compositionsidéer woro blandade deruti, hwilka anses lika farliga med säkerhetzacten ¹⁾).

Rådet har fått befallning at inkomma til ständerna med berättelse om ordsakerna dertil, at de icke afrådt hans Kongl. Maj:tt at utsättia så kort tid til den kongl. begrafningen, at den icke kan til begrafningzdagen i alla orter blifwa kunnig, hwarigenom de personer, som taga i sorgen lika öm del med andra riketz invånare, hindras at med förklara sin ömma kiänning öfwer förlusten, samt att de underlåtit lämna ständerna detta ad notitiam, hwilket synes utmärka en mindre achtning för ständerna än det förtroende, de undfått, wil åska ²⁾).

Kröningen, som af hans Kongelige Maj:tt war i förstone berammad at hållas wid Mora stenar wid Upsala, har hans Kongel:e Maj:tt enligt ständernas åstundan utsat at wärkstäl-las i Stockholm; men tiden är ej ännu utnämnd.

Wore intet den stora statsbristen och den grufweliga rikz-giälden, hwilken jag fruchtar til slut wärkar wår undergång, så syntes snart nog fäderneslandets dagar; men nu förer mörk-ret förskräckelse med sig.

Uti prästeståndet har jag munteligen och Tollstorp ge-nom memorial i borgareståndet wäckt frågan om comercierådetz Nordencrantzes ytterligare arbetes tryckande ³⁾).

¹⁾ På riddarhuset hade gen.-majoren Ch. J. Klingspor i ett memorial den 20 juli väckt det förslag, om vars antagande här nämnts. Det hade emellertid inletts med berömmelser över konung Gustaf och uppmaningar att under hans hägn söka göra ett slut på all tvedräkt, en uppgift, till vars full-följande den föreslagna åtgärden vore en värdig början. Motiveringen god-kändes dock ej av de ofrälse stånden, som i stället genomdrevo, att i ständernas skrivelse till K. Maj:t skulle anbefallas de licentierade rådsherrarnes åter-inkallelse i rådkammaren »i anseende till de numera offentligen uppdagade omständigheter» (R. St:s skrivelse 1771 ^{30/7}, i samtida tryck samt i Riksdags-tidningar, sid. 4.). Då konungen fann de här citerade orden sårande för sin heder och faderns minne, såsom hänsyftande på händelserna i dec. 1768, vägrade han underskriva kallelsebrevet för de båda riksråden, till dess stän-derna i ny skrivelse förklarar, att det vore riksens ständer, som både licen-tierat rådsherrarna och återgivit dem sitt förtroende, vadan de ifrågavarande orden ej kunde tänkas syfta på vare sig den avlidne eller nuvarande ko-nungen. Härom jfr även nästa brev (Handl. i detta mål i samtida tryck).

²⁾ Frågan förföll sedermera. Se Tengberg, Gustaf III:s första regerings-tid, sid. 48.

³⁾ Om nämnda memorial samt om den bekante mösspolitikern och na-tionalekonomiske förf. Anders Nordencrantz' skrifter, se Malmström a. a. VI, sid 313 ff.

Jag har ock påmint, at en guldmedail til hans ärominne, som uplyst nationen och så mycket med sina upgifter gagnat fäderneslandet, borde slås, hwarigenom ock andra århålla upmuntran at gagna publiken.

Natten emellan den 26 och 27 hujus dog en riddersman wid namn Eh[r]enström af slag. Han lade sig frisk och fans om morgonen död. Han war en af de rikaste i landet. Men döden frågade ej därefter. O en dårachtighet derföre at för pengar låta sig dragas til glömska af de borgerlige skyldigheterna.

Jag har nu warit widlöftig alt intil ledsamhet och måste sluta men uphörer aldrig at med nöije förblifwa etc.

P. S. Emot jägeristaten föres beswär både ifrån Skåne och Halland. Det ser illa ut för extra staten. Den ordinarie lærer blifwa wid sig.

Stockholm den 13 aug. 1771.

Under mycket bekymmer framskrider vår tid. Vår kongz näkande at underskrifwa de gamla rådens inkallelseexpedition har giordt os mer oro än jag nu vid kort tid hinner tekna.

I dag är ifrån et utskott et sådant expedient til plenum affärdat som förvarar nationens rätt och icke stöter kongen ¹⁾.

Det är anmält, att Hans Maj:tt wil blifwa krönt den 24 och hyllad den 26 septembris. Detta är til plena remitteradt och cancelliecollegium anmodat att intet expediera, förr än plenorum yttrande meddelas.

Emedan inlagan kom försent, blef hon ej hos konungen insinuerad. Biskoppen ville gierna, at min bror med några rader i dett ämnet wände sig til ståndet, hwarest jag med eftertryck skal insinuera dem.

Doctor Celsius tog i går afsked ur ståndet ²⁾.

Jag skulle nu meddelt min bror en grym rotas hemliga [plan?], men jag hinner ej afskrifwa den.

Wi hafwom ännu icke fått beswären i ståndet granskade. Jag räds, att tiden går os undan.

¹⁾ Härom se not. 1 å föreg. sida.

²⁾ Ej nöjda med att ur ståndet ha utvoterat elva för majoriteten miss-hagliga medlemmar, beslöto de härskande mössorna, på nog tvivelaktig rättsgrund, med 32 röster mot 20 att från riksdagsmannaskapet skilja ännu två framstående hattar, doktor Olof Celsius och magister Johan Stenbeck, båda kyrkoherdar i Stockholm. Beslutet härom fattades dock först den 17 aug. (Dagligt Allehanda 1771 ¹⁹/_s samt Stavenow a. a. sid. 71).

Riksdagzsalarium hafwa de öfriga contracterna betalt med 4 öre af hemmanet, men i Laholm är rest för kyrkioherden Diuberg, som tergiverserar af den ordsak, at consistorium afslagit honom kallelserätt, emedan han ej ägde fullmagt, då voteringsdagen inföll ¹⁾). Men han får väl krypa til korset. Om saker med mera drift företogos, woro jag nog nögd med ställningen. Nu betygar jag, at mine dagar wid lamt wäsende äro edsamma.

Stockholm d. 2 oct. 1771.

För min herr brors angenäma skrifvelse tackar jag vördsamast.

Inlagan, som först kom, är inlagd i ståndet. Den sednare var sålunda onödig. Den förra hoppas jag gör god värkan.

Siuttio daler s:mt har herr Lamberg å min herr brors wägnar genom wäxel mig tilståldt. Jag tackar derföre vördsamast, och då det återstående ärhålles, skal jag gifwa formelig qvittance.

Wi hafvom nu nyligen öfvervunnit et svårt bekymmer, sedan bönderne utvoterat Lars Torbjörnsson och Nils Jeremiasson, den förre från Bohus- och den sednare från Elfsborgs län; hvarigenom de vältänkande fått öfverhanden ibland electorerne til justitiecancellersvahlet ²⁾.

I går var en het dag; vi suttom ifrån kl. $\frac{1}{2}$ 11 til 9 om aftonen. Saken, som med mycken heta kiämpades för, angick ofrälse ståndens rätt i anledning af 9, 11 och 22 § i konungaförsäkran ³⁾.

¹⁾ Härom se ovan sid. 346.

²⁾ Nils Jeremiasson och Lars Torbjörnsson, båda tillhörande hattpartiet, vars kandidat vid talmansvalet den sistnämnde varit, utvoterades ur bondeståndet den 28 sept. på grundval av varjehanda tillvitelser; Jeremiasson förklarades ovärdig som riksdagsman för all framtid, Torbjörnsson för den innevarande riksdagen (Bondeståndets prot. 1771 ^{28/9}, i samtida tryck). Som synes av brevet här ovan, var avsikten bl. a. att därigenom säkra utgången av justitiekanslersvalet. Jfr även Tengberg a. a. sid. 55 ff.

³⁾ På de nämnda §§:s formulering berodde bl. a. utgången av den strid mellan adeln och de ofrälse stånden i privilegiefrågor m. m., som jämte striden om instruktion för expeditiionsdeputationen skulle komma att förlama riksdagens verksamhet under flera månader framåt. Om dessa frågor, se närmare Malmström a. a. VI, 231 ff., Lagerroth, Frihetstidens författning, sid. 650 ff. m. fl. arbeten.

Wi kunde icke förmå landtmarshalken at gifva os proposition. Det slöts på det sättet, at 4 af hvart stånd skulle i dag träda samman at i wänlighet bilägga saken.

Det må min bror tro, at ofrälsemännen skiänka icke bort hvarken föddas eller oföddas rätt. Då något starkare ropande då och då i deputationen föreföll, samlades många hundrade ofrälse män at vara os til rädning, ifall fara skulle existera.

Enkedrotningens stat är utsatt til 300 000 dlr s:mt. Hon har begiärt frihet at resa til Preusen tillika med princessan. Resan skal i denna månad gå för sig.

Kröningen kan icke än gå för sig.

Ordsaken dertil är frälseståndets hårdnackenhets, som ej vil lämna ofrälse stånden den rätt, som naturligheten och billigheten tillagt dem ¹⁾.

Stockholm den 12 nov. 1771.

Min herr brors wärda skrifwelse af den 31 octobris ärhöll jag den 10 hujus. Tackar derföre ödmiukast.

Al mögelig omsorg om Malmborg har jag dragit och skal wid intet tillfälle, då mögelighet ter sig, förgiäta honom. Hwad procedur kan tagas emot Finlai ²⁾ är obekant. Pistolerna äro laddade, men man får ej ännu låta märka at man hafwer fengkrut eller flint.

¹⁾ I okt. 1771 översände prosten Ahlelöf till sina medbröder ett från Dahlgren ankommet brev. Han skriver samtidigt bl. a.:

»Justitæcancelairsämbetet är nu ledigt, men antingen den förre återvinner ständernes förtroende eller någon annan blifver kallad är ovisst.

Ganska illa har det någon tid sedt ut i bondeståndet, emedan man trodt at corruptioner varit å färde, men af sista påst gjorde man sig förhopning, at det skulle komma til sin förra fermitée, sedan Lars Torbjörnsson blifvit utvoterat. Borgareståndet har efven varit på vägen at halta, men deremot berömmes präreståndet såsom ganska ståndaktigt, oaktat alla försök och anfall, som äro gjorda uppå dem.

Den ene lysande anecdoten efter den andre uphöjer vår unga konungs ömma och faderliga hjertelag emot sine undersåtare, bestående deruti, att han lemnar utan åtskillnad sine undersåtare fritt tilträde. . . Ut i rådcammaren har Hans Maj:st låtit väga flere sorter bröd, at tilse, om de fattige blifva emot taxan försnillade. Då en viss herre berättat för konungen den usla belägenhet, hvaruti staten befinnes, har han beslutat att på alt sätt indraga sin stat.»

²⁾ Finlay et Jennings, ett bolag, vars affärstransaktioner blifvit föremål för vittgående angrepp från Nordencrantz' sida i hans nu på ständernas anmodan utgivna fjärde del av boken »Tankar om tyst- och hemlighetseder etc.»

Jag känner en säkrare plan, den jag ej nu kan nämna. Gud gifwe wälsignelse! Så skal mannen finna, at både en och annan unnar honom godt. Wi ärom magtägande och kunnom dock ännu litet uträtta.

Hwad wärde min bror hos mig äger kan ej papper utan hierta wisa. Dock får jag beklaga, at jag icke nu mer kan synnerligen bidraga til Gulleri befördran, sedan en annan ärhållit mit förord.

Tänk borgmästare Corin är sökande ¹⁾); en man af de redeligare ibland vårt folk; en secreta-utskotsledamot, och för honom har jag redan talt. At blifwa twätalig faller mig swårt, och at intet hielpa bror är mig odrägeligt. Det, som nu härjämte afhåller mig at för Gullerus fächta, är ock det, at han är känd såsom den der drifwes af en stark contrair anda.

Ursäckta mig fördenskul, at jag icke kan giöra det min bror wil och jag önskar.

Qvitto för det undfångna senare qvartalet 86 d:r 21 $\frac{1}{3}$ öre följer innelyckt.

Wår bedröfwelses tid warar än. Adelen har ännu icke yttrat sig, sedan wi lämnadom swar på des föreställning om kongaförsäkran. Nästa plenidag lærer förestälning å nyo gifwas så härom som om instructionen til expeditionsdeputationen. Men helleberg flyttas intet af starka böljor.

Då och då kasta owännerna tråtofrön ut ibland os, men det uträttar litet, och om någon söndring tycks wara då och då å färde, sammanbinder folket sig lika fullt.

Jag ledsnar grufweligen vid sakernas lama gång och har ofta önskat mig långt härifrån. Jag hoppas dock, att Herren hielper wår ståndachtighet. Så länge wederbörande med den macht, som ännu sker, kunna operera ifrån de prächtigaste säten, måge wi ej drömma om frid. — I dag blef beslutit, at man under wintermånaderna får med utlänska fartyg föra spannemål til hamnarne i Westerhafwet, rättare Marstrand, til undwikande af förestående hungersnöd; husbehofsbränning blir ej förbuden och omständigheterna i staten willa icke gierna admittera salubränningsens förbud.

Så framt Reenstierna icke påstår mer än billigt, winner han; men han wil gierna ock gå öfwer skredet. Det kan jag säga, at hwarken han eller någon riddersman kommer ur fläcken med någon ansökning, förrän instructionen för expeditionen wunnit fortgång.

¹⁾ Fråga synes vara om en utnämning till postmästaresysslan i Laholm, som Corin, själv borgmästare där, s. å. erhöil. Jfr även följ. sida.

De tre odalstånden stå ännu uti sit ferme upsått at ej bortgifwa sina bröders och egen rätt. När kröningen sker eller riksdagen ändas, kan jag intet säga. Då jag talar med riddersmän, hugnar jag dem därmed, at wi blifwa här 3 å 4 år, om ej sakerna få bättre framgång; ty wi wika intet förr än wi se landet hulptit.

Här äro de ymkanswärdaste aspecter, tomma cassor, stor giöld, hungersnöd, fattigt folk, 70 tunnor gulds brist til nästa års stat, slät enighet och mera sådant. Gud ware vår hielp.

Stockholm den 9 dec. [1771].

Min herr brors wärda skrifwelse har jag ärhållit. Den war skrifwen den 16 nov.

Jag tackar därför wördsammast.

Så mycket jag kunnat utan at wärka almän skada, har jag giordt i den bekanta påstmästaresaken. Det ser ut, som skulle dermed intet winnas.

Inga ferier admitteras. De woro äfwentyrliga i vår stälning. Sålunda, ehuru mycket jag önskade se mina wänner i Halland och något för egit wäl bestyra uti mit hus, får jag dock hålla qwar i Stockholm. Jag wille ock icke genom hemresa hafwa wållat, at den angelägna pluraliteten skulle i vårt stånd, då det gäller, tappas. Några närboende kunna knapt hindras, och om owännerna då passa rummet, hwilket de wist icke underlåta, kunde det hända, som almänheten ju längre ju mer torde begråta. O himmel hielp os! ¹⁾

Dageligt Allahanda torde nog samt gifwit både min herr bror och de öfrige mine herrar committenter wid handen, hwad som passerar. Jag bör dock icke underlåta at meddela någon underrättelse därom, hälst icke alt uti det inflyter. Af det trackaserie, som kongaförsäkran wärkat emellan frälse- och ofrälse-stånden, har det händt, att Hans Maj:tt upkallat talemännen och giordt förestälning om et plenum plenorum. De 3 ofrälse afslogo denna propositionen masculine och sade, at de ej wågade det som snörrätt strider emot grundlagen. På riddarehuset blef dock voterat öfwer denna propositionen jämte mer, som säges warit så betydeligt, at dragna swärd skulle i stånden

¹⁾ Det torde ännu ha varit i livligt minne, hurusom en gång förut — vid riksdagen 1746—1747 — en del just prästeståndsledamöters hemresa öfver julen utnyttjats i partipolitiskt syfte till åvägabringande av ett viktigt beslut, som under andra förhållanden måhända utfallit i annan riktning.

wisas. Propositionen blef förkastad med 364 röster emot 331.¹⁾ Nu har det änteligen händt, at kongaförsäkran blefwit på riddarhuset påskrifwen på det sätt, at ridderskapet blifwer wid sit beslut.

I dag blefwo wi kallade til talemansconclave kl. 1 eftermiddagen. Landtmarchalken wille hafwa i morgon extra plenum, men det afslogs i anledning af det beslut, som stånden förut tagit. Det subsoneras, at afsikten warit få kongaförsäkran til expedition, hwarest den af ridderskapet skulle protesteras och af de öfrige stånden expedieras. När den sålunda kort för juhl blefwit til underskrift presenterad, skulle betänkeligheter förekomma, och kanske, då stånden icke öfwer helgen mangrant warit tilstådes, komma til ny ventilation, då det, som man ej önskar, kunde händt. Mera kan jag ej i detta ämne skrifwa. Herren kiänner en hwars tankar. Af de upgifne factis kan en hwar göra de slutsatser han behagar.

Hwad i orterna pratas om keisarinnans i Ryssland flyttning undan pästen til Åbo är ogrundat. Pästen i Moscov synes nu någorlunda stadna af.

Ryssland har fått en märkelig seger öfwer turken, hwilken är så slagen, at större delen af hans armé är nedergjord och försringrad, samt hela lägret komit i ryssars händer.

Hade det hot, som för någon tid hördes från riddarhuset gått i värdet, at de nämligen besökt medstånden [med] en deputation af 300 man med dragne swärd, hade den olycka händt, at wi antingen blefwit nedsablade eller ock hela ridderskapet förödt. Otaligt folk syntes på torg och kiällare den dagen, hwilka med lif och blod torde opponerat sig emot den tillämnade wåldsamheten. Hwad fölghden blefwit kan jag ej utan rysning tänka på. Den spådom, som bönder tala om efter [en] sibylla, hade då gådt i fulbordan. Låfwad ware Herren, som det onda hindrar och afwänder.

Hwad beswären beträffar från prästerskapet i Halland, så äro de afslagne och til störste delen ansedde som instructioner²⁾, hwaröfwer jag skal presentera wid min hemkomst notariens attestatum. Genom memorialer från bondeståndet skal jag söka bringa hwad jag kan i gång. Det är skedt hwad öfwerjägernästare och ållongiäld angår. Jag både sielf och genom andra [skall] hafwa lika omsorg om de öfrige. Nu är ej annat råd än gå sacht och warsamt. Min bror må säkert tro, at ingen rikzdag warit bekymmersamare, äfwentyrligare etc. än

¹⁾ Härom se Malmström a. a. VI, sid. 256 ff.

²⁾ Härom se ovan, sid. 329 noten.

denna. Tusende gånger har jag önskat, at någon annan, som haft starkare rygg, måtte få den bördan, som jag nog ofta finner för tung. Men sedan jag måst taga henne, skal jag förr dö, än jag antingen skal wårdslost kasta henne frå mig eller blifwa otrogen min herr brors och de öfrige herrar redeligas förböner och nit för fosterlandets, samtidas och tilkommandes wäl och säkerhet samt frihet, [hwilka] äro en muntran, som styrker både mig och mina medbröder.

Herren gifwe min herr bror och de öfrige herrar comitterne, som ha den hugnaden få skiöta sina församlingar, glädie, nåd och wälsignelse under det förestående juhlearbetet, önskar den, som med oaflåtelig högachtning framwandrar . . .

P. S. Ehuruwäl ej utan prut tänker jag kunna bibehålla scholæbetieningen wid kallande rättigheten wid riksdagsmannawal. Committenternes gunstiga wilja i detta fall blir mig dock en lag, om hwilken jag wid tillfälle torde blifwa underrättad.

Stockholm den 6 Jan. 1772.

Gud låte detta nya år blifwa tecknad med al önskad sällhet för min bror och alla des contractister och hus.

För min herr brors angenäma af den 21 dec. och de däruti liggande 63 d:r 18 $\frac{1}{3}$ öre, hwilka kommo wäl til pass, då sidsta plåten war åtgången, tackar jag wördsammast. De påminnelser, som däruti innefattades, woro ock angenäma.

Nu äro en del af herrarna, som rest hem öfwer helgen, återkomne, och hoppas jag, at sakerna komma med fult alfwar at drifwas och det reelaste af våra desiderier at gå i wä[rcket].

Hans Maj:tt har öfwer helgen warit ute på Ekholmssund och några hundrade adelsmän med honom. Det säges, at den olyckan wid utresan timat, at 4 hästar brutit benen af sig och en gässe ihälkiörd.

Hans Maj:tt's tal til talemännen är först tryckt i Örebro och sedan i Stockholm, ehuru Secretat warit däremot. Några säga, at det essentiellaste i det talet är uteslutet, n[ämligen], plena plenorum ¹⁾.

¹⁾ I de tryckta exemplaren av konungens tal förekomma ej dessa ord. Att de uttalats bestyrkes av utsagan i såväl detta som föregående bref. Jfr Malmström a. a., sid. 258, och Odhner a. a. I, sid. 54.

Några af borgerskapet i staden hafwa presenterat et exemplar til justitiæ-canceleren, med föregifwande, at de ansågo det som et pasquil, emedan de höllo före, at kongen icke kunde tala emot lagen, och påståt att han skulle härwid lägga sin ämbetes åtgierd.

Financessällningen och statswärdet gifwa stort bekymmer. Gud gifwe, at man nu råkade rätt.

Nu snart efter helgen får man se konungaförsäkrans öde och weta kröningsterminen.

Hatteklubbarne äro upsagde ¹⁾. Många hattar hafwa antagit namn af roialister.

Små hattar äro förbittrade, och tro somlige, at sådant skal framhielpa instructionen för expeditionen.

Nyårsdagen complimenterade de härvarande af ofrälse stånden hwarandra. Dessa skålar druckos:

1:o. Folkets väl och kongens ära,
ständers rätt och Luthers lära
vare alltid föremål;
drickom vänner thenna skål.

2:o. Ärligt tala, ärligt tänka,
ingens rätt och frihet kränka,
och för riket våga alt,
ingens fall och ofärd wälla,
lagen dock i dyrhet hålla,
den är swänsk til namn och halt.

En courir kom i förra veckan från Frankrike med bref at inga subsidiimedel vidare ärhållas.

Så snart något wigtigt förefaller, skal jag avertera det. Desemellan tiger jag ²⁾.

¹⁾ En följd av att Frankrike beslutat upphöra med sina omkostnader på det svenska riksdagslivet, enkannerligen hattpartiet.

²⁾ Den 1 febr. 1772 skrev prosten Ahlelöf till ämbetsbröderna i kontraktet: »Nu hafva i Stockholm både cabaler och klubbar på alla ställen uphört, alt i den afsigt at skynda såväl med arbetet som riksdagen, til hvilcken ända efven prästeståndet föreslagit några medel, som dertil skola bidraga, hvileka af de andre 3 stånden blifvit antagne och gillade».

Stockholm den 26 feb. 1772.

Nog lång tid är förfluten, sedan jag med [bref] hade äran besöka min herr bror. Ordsaken til drögmålet har varit at jag, utan at sjunga gamla wisan, måst tåga.

I går skedde här någon ändring i ställningarne, kongaförsäkran blef af ridderskapet och adelen antagen, sådan som hon i sammanträdet war projecterad; allenast at i ingressen den strophen om ämbetsmannens inactivité gick ut och sattes i en rikzact, hwarest en hwar, som giör sig inactive, blir brottslig til högmålsbrott¹⁾. Denna anedoten slank med uti skrifwelsen til Hans Kongl. Maj:tt, sedan det war anmärkt, at kongaförsäkran skulle i sin hela widd giälla, det het: allas privilegier obr[utne?] ²⁾ och oförkränkte.

Jag har varit nog trög at gå in i detta, och wärkeligen en ibland de sidsta. Men sedan jag genom erfarenhet sedt os stå altjämt, ehuru med bekymmer och ångst, på et ställe; sedan jag fått föreställningar af våra wänner; sedant intet expedient kunde upfinnas, som war nog kraftigt at hielpa os til vårt ändamål; sedan jag tänkt på missnöijet, som wid riksdagens förlängande, kröningens uppskiutande och drygare utlagor kunde upwäckas, måste jag ock gifwa tapt och det, oachtat alt mit nit för 17 § i riksdagsordningen ³⁾.

Huru min och mina medbröders åtgierd blir antagen i detta stycket kommer an på deras omdöme, som deputeradt os. Wi hade antingen måst stå i inactivité eller lämna saken åt kongens åtgierd eller giöra som giordt är. Af onda ting hafwom wi sålunda waldt det minsta.

För min del är jag blefwen så mätt af riksdagsbekymmer och ledsamheter, at under det jag gratulerar mina hemmarande wänner, sätter jag riksdag[en] i litanien.

Med det snaraste lærer nu saken om riksrådens förhållande

¹⁾ Härom se Malmström a. a. VI, sid. 273 samt den utförliga berättelsen om hela striden angående konungaförsäkran i Riksdagstidningar 1771—1772, särskilt sid. 128, 132 f., 141.

²⁾ Originalen är här defekt. I skrifwelsen til K. Maj:tt står, att inga privilegier skola anses »i någon måtto rörde, rubbade eller ändrade» (Riksdagstidningar 1771—1772, sid. 117).

³⁾ Föreskriver, att i frågor, som ej beröra ständernas frihet eller vart och ett ständs wälförwärvade privilegier, skall ständspluraliteten vara utslagsgivande för samtliga rikens ständers beslut. Jfr Malmström a. a. VI, sid. 272, 274.

företagas. Af de gjorde anmärkningar tycks icke mycket gådt stå dem före.

Saken emellan Finlai, Jennings och Nordencrantz lärer snart företagas. Hon ligger hos os på bordet. Ingen god utgång lära de förstnämnde kunna wänta sig.

En tableau, som utwisar statens beskaffenhet, kommer at af trycket utgifwas.

Sedan wi medhunnit genomgå desse ärenden och något mer förskantsat os emot ämbetsmännens tiltagsenhet, hoppas jag, at wi i Herrans namn få begifwa os hem.

Stockholm den 13 aprilis 1772.

Med några ord får jag berätta, huru långt sakerna wid riksdagen ledit.

I går ¹⁾ förklarades 7 stycken riksråder förlustige ständernes förtroende. Rudenskiöld, Beckfrijs, Bielke, Barck, Posse, Hermansson och Scheffer hade gådt folkets rätt förnär wid riksdagsmannawalen och mindre ömt och rättrådigt hanterat rättwisan, och det war ordsaken til desse herrars öde. I vårt stånd gingo the ut med 17 rösters pluralité, i borgareståndet med 27 och uti bondeståndet med något öfwer hundrade röster ²⁾.

Rudenskiöld drager til sig allas medlidande genom sin ålder och fattigdom, och då hettan satt sig, torde han på något sätt blifwa hulpen.

Düben är blefwen premierminister. Ministerstaten får man tänka på at minska. Chargé d'affaire får man på sina ställen bruka i stället för envojéer, til lisa för den fattiga staten.

Öfwer Nordencrantzes upgifter emot Finlai och Jennings är en deputation satt af secreta utskottetz ledamöter ³⁾. Jag är en ledamot. Adelen motsäger äfwen här; men jag tror ej, at det hielper.

Räkning öfwer riksdagzpengarne har jag äran öfwersända. Det fierde qvartalet innehåller min herr bror och lämnar där af til Carlsson efter medföljande note emot qvitto.

Onsdagen lærer Lagercrantz få uti vårt stånd en klämmare.

Jag skulle gierna se at de kundgiörelser, i hwilka landzhöfdingeämbetet ålagt stombönder, kyrkioherdar etc. at skiutsa, sändes til mig.

¹⁾ Syftar på den 11 april, vadan brevet måhända är feldaterat.

²⁾ Voteringssiffrorna här wöro 116 mot 38. Bondeståndets prot. 1772

^{11/4} (i samtida tryck).

³⁾ Härom se Malmström, a. a. VI, sid. 312 ff.

I stånden är ingen ändring giord, men den, som wågat kränka privilegier får stå sit öde.

Leutnant Reenstierna har jag icke sedt på lång tid. Brefwet har jag lämnat til riddarhusets wachtmästare.

Än har jag icke råkat Wilsckens bibelarbete öfwer Jeremiam och Ezechiel. Jag skal söka på alla lådor, och då jag finner, skal jag lämna underrättelse om priset.

Kröningen är utsatt til den 29 maii, och hylningen skal gå för sig den 1 junii.

Om alt det skulle göras, som nödwändigheten kräfwer til riketz reifwors botande, skulle riksdagen stå i flere år, men då det hufwudsakeliga är giordt, får man befalla gudi saken och resa hem. Ämbetsmännernas obändighet blir tyglad, innan skilsmässa sker; financen måste hielpas, redogörelserna påses och oskyldigt förtryckta, som beswärat sig, hielpas.

När detta är bestält, far jag med glädie och frid hem.

Jag har ej tid at skrifwa mer. Ursäkta gunstigt at jag slarfwat.

Stockholm d. 25 junii 1772.

Längesedan hade jag bordt skrifwa min herr bror til, men speciele händelser hafwa träffat in hwar postdag, som hindrat mig wärkställa det jag warit i begrepp at göra. Om ursäkt ber jag därför.

Qwitto för fierde sammanskottet öfwersändes härjämte. Tiden är snart inne, då femte sammanskottet wäntas. Det ser ut, som det skulle gå fult ut, innan riksdagen slutas.

Nu snart lærer financeplanen komma fram.

Mina tankar, som jag har i reserve, bestå i följande:

Realisation bör ske, ej brådstört. Til den ändan bör 1. Tullen läggas i speciemynt; 2. Interessen för lån årligen betalas, och derfore inkiöpes alt inrikes tilwärcat silfwer och någon koppar; 3. Förwandlas tijonde och hammarskatt i silfwer, som myntas; 4. För alt krut, som säljes til utlänningen, betalas med speciemynt; 5. Lån i järncontoiren få ei göras utan til förlager efter primitiva inrättningen; 6. Ingen får låna på exporter; 7. Utlänkska lånen betalas med det första; 8. Afgiften för ostindiska octrojen betalas i speciemynt; 9. Actierne omsättas i speciemynt efter insättningstidens cours; 10. Realisationen sker på en gång; 11. Sedel får sedan aldrig routera utan valuta; 12. Silfwermynt utlånas emot interesse i silfwer och wederbörlig säkerhet; 13. Insatte capitaler uttagas; 14. Et lombardie inrättas til under-

hållande af rörelsen under realisationen, hwilket ock bör så tillskapas, at cronan winner årligen en eller två tunnor guld; 15. At emot realisationstiden sedlar måga utlånas emot interesse i speciemynt; 16. At en hwar betalar på sine låncapitaler årl. 4 procent.

Då detta observeras, tänker jag, at det skall om tre à fyra år lyckas med realisationen, pengar få sit värde, waror kunna kiöpas efter förra tiders bruk, öfwerflödighet och luxe förswinna och wi åter blifwa et lyckeligt folk. Styre Gud, at det må wäl gå.

Min brors reflexioner härom wäntar jag.

Nordencrantzes upgifter äro i beredningen granskade och blifwa nästa utskottsday upgifna. Jag står mäst allena med mina tankar. Somlige willa af winglare giöra helgon, men jag tror [ej], at de in plenis blifwa canoniserade¹⁾.

Dageligt Allahanda har länge sedan annonserat hwad här annars kan förefallit, därföre går jag sådant med stillatigande förbi.

Tröghet wid allting wisar sig genom motstånd från onda sidan.

Hans Kongel:e Majj:tt är rest til Loka brun.

Jag hinner nu ej skrifwa mer, ty påsten skyndar.

Stockholm d. 30 juli 1772.

Min herr brors värda skrifwelse med inneligande 50 d:r s:mt rikzdagspengar ärhöl jag i går och tackar derföre wörd-sammeligen.

Nog är det wist, at jag länge drögdtt med skrifwande, men jag skref likwäl sidst. Hwad märkeligt warit har jag skrifwit om antingen immediate til bror, eller ock kundgiordtt det genom Rosén.

Nordencrantz är i Herranom. Hans sidsta dagar woro nog beswärliga icke allenast af en swår stenpassion utan ock genom anstötär af en directeur Fritzky och en cammarherre von Essen, hwilka båda woro mycket offenderade af gubbens

¹⁾ Den av sekreta utskottet tillsatta beredning, som skulle granska Nordencrantz' skrifter, vari denne bl. a. hårt angripit Finlay och Jennings, fritog i sak dessa senare från hans beskyllningar. Endast hos adeln blev sekreta utskottets därpå grundade protokollutdrag i denna fråga gillat, wadan Dahlgrens här uttalade förmodan visade sig riktig. Jfr även följande brev.

sidsta skrift¹⁾. Dagen förr än han afled fick han den hugnaden, at vårt stånd tog honom i försvar. Wid kundskapen därom tog han mössan af sit hufwud och gjorde bön til Gud. Nu äro ledamöter walde, som ytterligare skola granska salige mannens upgifter. Det war nödigt, at en deputation sattes, i hwilken bönderna ock deltogo, på det at de icke måtto tänka, at något konstlat vore därunder. Ledamöter af vårt stånd äro Hernodius, Hallström, Backman och Bundi. Jag war af särskild tanka, och torde det hända, at desse gode män approbera den, då hon tör få se liuset, hwilket annars knapt händt.

Bancodeputationen har upgifwit sin financeplan, men jag tror knapt, at den winner bifall. Den planen gynnar för mycket bergsgudarna och synes willa leda folket in i den gamla willfarelsen; den wil realisera genom lån, hwilka skola begiäras inrikes, och om de skulle studsas, måste göras utrikes. Absit malum omen!

Med hans excellence Funk har jag talt om änkornas²⁾ sak. Han har låfwat godt; det hafwa de öfrige excellencerne gjordt tillika. Gud böije konungens hierta til nåd emot dem, så hoppas jag, at det går fort. Jag skal icke underlåta drifwa på denna angelägenhetens befordrande til slut.

Lagercrantz's sak har nu änteligen warit före i vårt stånd. Han afgjordes i lördags, då jag war på Drottningholm, både til mit nöije och däremot. Til mit nöije, ty öfwerjägernästarestaten strök med; men emot, ty alla skattehemman blefwo undantagne jägeribetienters upsicht öfwer ek och bok. Detta war at efter hand göra vår rättighet til utsyning onyttig; ty sedan en hwar kiöpt skatterätt, har cronan ingen skog.

För denna ordsak måste jag gå med särskilt votum, då protocollat justeras.

I morgon afton skal jag anmäla bondeståndets tiltagsenhet, och hoppas jag däremot skaffa bot.

Här har någon tid warit en usel utsicht; nu begynner det åter klarna. Några af våra wänner höllo på at swika os, men

¹⁾ Nordencrantz hade, sedan han fått erfara, att bl. a. de båda möscheferna brukspatron Frietzky och kammarherre von Essen ställt sig avisande gentemot hans anklagelser mot Finlay och Jennings och att de talat för nödvändigheten av ett utländskt lån, i största hast kort före sin död utslungat en förbittrad skrift mot dem, i anledning varav de den 3 juli å riddarhuset yrkade åtal mot Nordencrantz genom justitiekanslern. Prästeståndet hemställde emellertid, att Nordencrantz skulle ursäktas för sin sjuklighets skull, och härmed förklarade sig de båda adelsmännen nöjda.

²⁾ ☉: prästänkornas.

sedan en broderlig bestraffning föregådt, synes sakerna blifwa lyckeligare expedierade.

Här har warit et ryckte, at upror warit å bane i Wermland, Dahlarne och Finland. En skrift under titel af Mörksens Rike är utkommen, som synes reta folket därtill; autoren, en afskedad secretair, är fasttagen.

Än har jag icke fått rätt på Wiliscens arbete. Jag skal yttligare fråga efter det.

Stockholm d. 24 aug. 1772.

Med några ord bör jag låta min bror veta mit tillstånd. Gud vare ära, som vid lif och hällsa uppehållit mig.

Om en 14 dagar eller högst 3 veckor hoppas jag komma härifrån.

Ständerne hafva nu ferier, sedan hans Kongl. Maj:tt åtagit sig alt bekymret.

Förleden onsdags, som var den 19 hujus, hyllade gardet Hans Maj:tt efter Gustav Adolphs regeringsform. Därpå togs tyggården in och Skipsholmen; stycken planterades, portarne stängdes, publication gjordes, at den var rebell, som på minsta sätt lydde någon annan än kongen; borgerskapet i Stockholm svor trohetseden; vi blefve upkallade på rickssalen den 21 under hotelse at anses som rebeller, om vi näkade; formen uplästes; ingen fick tala; med en salva bejakades propositionen; eden aflades allmanneligen, och saken var snart bestäld. Några hade varit sinnade at tala det, som efter förra lagar var lofligt¹⁾, men alt tilfälle var afskurit. De planterade stycken, det uppställda gardet utgjorde både vårt förstånd och vilja; vi voro machiner. Man ser sålunda menniskelig svaghet i sin dag.²⁾

Begynnelsen till alt detta skedde i Christianstad. General Rudbeck, som var expedierad i et ärende til Carlsrona, blef vid Christianstad hindrad at resa genom staden; han ändrade resan til Stockholm, och då vi delibererade om steg e[mot] den rebelliska staden, skedde det förr omskrefna. Det jag nu önskar är, at det härefter som hittils måtte aflöpa utan blod och at Gud ville vällesigna os uti denna vår skickelse.

¹⁾ Jfr Odhner a. a. I, sid. 145 samt Montan, Bidrag till Gustaf III:s historia, sid. 12.

²⁾ Den 22 aug. skrev konungen till änkedrottning Lovisa Ulrika, att regeringsformen antagits av alla stånden »avec la plus parfaite unanimité», och till greve Axel von Fersen, att det skett »sans opposition et avec l'apparence de la plus grande liberté» (Breven tryckta som bilagor till A. v. Fersens Hist. skrifter, III, sid. 447 f.).

Städerna, som äro befästa så i Sverge som Finland, hafwa mäst alla svorit den nya formen.

4000 man finnar äro i Stockholm, nog härom.

Men håll; många hafva varit i arrest vid detta tillfälle, såsom rådet, hvilket blefvit afsat, dock äro några återstälde; probstarne Vickman, Kröger, Gadolin, borgmästare och borgarne Sundblad, Vestin, Vester, Bäve etc. Ståthållaren Rudbeck, öfverst-leut. Vrangel, cap. Cederström, öfverst Hessenstein med flere. Alla äro nu lösa utom Hessenstein, som begärer frihet gå ur riket.

Bondesecretairen Odelius, notarien Ahrén och v. h[äradshöfding] Engström sittia ännu fångne, den senare fruchtur jag blir ett offer för hårdare expressioner, om jag skal tro rycktet ¹⁾. Lögn flyger nu i skock, som myggor i juli månad.

Mitt raspande ursäcktas.

Draengsered d. 18 dec. 1772 ²⁾.

Om jag ej voro emot min bror tacksam, handlade jag oförsvarligt. Jag tackar derföre för min brors värda skrifvelse.

Undra intet min gunstige bror, at jag så länge drögt besvara min herr brors bref, och förtörnans intet. Om jag aldrig mer skrefve, hade jag skiäl därtil, och då jag anmanas at skrifva om ämne, vid hvilket jag antingen skal stöta mig eller vika ifrån sanningen, är bättre tiga än tala eller skrifva. Hvar ock en är skyldig giöra redo för sig, och huru gierna giorde ock jag det! Men jag måste spara det, til dess jag, om gud vil, får nöget tala munteligen med min herr bror.

Gud är mit vitne, at jag såsom ärlig svensk sökt vid alla tillfällen skicka mig, så långt mitt begrepp kunnat sträcka sig, men jag har ändock icke varit i stånd at utföra alt det mig

¹⁾ Om denne Engeström, en intrigant mössa och »född till partigångare», se Malmström a. a. VI, sid. 390 not 3. (Han var syskonbarn med den där även omnämnde hattriksdagsmannen Jonas von Engeström). Uppgiften hos Malmström, att orsaken till hans häktande möjligen varit den, att han skulle ha fällt en mordisk hotelse, då konungen ridit förbi honom, synes bekräftas av ett uttalande av Gothenius i hans ovan citerade brev till Gjörwell kort efter revolutionen: »En tunga sade i förgår i någras närvaro, at vår John Th. Engeström nu sitter på det stället i förvar, som var ämnat til vår allernådigste, nämligen på Castenhof. Det skar mig i hjertat at höra försmädelsen i sin desperation». Om Engeströms vidare öden, se Odhner a. a. I, sid. 165 not 2.

²⁾ Drängsered var kyrkoherden Dahlgrens pastorat.

blefvit förtrodt. Somt var halfgiordt, somt fullgiordt och nu ogioridt, somt afslagit, såsom betänkeligt at vidröra, emedan det kunde gifva kitsliga tillfälle at afhända os förmoner, som vi äga, somt sådant, at det borde sparas til lägligt tillfälle, emedan det kunde nu ej annat, i den belägenhet riket var, än afslås, om det vidrördes. Hvad allmenna sakerna angår, så kiämpade jag, så långt jag kunde, et ultra posse nemo obligatur.

Skal jag något nämna om prästänkornas sak, så hade hans excellence Funk den i commission, och hade han låfvat, at den ock skulle falla ut til nöije. Nu har han intet at säga, och hos dem, som blefvo sedermera inkallade i cammaren, ville jag intet yrka något, emedan det kunde hafva mer skadat än gagnat, emedan de viste, at jag varit ibland dem, som tilstyrkt deras afsättiande. Raisonerna, som både jag och flere hade därtill, voro många och äro min herr bror kunnoge.

Jag bad kongelige secretereren Segercrona, som var min intime vän, at han skulle biuda til at draga fram saken vid något lägligt tillfälle. Jag skal skrifva til hofcantzeleren Bunge och bedia honom hielpa den saken til slut. Han är väl den, som varit af olika tankar, men en braf man och giäller mycket hos konungen.

Hvad det angår, som står inne hos probsten Carl Hummel, så ber jag, at min herr bror ville vara gunstig och utfordra det och därmed giöra sig betald för förskottet. Räkning öfver ricksdagsarfvodet sänder jag härjämte, på det min bror må äga en general qvittance.

Jag kan säga, at jag icke blefvit fet af riksdagen. Hade ej lyckan gynnat mig, hvarom jag en gång får coram yttra mig, hade jag satt till 800 dlr s:mt. Är jag ej blefven rik, så har jag dock kunnat resa hem med ett gladt samvete, på hvilket jag altid sätter mer värde än på pengar.

Här har i orten en tid varit nog frucktan för krig, men jag hoppas vår Herre afvänder det. Det säges med visshet, at Sverige igenfåt Sundska tullen och utom dess en ansenlig summa i förlikning.

Lycka til förslaget vid Wärö. Jag gick af; men det oroar mig så mycket mindre, som jag sökte mer i afsikt på huset än mig sielf. Lycka til en frögdefull juhlhelg och et därpå följande godt nyår!

Jag innesluter mig i min värda herr brors vänskap och med högacktning framlefver . . .

Hemkommen från riksdagen synes kyrkoherden Dahlgren — att döma av den apologetiska karaktären av hans

ovan intagna skrivelse av den 18 december 1772 — fått uppbära klander från prosten Ahlelöfs sida för det sätt, varpå han fullgjort sitt riksdagsmannavärv. Om Ahlelöf, som måhända mer än någon annan i sig representerade Dahlgrens egna valmän och meningsfränder inom länet, var missbelåten med sin fullmäktig, vars val han med alla medel sökt åvägbringa, är lätt att inse, i vilken riktning omdömena om Dahlgren skulle gå i de kretsar, där hans val varit föremål för det skarpaste motstånd. Av hans uttalanden synes ävenledes framgå, att detta klander från Ahlelöfs sida riktat sig mot hans åtgöranden icke blott i de frågor, där han uppträtt som direkt ombud för det halländska prästerskapet, utan även — ehuru dock väl mindre — i de allmänna politiska frågornas behandling. »Vad de allmänna sakerna angår, så kämpade jag så långt jag kunde», betygar han och tager samtidigt Gud till vittne att han vid alla tillfällen sökt skicka sig som en ärlig svensk. Ytterst hänvisar han också till sitt försvar till att ingen kan tvingas utöver sin förmåga. En närmare redogörelse för sitt förhållande ville eller vågade han dock ej giva skriftligen, och ehuru han erkände både skyldigheten och villigheten att göra redo för sig, förklarade han samtidigt att därmed måste anstå till ett personligt sammanträffande. Därmed är också varje möjlighet avskuren för eftervärlden att få en inblick i karaktären av det halländska prästerskapets redofordrande av sin riksdagsfullmäktig. Men att belåtenheten väl knappast varit alltför allmän, torde man äga skäl att förmoda.

Edward Kleberg.

Folklivet på Söderslätt under senare hälften av 1700-talet.

En samtida berättelse meddelad av
Bert Möller.

Den här nedan publicerade skildringen av folklivet på Söderslätt föreligger i författarens koncept under titel: »En kort anmärkning över slättbohushållningen, i synnerhet i Oxie, Skytts och Vemmenhögs härader», bland professor Eric Gustaf Lidbecks samlingar i Lunds universitetsbibliotek. Författaren nämner sig ingenstädes, och vad i skriften nämnes om honom inskränker sig till att han vid tiden för författandet vistats i Lund eller trakten däromkring (sid. 392: här vid och omkring Lund). Handstilen i konceptet möter emellertid även annorstädes i de Lidbeckska samlingarne; det framgår vid en jämförelse med dessa andra skriftstycken, att författaren är plantören Matthias Solberg.

Matthias Solberg var född den 10 maj 1725 i Östra Vemmenhögs socken, där fadern, Mårten Solberg, vid tillfället tjänstgjorde såsom vice pastor hos sin svärfader kyrkoherden Florel. Någon tid efter det att fadern erhållit Färlövs pastorat i Villands härad, blev sonen 1741 inskriven som student i Lund. I december 1750 förordnades han till kantor vid Kristianstads skola. Redan i januari 1753 begärde och erhöll han emellertid tjänstledighet från kantorssysslan för att vid akademien i Lund ånyo idka studier. Han trädde här i nära beröring med direktören över det skånska plantageverket professor Eric Gustaf Lidbeck, och som han, efter vad den senare skriver, visade sig »för plantageverket och den enskilda skånska hushållningen ha en synnerlig

lust», sattes han i tillfälle att under Lidbecks tillsyn »uppdraga alla svenska träd och buskar av sina frö och bese allehanda andra plantageinrättningar»; han lärde känna »det skånska som holländska plantersättet av sandhavre med vad mera som härtill hörer», och då det 1759 blev fråga om antagande av en plantör »att plantera sandhavre ned vid Kempinge, Falsterbo, Skanör och Hammars ägor, ävensom att plantera trädfrön, med ett ord hava tillsyn och uppmuntra folket därnedre till planteringar», hemställde Lidbeck i memorial till landshövdingeämbetet i Malmö den 21 september s. å. om förordnande för Solberg såsom plantör. Dagen efter erhöll den senare fullmakt »att över planteringsverket på den s. k. Söderslätt hava inseende och uppsikt och därutinnan på behörigt sätt gå allmogem tillhanda». Genom landshövdingeämbetets bemedling mottog Solberg av Kungl. Maj:t 1763 200 daler silvermynts årlig lön för att han ständigt skulle vara vid Stora Hammar och ha uppsyn vid planteringen där. Den 23 april 1779 avled han i Hököpinge ¹⁾.

Matthias Solberg torde, att döma av det här anförda, icke ha saknat förutsättningar, då han gick att skildra det liv, som rörde sig omkring honom, folklivet på Söderslätt. Detta folkliv har han emellertid i motsats till sin berömde efterföljare Nicolovius ²⁾, icke sett i någon romantikens mer eller mindre överkliga stämningsskymning, på avstånd i tid från de skildrade förhållandena; det avtecknade sig för honom i realistisk skärpa, direkt efter modellen, utan några som helst försirningar. Kontrasten mellan Solbergs och Nicolovii skildringar, som båda återspegla samma kulturförhållanden inom samma begränsade område, är överallt slående; men man svävar ingenstädes i tvivelsmål om att den verklighetstrognare teckningen icke är att söka i den högtbildade prästmännens litterära mästerverk, utan i den

¹⁾ Handlingar i Domkapitlets i Lund, Landskansliets i Malmö samt pastorsämbetenas i Östra Vemmenhög och Hököpinge arkiv. Landsarkivet i Lund.

²⁾ Folklivet i Skytts härad. Första upplagan 1847.

enkle plantörens konstlösa anteckningar om livet omkring honom.

Stavningen är i det följande utom i yttranden på målet normaliserad i enlighet med modärna regler, den bristfälliga interpunktionen i Solbergs koncept något rättad och förkortningarna upplösta. I noterna äro hänvisningar gjorda till motsvarande skildringar hos Nicolovius.

På det man så mycket närmare må kunna anteckna släboarnes bruk och hushållning, vill jag begynna med denna beskrivning från årets början och sedan anmärka, huru dessa släboarnas bruk och seder samt hushållning är hela året genom.

Först av årets början har släboarne ännu julehelgen; då äro hushållsaffärerna få; endaste som sysslosätter husbonden, emillan han gör besök hos anhörige och bekanta vänner, ifrån byen, och i byen, där han bor, hos grannar och vänner, och tager mot contrabesök av anhörige, vänner och grannar, är han drager in sädesstackar och fodrar sina kreatur, då han lämnat sitt tjänstefolk även frihet göra visiter. Emillan nyårsdagen och 13:dedagen eller straxt efter den sista är tiden allmän, då drängar och gossar, som får sått till lön, skola uttröska sin säd, varmed de äro sysslosatte till kyndelmässotiden och ofta längre, i synnerhet om drängen hyrt bort oxar eller länt pengar till husbonde och fått där av sått till hyra och interesse. För 20 år sedan fick en dräng för det han hyrt ut ett par oxar ett år i hyra sått 1 tunna havre och 1 skeppa korn, då den som hyrt oxarne skall vara skyldig försörja dem med vinterfoder och sommarbete utan vedergällning. Nu sedan oxar äro långt dyrare än den tiden, har jag hört, att en dräng får för ett par oxar om året 2 tunnor havre och 2 skeppor korn sått till hyra. Även för en 20 års tid sedan fick en dräng sått sitt interesse för ett lån av 10 à 12 till 16 d. smt åt en, som ägde hemman och åkerbruk, 1 skeppa korn; gick lånet över denna summan, steg ock utsädet till interesse till flera skeppor korns utsäde. I stället för interesse kallar släboen detta utsädet villighet.

Innan boskapssjukan blev så allmän, var det ganska

mycket i bruk, att släbodrängarne köpte oxar och på förenämnde sätt emot utsäde borthyrde, vilka ock merendels blevo förkörde och voro sedan otjänlige till stallning, emedan [de] sedan intet kunde taga hull, med mindre de skulle stallas 2 år, och kunde de ändock icke bliva så feta som andra oxar. Släboen ropar alltid, då han körer sådana oxar för plogen, att »kiöre poiken skall slå bra på läye studene i dein säye och sure ängjen.»

När en sådan dräng, som släboen kallar förer karl eller huvud dräng, fått till lön sått 1 tunna råg och 1 tunna korn, som sker över allt i Oxie och Skiuts härader, där drängarne sällan som på andra ställen å slätten får havre sått till lönen och till oxaläya och villighet för pengelån, som förut är omnämnt, är lätt att sluta, vad det försvagar åboen, i synnerhet när den ännu skall löna flera drängar och gossar med utsäde, såsom 2:dra kompingen eller halv karl, som ock släboen nämner en sådan, med 4 eller 3 skeppors utsäde av vardera slaget, råg och korn. 3:dje kompingen får sått 2 skeppor korn och 1 skeppa råg, eller endast 1 skeppa korn, allt som en sådan är förer till i arbete. Är denne 3:dje kompingen ej förare än den är allena harvapåg, får han ej mer sått än 1 skeppa korn; en sådan ombetros intet hålla på plog eller årr, ej heller att slå eller meja. Den minsta pågen får ingen annan lön än kläder och nämnes aldrig annorlunda än köre-påg.

Allt detta utsädet släpper åboen själv till, att drängarna hava ej mera kostnad därvid än taga emot en ymnig skörd, som alltid i proportion är nästan dubbelt mer lönande än husbondens; när åboen i god årsväxt kan få 5:te och 6:te kornet, får merendels drängen 9:de och 10:de kornet. Orsakerna, varföre drängarnes utsäden äro fördelaktigare än husbondens, äro dessa 1:o Körer drängen själv den åker, han skall så sin säd på, som alltid i var vång är en och den samma, och kallas ock därför merendels drängaåker; då är troligt, att den bliver bättre uppkörder än husbondens och giver ock därför mera säd. 2:do Händer ofta, att drängen genom lån har sin husbonde i fullkomlig contribution, att husbonden ej kan bliva kvitt en sådan dräng, för det han ej kan betala sin skuld till honom, är således i en beständig tjänst och kommanderar därför husbonden, att han fritt vart 3:dje år götslar sin åker, vilket åboen ej förmår med sina åkrar, utan på flera år. 3:tio Slår, räfsar, tröskar och på allt sätt nogare aktar drängen sin säd, att intet av den spillles, som händer husbondens både vid avslånings-

och inbärgningstiden och sedan säden är satter i stack. 4:o Händer det ej med drängesäden som husbondens, att de av den få fodra kreaturen; således får ingen beskylla någon dräng för otro, fast det torde annorlunda kunna hända, en sådan kan hava tillfälle öka sitt travetal på åkeren vid inbärgningen, och även händer det ofta, att husbondens säd ligger otrösken vid ena sidan i ladan, och drängens vid andra. När drängen får uttröskat sin säd, skall husbonden lämna honom hästar att föra säden till Malmö. Drängarne bruka merendels, när de slått sin säd i stacken, göra präsent till pigan, som hulptit honom räfsa och binda säden, av ett fläteband eller hårbånd.

Utom allt detta utsädet till lön får drängar och gossar följande beklädning. En huvuddräng bekommer en lärfts skjorta och 2:ne blågarnsskjortor, en vallmars tröja, vit, svart eller blå — men vill han hava blå, får han själv bestå färgare betalningen — och en luden päls, ett par skinn-, vallmars- och linböxor, ett par nya strumpor, ull att låta förfota de gamla med, ull till vantar, ett par nya stövlar, eller ock 2 par skor. En halvkarl eller 2:dre komping får 2 skjortor, tröja och päls och allena 2 par böxor av skinn och linväv, men strumpor, ull och skor får han lika med heldrängen. 3:dje komping får en skjorta, en päls eller tröja, ett par skinn- och ett par linvävsböxor, nya strumpor och någon ull till att laga gamla med och till vantar samt ett par skor; lika beklädning får minsta gossen, som de kalla körepågen. Drängarna, som får så mycket sått till lön, betala merendels själva sina kronoskatter.

En piga fick förr ej mera i lön än 9 à 10 d. smt utom kläder, som består av tröja, kjortel, överliv till kjortelen, strumpor, ull till vantar och laga de gamla med, skor och tofflor, linväv till lintyg samt tyg till förkläde; men när allt stigit till dyrare pris, har en sådan fått 14—16 till 18 d. utom den uppräknade beklädningen.

Husbonden skall på sin kost hålla skräddare och skomakare och släppa till allt vad som till beklädningen hör ända till och med häcktor och betala hantverkarne arbetslön; det endaste, som drängarne själva skola skaffa, är böxeknappar, vilka äro av mässing gjorda ganska stora, och får aldrig sys fast utan med rem bindas, att drängarne, då de samlas, kunna få dem lösa och byta och handla härmed sins emillan.

Är vägelaget gott i Januari och Februari månad, gör väl bonden själv ett par resor till staden med spannemål,

tillika till skogs att skaffa sig virke till plog och vagnsredskap.

Emedan jag nu nämner om släboarnes resor, vill jag omnämna deras bruk därvid. Så snart släboen fattar beslut göra en resa, skall hans egna äckehästar, som äro de bästa han äger och brukas intet, utan då far själv skall köra och till att harva med om våren, fodras starkt med havre eller annan säd i några dagar förut; bonden själv plägar sig ock i några dagar förut emillan som han stärker sig med goda sömnar; alla skola uppvakta far, pigan skall smörja stövlarne, moer ska ha »halsdujn, kiolin och de frönsede vantene varme». Sker resan till staden, skall huvuddrängen och »kompinjen» måla i säckarne; är vackert väder och vägar, skall moer följa med, »å kan tro ta vare på mei och hästene, för jag får nonne soppe åseså nånne pottor öhl, så tör ja nok ble rusinjens», vilket är alldeles intet undra över, emedan släboen skall suppa både öl och brännvin i vart kråg han kommer till, i synnerhet när resan sker till och från staden. Far skall ock hava sina egna selar på sine hästar och lädergrimmor med järngrimskaft; om det än är om sommaren, att inga grimmor äro nödiga på hästar, skall ändock de alltid vara på för ståten skull.

I ottemål, det är ganska bittida om morgonen, sker resan. Då skall »pågin rie forre me ett par ög» ett par mil, eller åtminstone till bonden kommer till stora landsvägen. I vagnen, där far och moer skola åka, bäddas upp med dyner, att det är undransvärt de kunna på en så hög upp-bäddning åka, och fast både far och moer äro ganska väl plägade med varmt öl, brännvin och mat, innan de reste från hemmet, skall ändock far ha en sop eller en pott öl vid vart kråg han kommer till på vägen, undantagande på Malmös värn; där har han allenast ett ställe att hälsa på, som måste ske både vid in- och utresan. Bonden har merendels sina vissa köpmän, som han alltid säljer till, men är han i skuld hos köpmannen, tors väl bonden sälja till en annan sin säd och låta gälden vara ogulden.

När bonden kommer in till staden, körer han direkte till köpmannen, går själv först och moer efter in, rörer på sin isländsrävamössa, den sedan beständigt sitter på i köpmannens stuva, och tager först köpmannen i hand och skrapar, under han tackar för sist, och sedan madame under lika complimenter; sedan kommer moer och hälsar med handtag, nigande både för köpmannen och madame. Bonden säger: »jag har 1 tynge ru och 1 t. korn vad ger i Far

nu för t.» Jag som allmänt pris i staden, svarar köpmannen: kom tag en sup säger köpmannen. »Ja tackar, dein behöfves för det är gromt kalt, lad drengen hisse up säddin och måle, jag får ha en sop än nu, men jag varmer mej»; super på nytt och persvaderar moer supa 2:dra gången; sedan tager bonden upp sin pipa, går bort, stoppar av köpmannens kardus, fordrar på öl, plägar sig en liten [stund] därmed, går sedan till dukat bord och äter spekesill och beren fisk¹⁾ och dricker öl till. Då det är beställt, går han och moer ut i staden och gör sina krogvisiter, och uträttar sine ärenden hos hantverkare m. m. När nu bonden kommer igen till köpmannen, rökar han sin pipa igen och dricker sitt öl till, under det han likviderar med köpmannen och prutar med honom om tillgift av en torr fisk till moer och en kardus till sig själv. Då lider det ock åt aftonen, att han får skynda sig ut på hemresan, ty förr än mörkret påminner bonden, reser den intet från staden, änskönt han intet har att uträtta, och då skall han hava sin avskedssup, om han änskönt är väl fuller förut. När nu en sådan kommer ut, som gärna har något följte av sina grannar, kör han emillan vart kråg så fort som hästarne orkar löpa. Då gäller det, om moer kan akta på sakerna och så tillställa, att hon själv med far kan komma hem med armar [och] ben i behåll, varpå de ofta lida skada, antingen av det de välta över ända och bryter sönder vagnen, eller att hästarne skena och skadar far och moer med hela åkedonen.

Efter slutat resa, då bonden kommer hem, skall drängrar och pigor passa upp far och moer. Bonden med moer spisar och lägger sig, far törs väl ligga hela dagen därefter, ja, 2 à 3 dagar och vila sig efter en så lång, farlig och arbetsam resa, moer får därför hära brännvin, ost, smör och bröd till honom på sängen. Är han rätt olustig, äter han ock middag på sängen, ty är emot relionen för honom korta av någon måltid, fast han sover hela 2 à 3 nätter och dagar.

Hästarne skola ock i några dagar efter resan fodras med havre och säd starkare än ordinärt.

När en släbo någon gång varit i staden och ej fått tid eller tillfälle få ett komplett rus, talas där om i längan tid i alla sammankomster, huru svårt öde han haft, att han en gång varit i staden och ej fått mera än 1 sup och 1 pott öl, ja det är så besynnerligt, att det visst bör antecknas i hans

¹⁾ Bergenfisk d. v. s. stockfisk.

personalier efter hans död, vad svårighet en sådan en man kunnat utstå i tiden.

Reser bonden själv till skogs, sker det ej, utan drängar och pojkar äro med, vilka få ock arbeta det mesta och styvaste; far passar upp hästarne, eller går han till nästa hus under föregivande att ackordera sig mera träen till, men drängarne hugga lass till honom och sig.

Slåtboen tröskar sällan eller aldrig, sedan han blivit åbo, åtminstone sker det intet av någon utan han bebor ett litet hemman, att han ej håller 2 drängar; men merendels skaffa de ändock en annan i sitt ställe. Han gör själv ingenting om vinteren vidare än han fodrar sina hästar, få och svin, då han är hemma, men drängarne tröska; dock har han alltid på store hemmanen en gässe till hjälp. Pigan eller hustruen fodra fåren, vilka hela vinteren över ej annat foder bekomma än råghalm; då de lamma, som slåboen kallar »öna», fodras de med litet hö; i en summa de mästa slåtboar, som äro husbönder, arbeta ingenting vidare än sagt är, och emillan det gå de röka de sin »pifva» cardus, dricka sitt starka och tjocka öl, ligga på bänken vid kakelugnen. När de druckit ut, vad där varit i kruset, ropar far: »moer tapper lit öhll i krusin», och när han vill hava en sup, säger han: »å min, moer, går etter karfinen». Ett eller flere besök törs nog han göra hos sina grannar om dagen, även ock taga emot besök av dem, då de taga sina 2 supar visst, ty det är en ren lag, att 2 supar skall supas. Sedan röka de tobak och dricka öl och tala om, huru sista stadsresan avlopp, vad spannemålen kostar, och vilken bryggare, som hade bästa ölet: »du mån tro broer att N. hade stålt öhl, deet va sort som tjära, jag drak en pott och refvede (rapade) file fem gånge der etter».

När våren börjas, måste huvuddrängen gå från trösket och jämte husbonden eller rättare sagt under husbondens påseende laga i ordning plog och årr med dess behör. Då läger merendels slåboen tröskekarlar, som därjämte uppkasta bondens de mästa jordvallsdiken; de diken, som äro nära belägne byen, skola drängarne om mornarne, innan de fara ut till att köra i åkeren, uppdika, och vad de då ej hinner, sker om eftermiddagarne, emedan de beta sine dragare. Den tiden, som är ifrån kl. 12 till kl. 4 e. m., kallas av slåboarne mellanmål.

Så snart vinteren går av, ja under själva källossningen, där intet är för sanker mark, börjar slåboen plöja upp gammal svår till havre; då kommer an på att prunka med krea-

tur och »vare en så stält och drifiniens main som han gies i vår årt på nåen vång». Fem par dragare måste vara för plogen, det är ordinärt, annars köra de för plog med 6 och 7 par, och kör han med mindre, är det tecken till fattigdom, då heter det: »dein stackelen han giörr hvad han kan, men hvad ska ed vare, han plöide i år å hade bare 6 hoed forre — ett huvet som han kallar hoed, betyder ett kreatur för plogen, så många huvud så många kreatur — deed e ju bare narre sei säl å joren mä», änskönt en sådan kör sin åker så väl med mindre, som den som har mästa kreaturen före, och får även så god skörd. Sedan plöjningen till havre är förrättat, skall kornjorden första gången uppbrytas, efter den året före legat i träde; de bruka intet så allmänt där på slätten som här vid och omkring Lund att om hösten, eller efterhösten som det på skånska heter, uppköra all kornjorden, utom någon sidlänt del därav, som de kunna hinna med, då de tillagt vinterrågsädet; det kallar släboen »skre» eller »rista». S:te Jörens dag är en allmän sädesdag att så havre över allt på slätten. Är årstiden då mycket våt och kall, dröjer en del försiktigare åboar med havresåningen en liten tid däröver till dess väderleken bliver bekvämare. En stor del släboar hava skaffat sig pröisisk havre att så, den giver mer än den skånska; men skall sås senare och i jord som är beredd på sätt som kornjorden, ty den tåler mindre vår köld och väta än den skånska. Under det släboen första gången uppkör kornjorden, eller ristar, brukar han alltid 3 å 4 par dragare för året. Efter ristningen skall kornjorden tväras, då betjäna de sig av mindre dragare för året, 3 par är det högsta, de få ock hjälpa sig med 2 par. Om åkern är $\frac{1}{4}$ mil lång, skall den köras ut i en får, de förkorta intet drätten, som jag sett sker i skogsbygden, där de aldrig körer med flera par för ett år än ett, antingen det är oxar eller hästar. Däremot säger släboen »ja ska jafved åu i ett, deet e bare sinkerie och kiöre der å vänje så titt, kräied å reskafven ha mer ondt åu deet, att en vänjer så titt», vilket är emot allt förnuft, ty då man vänder om, drager intet dragarne mer än plogredskapen och får då litet pusta ut och hava en liten vila. Över allt i Skåne, där jag vistats och kunnat gjort anmärkning, har jag sett åkrarne köras, då de tväras, på sned tvärt över fårerna, som skett vid ristningen, men i Oxie och Skiuts härader sker ej så, utan de köra långs åt åkeren och åt samma färralag som första gången skett. Släboen haver väl genom flera års försök kommit i erfarenhet, att han bäst får sin åker har-

vader, då det sker straxt den är uppkörder och de nyligen uppkörde stora jordklimparne ännu äro fuktige och våta, då de bäst går sönder för harven; får sådane med lera blandade klimpar ligga, till dess de bliva torkade, går de icke gärna sönder för harven, utan får de med människohand slås sönder, vilket likväl icke så allmänligen sker, utan det är en dess bättre hushållare, utan beså de ändock en sådan klasig och klimpig jord. Släboarne i Oxie, Skiuts härader uppköra sin jord så till korn, att det är undransvärt, att de kunna få en så välsignad skörd som de få. De köran helt lätt överst i jordskorpan och därjämte så vitt emillan fårerna, att gärna en liten balk bliver stående orubbat emillan varje får, och som släboen har mera jord än den väl kan bestyra, händer ofta, att halva kornutsädet bliver sått i ristningen, som de intet hinna med tvära. De få lika fullt välsignelse med säd, som allt är bevis på, att det är en välsignad bördig jord de bruka, som gåvo visst bättre gröda, om den blev bättre tillredder och skötter; men det vill ingen släbo höra, utan säger över allt »i vår årt ha vi en meed mauer ager». De hålla sig ock före vara mästare att väl tillreda jord till såning, emot allt folkslag i Skåne; de göra till åker så mycken ång som möjligt är, ja ofta hela stora fälten, som vinteren över och långt på våren står under vatten som en sjö; de få ofta om våren köra en sådan åker, att den är helt våt, att dragarne i den, när de gå för årret, trampa vart fjät neder över hasarna; inga diken tåla de till att draga vattnet bort genom från sådana sankaställen. Där om säger han: »deet koster för mied arbe å vi spille så mien jor, å deet gör ingen nötte än då, see min faer han va en så snell hushållere som nåen, han fik föen uden hitte på sådant nytt här ve himmined, ja bryer mej inte om sådant, ja får väl föen än då.» Vill man göra inkast emot och visa dem deras orimelighet, svara de: »våre forfädre, som ha hit på all ting, de ha nock vaet så snelle som vi, hade de seet sådent vare tjenligt, de hade nok giordt sådant får vos osseså, deet e kuns laperi me sådant nytt påhitt, vi forstå nok sele bäst dinge årtlen och dette bruget som vi e fødde och vane ve all vår tid, så väl som none herre i Stocholm, som inte annat ha å bestille än speculere på sådant, som di inte forstå så väl som eng bune.» Vill man berättä, huru stor förmån kan det eller det herrskapet i Skåne hava för det de dikat och annorlunda inrättat bruket vid sitt åkerbruk, än I brukar, tro de det intet, och ingen kan övertyga en sådan envis man därmed, att man det be-

rättar, icke heller kommer en sådan gruvegris längre än till Malmö, då de allt fara genom sin egen trakt, där de se intet annat än deras egit bruk, så att ingen kan få tillfälle ögonskenligen visa honom nyttan av ett bättre inrättat åkerbruk än deras.

Tiden till att så korn är på en del ställen d. 18 maj, på andra ställen d. 25 maj, allt efter gamla stilen räknad. Under samma tid utså de linfröet, hör och hampa. Om det är orsaken, att de få mera och bättre lin, där de förr om året utså sitt linfrö, besynnerligen hör, än de göra i allmänhet på slätten, eller jordmånen är orsaken därtill, lämnar jag, men det kan jag berätta, att det icke på långt när är så lönande med linsädet av hör på denna slätt som jag sett det på andra ställen både å slätt vid Lund och besynnerligen i skogsbygden. Hampa få de nog så ymnigt som på andra ställen, men den är merendels grov i linet, ty den växer så frodigt, att vart stånd är som en liten käpp. NB jag glömde anföra, då linet sås, är en lag, att hustruen skall fägna sin man mer än ordinarie med äggakaka etc., på det att linet skall växa kort och frodigt.

Då släboen sår korn, fördelar han så sine dragare, att han körer alltid med ett årr, ja ofta med 2 mera än annars, när han vårar. 4 kreatur äro de mäste de hava för årret då, 3 och 2 kunna ock göra tillfyllest, såsom 2 stora oxar och en häst före, eller 3 hästar allena, 2 små oxar och 2 hästar före; detta passa de allt som kreaturen äro starka till. Pigorna får intet undandraga sig från att hålla på årret, köra och harva, då de sår. Husbonden sår alltid gärna själv, men är han så gammal, att han ej orkar, skall huvudrängen förrätta denna sysslan. Den som sår korn skall underrättas, så att där god jord är, skall sås ganska tjockt, men tunnt sås [på] den magra jorden. De begynna mycket bittida om morgonen att köra, och då de skola beta och vila de kreaturen de kört med, hava de betade och vilade andra att sätta före igen; således fortsätta de såningen hela tiden det fortaste de kunna till dess de fått tillsått.

Så snart kälen går ur jorden om våren bittida, skall vara gap lyckt för rågvången, att de kunna gå vite om dikenen den vanliga tiden om gaplyckningen, som är S:te Jörans dag eller d. 23 april.

Den 1 maj skola de gå fullt vite; vite är detsamma som en syn eller besiktning. Då skola alla dikenen vara i fullt stånd, täppte för rågvången. Den som felar i sin skyldighet, skall plikta så högt som viteslaget värderar bristfallet till,

som gärna är i det lindrigaste taget, emedan få av viteslaget slipper denna plikten, om änskönt diken äro i fullt gott stånd. Det minsta någon slipper med är 2 öre, men ofta händer det, att den är, som får betala för sina diken 24 öre, men en så högt pliktfällter har ock då dåliga diken. All plikten, som faller vid vitesgången, användes att köpa öl och brännvin före, det viteslaget förtärer, när de om dagen lyckat vitesgången.

NB. Ett viteslag består ibland endast av en bys männer, men på slätten är ofta flera byar, som hava vångalag samman. De hava då ock viteslag och fäladslag samman. Är det små byar, som äro så i lag, händer ofta, de efter slutat vite även hava ölslag, men i de större byar hava de merendels sitt drickeslag för sig själva.

Den 1 maj skall vara gap lyckt för kornvången, och grinn eller led för den upphängd; då får inga andra kreatur gå i bete i vången än dragarne. Innan de så korn, gå de vite, att där bör vara fullt täppt. Det har sig lika med alla vitesgångarne, de få plikta, och vid slutat vitesgång pläga de sig med öl och brännvin, som de köpt för plikten. En ålderman är i var by, den samlar byemännen genom trummeslag. Då åldermannen slår med en pinne på trumman, skall en från vart hemman eller var åbo infinna sig på ett visst utsatt ställe på gatan, som de kalla påsamlingen¹⁾. Den som försummar gå till samlingen efter han hört trumman, skrives upp såsom absens av åldermannen på knäbelen och får därför plikta. Dagen, förrän vitesdagen infaller, samlas gärna viteslaget att överlägga om deras vitesgång, samt var de skola få öl och brännvin att köpa efter slutat vitesgång.

Åldermanssysslan ombytes vart år; om Mårtensmässotiden är alltid på slätten ombyte, då sysslan varit bestridd ett år; mera därom, när den tidens bruk beskrives. Annars är följande göromål åldermannens. Han skall på knäbelen anteckna allt vad en var i byen bliver pliktfällter till (en var åbo i byen har sin knäbel, det är en liten fyrkantig pinne, lång som ett finger, med åboens namn, bomärke eller hemmansnummer på, igenom vilka är borrar ett hål, att de kunna bindas i ett knippe). På denna knäbel är vissa märken, som utvisa skillnad emellan öre och mark, på vilka man lika litet förstår sig, som på en köpmans signa eller bokstavar, därest man icke underrättas därom. Han skall med de av byalaget utnämnde pantare uttaga pant hos den

¹⁾ Jfr härom Nicolovius, Folklivet i Skytts härad, 3 uppl. (1908) s. 29 f.

brottslige i byalaget i brist av godvillig betalning, hålla ordning ibland sina grannar, med tiggare skjuts, brevfiälen som de det kalla, och när nattmannen kommer till byen och ingen vill hysa honom med sitt följe, är det åldermannens skyldighet herbergera honom och hans svite, i en summa all oordning skall åldermannen hämma och visa reda för vid avträdet från sysslan för de andra byemännen, annars kommer han till ansvar och belägges utom sin ordinära åldermanstunna med plikt av 1 hel, $\frac{1}{2}$ eller $\frac{1}{4}$ tunna öl och några påtter brännvin, allt som omständigheterna äro lindrigare eller svårare. Ingen i byelaget får undandraga sig från åldermanssysslan, då touren tillfaller en, utan alle byemännens samtycke, då kan hända, att någon mutar sig därifrån med visst utstakat tunnetal öl och vissa påtter brännvin, men ändock icke får det ske med mindre någon annan byman godvilligt sig sysslan åtager i stället för den, som lagligen bort bliva.

När släboarne får tillsått i ett byelag, samlar åldermannen dit, att byemännen överenskommer, vilken dag de skola hålla sitt fåragille och »skude fåre». Då utnämnes, vilka som skola släppa kreatur och årr till för det året. Då dagen infaller, på vilken de skola »skude sina fåre», som är verkligen en glad och mycket högtidelig dag för alla släboar, samlas alla männen vid ledet i kornvången, då de sedan med steg och rep mäter sina åkrar och jämkar sins emillan. Om någon tagit från sin granne, tages det åter, och köres en får till riktig skillnad åkrarne emillan. Är hänt, att en gammal åbo emot bättre kunskap kört något betydligt stycke ifrån sin grannes åker, får en sådan plikta. Således fortfara de med mätning och jämkning hela vången över, till dess de översett alla åkrarne i den, att en var har sin rätt. Denna förrättning kan vara slutat kl. 3 à 4 eftermiddag; då är gästebudet färdigt hos åldermannen, som firas denna och den följande dagen, ja ofta den 3:dje dagen ock, men då äro endast männerna till gilles och förtärer vad öl och brännvin de intet kunnat dricka de förra dagarne. Första och andra dagarne skola alla männerna, kvinnorna, barn, pigor och drängar bevista detta gästabud. På sina ställen hava de spel och dans, var kvinna skall hava sin förning, som de det kallar, det är en matkorg med sig, som består av en tallrik smör, en stek, ett fat sylta av fläsk, en äggost, eller i stället någon på deras sätt tillagat bakelse eller kakor, ett stort fat stabo-fisk, som är merändels gråsej, den tycka de bäst om, ty då den kokas, bliver den hård som en sten, och

dåger till att lägga en sop och en pott öl på. Supe och salt mat skall värdinnan själv skaffa. Gärna hava de soppa, som kokas av färskt fläsk, oxekött, lammakött och några hela höns uti, med en väldig hop sviskon, rusiner och risgryn på; detta kokas tillsammans i en kittel eller gryta och bliver en kraftig, fet och tjock soppa.

Innan man kommer längre med beskrivningen, bör antecknas, att om våren, förrän kreaturen utsläppas på gräs, samlas byemännen och under en tunna öls förtärande antaga byens tjänare ¹⁾, som är först vångevaktare; den har flera namn, som vångegömmare, ängagömmare eller in-nammare. Dennas syssla är att var dag, sedan sått är, visitera vångarne och diken. Sker ofred genom diken, skall han båda dikesägarna, att det genast bliver upplagt, vilken ändock får plikta för diket, gälda skadan, som skett på åkeren; dock får gärna den minst därav, som timmat skadan, utan det användes merendels till bys bästa, och förbytes till öl eller brännvin. När ofred är timmad, skall denna vångagömmaren genast intaga kreaturen och giva det till känna hos kreaturens ägare. Vill den ej lösa sina kreatur eller skadan är ansenlig, som hänt, skall vångegömmaren sådant giva tillkänna hos åldermannen, som trummar och samlar byemännen, då de rådgöra om saken, och pantar eller på knäbelen antecknar plikten för skadan, som skett i vången. Denna vångegömmare skall vid var samling göra reda för vad ofred som hänt i vången, sedan männen sist voro samlade. Hans syssla är ock att vara tappare, då männen samlas och dricka, varföre han ock äger fri drick, vilket räknas iblant hans förmåner, då han städjes och ackorderas om lön. Till lön får en sådan 10 à 12 d. pengar eller ock spannmål, $\frac{1}{2}$ skeppa korn eller $\frac{1}{4}$ skeppa råg av vart hemman, några små ängbitar eller renar att hösta, sådana som bönder ej själve hösta. En nek korn, en råg, och en nek havre får denna av var man, men då skall han själv eller skaffa någon som sitter vid vångaledet, att låta upp och igen för alla, som körer in säd; vid vångaledet lämnas ock till honom dessa sädesneker. Utom detta har ock denna frihet gå omkring i byen till var åbo, då den för detta år nedlagt sitt ämbete, att få ett bröd, ett stycke kött eller fläsk, ett par lockar lin, och en näva ull. Har han en flaska med sig och vill ej suppa, får han slå brännvinet på sin flaska, en pått öl får han ock gärna på sin läjel, han

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 28 f.

drager med sig. Om någon man i byen illa tilltalar eller hanterar denna vångegömmare för det han gör sin syssla, får den plikta till bys bästa med öl, mer eller mindre, efter omständigheterna; därav är det gamla ordspråket, släboarna ännu hava, att när en sådan vångegömmare en gång fått stryk, sade han: kan bymännen tålat, kan alltid jag tålat. Vångegömmaren har ock liten andel i pengar av plikten, som faller, när ingen skada sker, som 1 öre för det en gås kommer in och något mer för svin, eller om någon häst blir lös av tjunderet m. m., som kan oviljandes hända genom det någon av ovållighet låter ledet stå öppet och ostängd efter sig.

Den andra byens tjänare är fävaktaren; den heter hos släboarne höre. En sådan får till lön 8, 10 à 12 d. allt som byen är stor till och många kreatur i den finnes. Denna får födan hos byemännen på det sättet, att han begynner på första N:r och får mat en dag för var ko åboen har och han vaktar, såsom om åboen har 10 koer, skall han föda hören i 10 dagar; det heter efter släbospråket, »vi ha hören till mades.» Så länge hören är till mades hos en åbo, skall åboen lämna en gosse eller flicka hören till hjälp att vakta fäet, den kallas jordnad. Sedan släboen får tillsått och hans oxar även under hörens vakt skola vallas, består än en jordnad; den kalla de studajordnad. Den 1 maj förfärdigar hören ett kors av ett par pinnar för var ko han haver under sin vakt, vilket han bekläder med blomster och merendels med ranunculus, som släboen kallar smörurt; ett sådant kors för var ko åboen haver skänker hören till honom och får därför 3 öre smt för vart kors. Till dess kreaturen intagas på foder igen, skall hören följa kreaturen och vakta dem; sedan lägger han neder sin herdastav och får då även, som anmält är om vångegömmaren, fritt tigga i byen till avsked för det året. Över allt på slätten skaffar den sig en ringastav, som skall antaga tjänst att vara höre, med vilken han menar sig bäst kunna tvinga kreaturen dit han vill driva dem. Man ser ock på de ställen, där kreaturen äro vane gå under sådan vakt, att de hava av vanan mera räddhåga för denna ringastav än någon annan, så att om hela fåjorden ligger eller står på gatan, får hören den i rörelse, allenast han ropar eller rör och skramlar med denna stav samt blåser i sitt horn, varmed han giver till känna, att det är tid han körer kreaturen i marken, på det att korna må bliva mjölkade, i fall sådant av någon är försummat. De mjölka 3 gånger om dagen på slätten, om morgonen

bittida i dagningen, om middagen och om aftonen, däremot de i skogsbygden ej mer mjölkar än morgon och afton.

Det förhåller sig helt olika på slätten med vakten om får. På somliga ställen är en enskilt, som går vall hela året med fåren, den skall hava hela byens får under vård; på somliga ställen går denna vakten omkring på byen, att åboarne låta sitt tjänstefolk, när touren faller dem till, gå vall med fåren, och åter på en del ställen är ingen nåd med fåren, utan får var en ägare själv se efter sina får och hava vård om dem. Merendels är det en gammal käring eller piga, som antages gå vall med får; vad en sådan får till lön är mig obekant, men det vet jag, att en sådan har lika så fritt lov efter slutat år i tjänst gå omkring i byen och få gåvor som vångeömmaren och fåherden. En ständig antagen fårevaktare, som kallas fårahöre, får även mat av åboarne i byen och går omkring till mades på sätt som fåherden, dock med den skillnad, att flera får räknas om dagen, emot det fåherden får mat en dag för var ko.

I maj månad, då fullt gräsbete är på marken för fåren, begynnes om aftnarne skilja lammen från fåren, och sedan fåren var morgon mjölkas; då lammen bliva något stora, brukar släboen antingen på andra marker bortföra sina lamm någon tid, till dess de förgätit dia fåren, eller ock förfärdiga de av käppar pattespedder, som de det kallar, vilka göres [av] ett par pinnar, så att de kunna fästas över nosen på lammet, varigenom lammet hindras dia, ty de 2:ne spitsar av desse pattespedder, som sitter på nosen, sticker fåret i diuret, att det ej låter dia sig. Somliga släboar skaffa sig ifrån skogsbygden skinn av igilkottar eller piggsvin på skånska kallad, men pingsvin av släboen nämnt; av dessa skinn fästas även på lammets nos i stället för pattespedder av träd, som ock sticker fåret och hindrar lammen från att dia.

Sedan lammen äro så avstängde och avvande från att dia, mjölkar släboen sina får 3 gånger om dagen, morgon, middag och afton. Av denna feta, tjocka fåramjölken tillreder släboen sig spis till sovel för längre tid än fåren kunna mjölkas, vilken tid ej längre är än något efter Michaeli. Då luften bliver kall och gräsbetet litet och mindre kraftigt till föda, fås ingen mjölk mer av fåren, emedan han, efter som han bekommer mjölken av fåren, i käril insyltar den och brukar den sedan att smörja på bröd som smör eller fitt. Denna mjölk, sedan den är så insyltad, kallar släboen syltemilk¹⁾.

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 4 f.

Nu är tillsått och fåragillet hållet, då sysslösättes släboen med att trumla sitt korn och havre, samt rensa sina ängar för vad som kan finnas i dem, som hindrar gräsväxten. En gyllende tid tillstundar nu för drängar och pigor ¹⁾. Alla drängarna i byelaget samlas ända intill pöikar. Då utväljes en som är huvudman eller ålderman; den emottager en knäbel av var dräng och pöike, sedan de kommit överens, huru mycket öl och brännvin var dräng skall betala till spelemannen, som var helgedags eftermiddag skall spela för dem, och vilken speleman de helst vilja nöttja, samt hos vilken åbo de få hava sin samling. Denna samling kallas sommarlag eller höringslag och tager gärna sin början från Pingstehelgen eller då de fått tillsått vårsädet, och påstår var helgedags eftermiddag till dess de begynt hösta. En huvuddräng eller hel karl, som de dem nämna, giver $\frac{1}{2}$ tunna öl. Vilken av drängarne, som först kan skaffa ölet, giver det till känna för åldermannen, då de äro samlade i sitt lag och slutar det om aftonen. En halv dräng giver till laget $\frac{1}{4}$ tunna öl, och 3:dje komping $\frac{1}{8}$:dels tunna, en pöike, som får allena 1 skeppa korn sått, betalar några kannor öl, och den pöike, som ej har sått, slipper med 4—6 à 8 öre smt pengar allt som den är förmögen till. Deras lagar äro följande: Då sista gudstjänsten är slutad och de fått middag, skaffar den fram till sitt ställe ölet, som påtagit sig det den dagen giva; då kommer ock alla drängar och gossar dit med. Den som givit ölet, skall den dagen det drickes tappa i kannorne och slå i glasen. Gossarne, som ej få dansa, som ock äro ganska starkt subordinerade under drängarne, få ock mycket vara behjälperige med inskänkningen. Var och en dräng har sitt glas att dricka av; de äro alla gröna och ej större, än de som i förra tider såldes brännvin av för en öre. Såsnart de smakat ölet och approberat det och spelemannen är kommen, avfärdar åldermannen drängarne 2 och 2 i sänder, som skola följas åt och var på sitt håll i byen att invitera pigorna till dansen, med vilken de fortfara till kl. 9 om aftonen, då var och en skall gå tyst hem till sin husbonde, utan ringaste buller å gata. Finnes någon som låter spelemannen å gatan spela för sig, sjunger eller annars på något sätt bullrar, skall den skrivas upp på knäbelen till så stor plikt, som laget sakfaller honom till. Kommer några i träta eller slagsmål eller någon utgiver skälls- eller okvädingsord, bliver straffet stort; det försonas ej lättare än $\frac{1}{4}$ tunna öl, men ofta får en sådan brottsling betala i plikt $\frac{1}{2}$

¹⁾ Jfr Nicolovius, s. 130 ff.

tunna och några pätter brännvin. Spiller någon ut ett glas öl på bordet, skrives den upp på knäbelen för 1 öre; slås glas sönder, bötes ock med 1 öre, förutom att glaset skall betalas igen vad det kostat ägaren. Sker åboen någon skada på frukt, eller vad det kan vara, av gossarna, skola de ock plikta; förmå de det ej, betala drängarne skadan, och giva gossarne stryk. Aldermannen har sitt säte för översta bordändan, där præsiderar han och har lydna som en förman anstår; händer av någon annorlunda, uppskrives den på knäbelen till plikt. Där är ock plikt på den, som går ut med tobakspipa, som är eld på, utan lock; ett ljus står hela dagen på bordet och brinner till reds för tobakseld.

När ölet är drucket och klockan är 9, slår åldermannen i bordet, då bliver en allmän tysthet och en var söker ställe att sitta på, medan de med mycken uppmärksamhet avhöra åldermannens oration, som ungefärligen är av ett sådant innehåll: »Käre vänner gien ly lit mens ja talar tol try or: Pär Jpsen har gied te vårt lau en bimpel öhl i da, ja vet inte annat än det va godt, e nåen som kan annat sije, så sier han det nu, å kommer inte mä nået etetrag», då alla svarar, att ölet var godt; »ja så ska du Pär Jpsen ha tack för godt öhl, och ved jag ingen som vaed ohöflig i vårt lau i da mer än Måns som spilt ett glas öhl, derföre skrives han up för 1 styfver, hvilken åu vårt lau vil ge en bimpel öhl nästa söndag». Sedan de därom kommit överens, säger åldermannen: »åså ska far å moer ha tack for vi vaet här, har nåen gjort jär imod, så sien det nu så ska den ble opskreven som i namngier, och tier sin stilla. Å så ska pierna ha tak som småckt och kiönt vaed hos vås. Spellemanen ska osseså ha tack, kan nåen sia aned än han spellat kiönt for vås, så siered nu och tier sin stilla och löber inte sin mä nået sladder. Gåen nu småckt hem vär the sitt å sa nue kan tror ha vij en pott braingevin att i få vårs ens sop ingan vij skils ad. Spelleman be vj han vill komma te vås igen på sönda».

De söcknedagarne emillan vår och höst, och emedan tjänstefolket om helgedagarne håller hörning, supegille och dans, är släboarnes göremål nu 1:o att skära torv till vedbrand. Detta är ett svårt och tungt arbete, därför skola ock arbetarne då hava förplägning mer än ordinärt; där de låga eller köpa torvjord, skola de alltid aftonen förut vara på stället, där de skola skära torven, så att [de] merendels kunna arbeta natten för än dagen kommer, på vilken de skola skära. Det räknas för en stark torvskärare, som kan utur graven uppkasta 20 lass torv, annars är det ordinärt, att en

karl uppgräver emillan 14 och 18 lass om dagen. Den som säljer torvjord skall ock lämna ställe, varpå torven kan stå och torkas. Innan de få torven torkat, skola [de] först vända henne, sedan trekailas den, och sist kullas eller kailas den rätt, vilket sker i en rundel på det sättet, att blåsten och luften kan draga genom den uppstaplade torven och torka torven på alla sidor. Bliver sommaren torr och varm, att torven kan bliva torkat, hämtas den hem, innan hösten börjas.

Sedan torven är skuren, är släboen sysslosatt med att reparera på sina hus, täcka tak, rygga dem, grava ler, bereda det och slå på väggarne.¹⁾ Skall någon nybyggnad ske, att flera binnigar nytt hus bygges, är stor anstalt, men det går ock fort därför merendels alla männen i byen äro i några dagar och hugger timmeret samman, sedan timmermannen det avmärkt; och emedan männerna hava denna förrättning, skola drängar och gossar grava ler, köra det fram och älta det, så att lerväggarne kunna slås upp, så snart längan är rester. Vid en så stor akt äro alla i byen sysslosatte, männerna sätta stavrar, varpå leret skall fästas, pigorna skola klena leret på väggarne, drängarne skola bära leret till pigorna, alla gossarna skola passa upp drängar och männerna, därför få de gille, hustruerna äro var för sig sysslosatte hemma att tillreda förning eller matkorg, som de skola hava med sig till ler- eller klinegillet, som det av dem kallas. När det lider emot slutet av lerklenandet, är merendels alltid en speleman bestälter, som skall på gården eller gå omkring i de nya husen och spela. Så snart de lyktat arbetet, går en var hem att skickeligt eller småckt och kiönt påkläda sig högtiden till prydnad. Det artigaste är, att sedan de nu så arbetat, och de därför tillförne äro budne till detta gille, skall värden, som skall göra gillet, med allt sitt folk vara sysslosatte en stund att löpa 2 å 3 gånger till var och en och å nyo bjuda dem komma till sitt gille. Den som inte får en sådan högtid, sticknar och bliver hemma, och säger sedan, att han intet blivit buden. Spelemannens syssla är att stå i dörren och spela för en var, som kommer och går in i gillesstuvan, undantagande när gossarna komma; de få ock komma lika som hundar obudne och räknas dem till ingen last. Vad öl, brännvin och mat, som frässas och förtäres en sådan dag och hela natten där- efter, är otaligt, under det de dansar och rogar sig. Det ar-

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 137 ff.

tigaste är, att om en käring är 70 år gammal och annars har svårt för att gå, skall en sådan upp och dansa; även är det så med gubbarne, att man visst kan säga vinet och ölet fröjdar deras hjärtan. Då sådana gamla dansat, berömmes de alltid av de yngre, huru lätt och nått de förrättat sin dans, »å se hår nått gubbinen och moer trå sin dans.»

Efter slutade reparationer och nybyggnader om sommaren å släboarnes hus skall götselen utköras. De hushålla även så väl i detta mål, som flera, emedan de utföra götselen, då starkaste solhetan är, och intet nederkör den i jorden, så att mer än halva kraften borttorkas och gör åkeren ingen nytta; utom det får alltid de åkrarne götsel, som äro närmast belägne byen, men sällan eller aldrig de, som äro långt borta i vången.

Om sommaren emilla vår och hösten skola alla i fäladslaget gå fäladsmöte,¹⁾ de kalla det nu på slätten rensa fäladen. Detta sker alltid merendels vid midsommarstiden. Då samlas alla de bönderna från de byar, som hava fälad tillsammans, och noga söker fäladen över, att inga andra kreatur där får njuta gräsbete, än de som höra invånarne till i byarne, som tillsammans äga fäladslaget; finnes något okänt kreatur, som ingen av fäladslaget kännes vid, tages det i akt, medan ägaren efterfrågas, som får betala därför före gräslön, som de det kalla. Vid detta tillfälle taxeras alla husmännen och inhyses hjon, som hava kreatur å fäladen, vad de skola giva i gräslåga, ty ingen äger frihet utan betalning valla sine kreatur i fäladslaget, utan de som äro åboar. Det är olika med priset, som utsättes i gräslåga. Jag har hört på några ställen, taga de 16 öre för en ko eller fäkreatur och lika så mycket för en häst, för ett får 8 öre och lika pris få de betala för en gås, men för ett svin taga de ej mera än 4 öre.

Emedan alla åboarne i fäladslaget så söker fäladen över efter främmande kreatur, skola alla åboarnes, husmännens och inhysesfolkens kreatur vara innestängde, som tillhöra fäladslaget, på det alla männerna av fäladslaget må få se, huru mycket en var husman eller inhysesens bör för sine kreatur betala. Var by behåller själv vad gräslåga den bekommer av sine husfolk, och använder den sedan till öl och brännvin på det sättet, att de var sön- eller helgedag hava därav att supa före. Där supes ock rätt väl de dagarne de gå fälads möte i en var by, som är med i fäladslaget, och det allt av den summan, som influtit för gräslågan.

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 70.

Är nu någon tid övrig av sommaren, innan höhösten infaller, hämtar släboen hem sin torv och kanhända reser en gång till skogs att hämta någon ved.

Höhösten går ganska fort för sig, utav det att de i allmänhet hava så liten höbärgning på slätten. Därföre begynna de intet med den förr än emot den tiden rågen är mogen, att de så gott som hösta höet och rågen på en gång. Som släboen har ceremonier vid all sin hantering, är ock då den slår gräset av eller mäjar sin säd: Gårds- eller huvud-drängen skall begynna och gå främst att slå eller mäja, därnäst de andra drängarne till och med poiken, om den är så för sig kommen, att han kan uträtta ett sådant värv, och aldrig sist mannen själv, och detta sker, nämligen att mannen själv går efterst, av ett stort hushållssken, att han så mycket starkare skall driva de andra fram i arbetet, men det sker merendels ej annorlunda än de andre få slå 2 skärer eller moer, som det kallas, då mannen slår en. Så snart släboen begynner sin höst, begynner han dricka av sitt tordmånade öl, som egentligen för hösten skall bryggas. Det är allt för fattigt för den, som ej förmår sig sådant öl, och räknas dem, som äga förmögenhet härtill och icke havat, till allt för mycken snålhet och last. Om ölet är surt som ättika, starkt som brännvin, hålles det ändock för en ganska stor härlighet, och dricka de därav jämte brännvin, att det är förunderligt de kunna arbeta och icke bliva långt mer druckne, än en stor del synes. Matordningen ¹⁾, då de hösta, är följande: Om morgonen rätt bittida och innan de gå från hemmet, få de en smörgås och en sup, därpå få de arbeta till kl. 6, det kallas morgonbit eller frukost; kl. 6 få de en sup och ett stycke bröd, det kallas lilla daufvere; kl. 7 eller halv 8 få de store daufre; då få de åter en sup först och supemat, sill, kött och fläsk. Kl. 10 f. m. få de lille middag; då vankar en sup åter, ett stycke smör eller kött och bröd därtill. Kl. emellan 12 och 1 få de store middag, då de åter supa brännvin.

Sedan de ätit middag, består en liten rastetid, innan de åter angripa arbetet. Kl. emellan 3 och 4 eftermiddag spisar de lille medafton; då få de en sup igen och ett stycke smör eller kött och bröd. Kl. 5 är store medafton, då supes åter och ätes en full måltid. Sedan äta de icke, förrän de slutat arbetet och komma hem om aftonen. När de få inhöstat, består merendels en var husbonde sitt folk en höste-

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 4 f., 10 f.

sömn, som är, att allt tjänstefolket får en morgon sova så länge de vilja, samt ock en dag traktering med mat mer än ordinärt och öl och brännvin, vilket de kalla höstedöns.

Så snart de inbärgat årsgrödan, är deras arbete att plöja jorden till vinterrågen, vartill de alltid bruka plog. De så alltid sin råg i den vången, som burit det året korn, som synes en alldeles förvirrad hushållning, ty det är ju en oemotsägelig och tydlig sak, att råg trives bäst efter det jorden legat i linda och fått götsel, som kalla vinteren och våren kan varma dess späda rot, och äger dessutom mer styrka och fetma att giva rågen en frodig växt, än då den redan en gång givit en gröda efter det den varit i träde.

Michaelii dag efter slutad gudstjänst är merendels en dag, som tjänstefolket i var by samlas och dricka en bimpel öl och några påtter brännvin, samt roga sig med dans långt på natten emot det bliver dager. Detta är tjänstefolkets egen höstedöns, som de själva bestå sig. Det törs hända på några ställen, där byarne äro små och icke stort antal med drängar finnes, att pigorna bestå något till detta dansegille, såsom repressalier för det de varit budne till drängarnas sommarlag eller hyring.

Förr än Michelsmässonedan är ingånget, så de icke på slätten någon råg, men ifrån den tiden till i först i november månad är rätta sädestiden, dock händer ofta de för hinder av väderleken få så råg senare än denna tiden och kunna ändock få härlig skörd därefter.

Emillan drängarne köra plogen, är deras arbete intet annat denna tiden och hela vinteren än att tröska ut säden. Nu kommer det till veckan för Mårtensdag, då tillstundar en stor högtid för bönderna. Det är ett stort underverk ifrån denna tiden till emot november månads slut få träffa någon bonde, som är nökter; är han intet alldeles så full, att han är utan begrepp och förstånd och oförmögen gå och tala, finnas de ändock så välmående, att de hava en halv tummel eller rus. Denna tiden är det de skola göra räkenskap för gräsläja, huru mycket de därav uppburit, och vad därav är utbetalt till öl och brännvin. Under det de supa friskt i några dagar, utredes denna vidlöftiga likvidationen. Sedan är en eller flere dagar till räkenskapernas utredande med vångegömmaren, vem som genom sina kreatur och gärdesgårdar gjort ofred, och till slut av denna räkning skall allt vad upptecknad är på knäbelen betalas till gamle åldermannen, att han kan redeligen avlämna utlikviderade knäblar och riktigt räkning jämte trumman till sin successor;

denna tiden betala de ock vångegömmaren sin lön. Sedan följer ordning för fåherden, han skall ock stå till rätta, om han redeligen förvaltad sin syssla, om någon av männen har att klaga över honom, eller han sedan har att klaga på någon för kosthåll, jordnad m. m. Då får ock denne sin lön och avsked.

Har ständig fåravaktare varit antagen, skall den ock stå tillrätta en dag och även sedan få lön och avsked; men har fåravaktningen skett, som förr är nämnt, bliver ock efterfrågat, om någon försummat denna vakt; om fåren, därigenom ingen sett till dem, gjort skada eller någon för en sådan efterlåtenhet mist får eller lamm, skall allt därför då plikatas till byelaget.

Då all denna likvidation är till slut kommen, är Mår-
tensdag kommen¹⁾. Då samlas alla männen hos ålderman-
nen, som ock giver tillkänna, att hans ämbets-tid är kommen
till slut. Därföre giver han männen $\frac{1}{2}$ tunna öl och några
påtter brännvin som en rättighet, sedan skola de dagen där-
efter samlas hos den, som skall emottaga åldermanskapet
eller sysslan; den skall ock som en rättighet giva öl och
brännvin, ja även kall mat som smör, ost, kött och fläsk, men
sättas intet till dukat bord, utan tager var sitt stycke i han-
den, emellan som de supar. Då skall den åldermannen, som
avstått sitt ämbete, i alla männens påhör säja, huru bysräk-
ningar äro utlikviderade, huru mycket de druckit upp och
vad de än hava till godo och vem det skall betala. Han
frågar ock alla männen, om icke han redeligen förvaltad sin
syssla och nu gjort räkning därför; kan då någon bevisa
honom annat, får han fram med en bimpel öl och några
påtter brännvin, som skall en annan dag förtäras. När allt
detta skett, dricker han trumman först från sig och till sin
successor, då han tager ölkruset i ena handen och bonden
i hand med den andra och säger: »skål broer, nu dricker
jag trommen te dei, och önsker dei lycke, jag har giordt
renskab för mäien, deet ingen au mänien lærer annet kunne
sie», därpå tager den andra emot trumman och ölkruset och
tackar för skålen; sedan dricker han knäblarna från sig på
lika sätt, varefter den nyligen antagne erkännes för byens
ålderman. Med allt detta kan byemännen vara sysslosatta
10 à 12 dagar.

Ibland de första ämbetsgöromålen, som den nya antagna
åldermannen skall uträtta, är att föreställa männen, huru

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 61 f.

de böra nu gå omkring i byen och bese eldstäderna¹⁾. Härmed äro de flera dagar beställsamme, där trummas, de samlas och följas åt hela hopen och begynna på N:o 1 och gå sedan byen över N:r efter N:r men hinna inte långt om dagen, ty de begynna ej förrän kl. 10 f. m. och skola några timmar å vart ställe fågnas med kallmat, öl och brännvin och kardusen på bordet. När de gått på 2 à 3 ställen, är den dagen förliden, då de åter samlas dagen därpå och begynna på en frisk igen och det sedan till dess de gått till var åbo i hela byen. Dessa sötebrödsdagarne påstår merendels i 3 veckors tid, när de så enskilt för deras egen och byens räkning supa. Då det tager slut, begynnes andra öl- och brännvinsgillen. Nu hava de något uttröskat, därför infinna sig kronofogde, häradsskrivare och länsman med sina öltunnor och brännvinsstop och traktera för råg och korn. När det är skett, glömmes ej officerarne även för spannemål att fågna bönderna i de byar, där rusthållare äro, med öl och brännvin.

Under det dessa högtidsdagar firas, skall det vara konst kunna förmå en bonde resa från byen på 1 eller $\frac{1}{2}$ dags tid, även är det ock obeskrifligt ledsamt få någon ting uträttat av denna allmoge, så länge desse supedagar påstår.

Det endaste bonden själv nu under detta långvariga supandet tager sig av sin egen hushållning är, att han får sått sin råg och får någon säd uttröskan, som han efter slutat supning skall föra till Malmö och får pengar före till skatter och utlagor samt till sig själv till kardus och till juletoak och torr fisk till julefisk till moer. Huru det har sig med släboens Malmöresa, är förut omnämmt.

Bönderna på slätten leva i allmänhet, vad kosten beträffar, bättre än någon annan allmoge hela Skåne över. Man ser sällan bonden själv med sin hustru gå till bords med tjänstefolket²⁾. Händer det, sitter far och mor för översta bordändan tillsammans, fast ofta står hustrun vid bordet ibland pigorna; näst husbonden sitter huvuddrängen i främsta stället bakom bordet och därefter sitter drängarne allt som de äro höga i tjänsten till, så att gossarne sitta alltid nederst vid bordet, däremot skola alltid pigor och flickorna stå vid yttersta sidan av bordet och vara till hands att vid bordet uppakta. Huvuddrängens skyldighet är det alltid att

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 57 ff.

²⁾ Far själv ligger gärna länge om mornarna om vintern, och innan han stiger av sin säng, måste han alltid hava sin sup med smör eller ost och bröd till [not i marginalen].

skära bröd vid bordet. Vill någon vid bordet hava ett stycke bröd, skall den be drängen därom; därför säges, att han får 1 skeppa mer sätt i lön. Gossarnas skyldighet är det att giva hundarne var gång de ätit, varom alltid huvuddrängen påminner; när han läst från bords, då säger alltid denne, »på, glim inte ta te hongana». Tjänstefolket, som icke som far och mor själve få alltid gå och drävja i mat, taga alltid ett stycke bröd i sin lomma, när de äta, som de kunna förtära, innan nästa måltid kommer, fast de få alltid om vintern morgonbit eller frukost, dagvard, middag, medafton och kvällsmat, som det av dem nämnes. Morgonbiten eller frukosten består antingen i ett stycke fitt och bröd eller en sup och ett stycke bröd, till dagvard få de varmt öl med gröt uti, speckesill och syltemjolk, så länge den varar; när den bliver uppäten, får de antingen gåsa- eller svinafitt i stället; alltid har släboen gott samtagit rågbröd till sitt folk, men moer och faer själve äta merendels siktat bröd; till middagen äta de välling av söt mjölk, kål, ärter, soppa, och hava alltid ett stort fat med kokat kött och fläsk på bordet; de få dessutan antingen smör, fitt eller fisk eller vad som kan åstadkommas till 3:dje rätten; till medafton vankar merendels en sup och ett stycke bröd och en pått öl till; tjänstefolket få icke som husbonden själv alltid öl att dricka, utan få hålla till godo med svagdricka; till kvällsmat få de sällan något såvel, utan endast gröt och öl¹⁾, samt bröd till.

Ehuru väl släboen både begärer och får så mycken respekt av sitt tjänstefolk, som allmogen på något annat ställe i Skåne, är det likväl en rättighet för drängar och poikar, att alltid hava hatt eller mössa på huvudet i stuvan, vilken de aldrig taga oftare eller längre av sig, än de sitta till bords och äta. Matfaderen och moderen nämnas alltid av tjänstefolket för far och mor, däremot det intet så händer på andra ställen i Skåne. Pigan i gården skall alltid putsa skor och stövlar för far, men poiken för drängarne, den drängarne, i synnerhet huvuddrängen har frihet hantera efter eget godtycke med befallningar och hugg, lika som vore han gossens endaste husbonde.

Stora brölloper²⁾ händer nu intet så ofta som tillförne på slätten besynnerligen i Oxie och Skiuts härader, utan i stället för bröllop, när brudeparet viges, sker gästabudet, då förlovningen hålles. Då skola alla anhörige och de, som äro å både sidor i gilleslag, infinna sig, där förlovningen skall

¹⁾ eller mjölk, om de den hava, ty det händer sällan, att de på slätten hava så mycket att mjölka som i skogsbygden [not i marginalen].

²⁾ Jfr Nicolovius s. 139 ff.

ske, alla av mankön, som äro besläktade och i gilleslag med fästemoen rida till fästemannen, och följa honom från sitt hem till brudehuset, då ock en svit med vagnar och kvinnfolk av fästemannens vänner kommer med fästemannen i brudestassen, så kalla de denna högtideligheten. Ingen ridande är med, utan han skaffar sig vacker sadel, har lädergrimma på hästen och merendels med järnlänk till grimskaft, ty det är så ståtligt och ser rikt och förmöget ut och skringlar och låter, under det de rida; drängen eller kompininen skall köra för moer, och moer sitter så högt uppbyggd på dynen som hon kan; jag har sett i den vagn, där varit 10 till 12 dynen under moer, och 5 à 6 under kusken; varje dyna är sydder på sitt sätt med färgat ullgarn, är ock försedd med fransar av ullgarn av alla slags färger. Alla karlar hava rockar på, både de som rida och köra, och merendels skaffa de sig en var nya piskar, när de skola till en brudstass. Där de veta, att en sådan brudstass skall draga fram, bliva de gärna i varje by saluterade med några skott, vilka släboen kallar äreskott. Förridarne, som rida aldra främst, skola då avlägga tacksägelse för skotten, och ofta äro de försedde med vardera en liten flaska brännvin, varav de skänka dem, som skjuta. Äro led eller grinnar stängde, när en sådan brudskara färdas, äro pöikar och barn tillstädes och låter dem upp, därför händer, i synnerhet om det skall anses för stort, och de vilja, där skall bliva stort rop om deras brudestass, att sådana får ett eller annat stycke gillesbröd, och ehuru väl begärelsen är stor för barnen att själve äta detta brödet, gömma de det hem, då en var, som en stor raritet, skall smaka detta brödet.

Klädnaden ¹⁾ är följande: En karl skall då alltid hava stövlar, som gärna äro nya, en rock, så länge han reser och själva förlovningen påstår, som gärna förrättas av prästen med ett litet efter ämnet tillämpat tal, varefter klockaren sjunger en psalm, medan de på bordet offra; när det är förbi och de önskat brudefolken lycka, drager en var bonde rocken av, innan den går till bords, undantagande fästemannen, han skall åtminstone den dagen vara klädder med rock — bliver han av dansen mycket varm, kan han sent på aftonen få taga rocken av. Under rocken har 1:o bonden en tröja, antingen blå eller svart, sedan päls, som då gärna är av sämskat skinn med silverknappar uti; under pälsen hava de livstycke, vid vilket är sydd vid nedersta ändan en av linne

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 22 ff.

sammangjort packe i form som en armstjocker kory, den de ock kalla pölsing; över denna pölsing knäppa de alltid sina böxor, 2 par böxor, som är ordinärt, att de dagligen hemma brukar på sig, men merendels 3 par, när de resa bort, såsom först lin och sedan därpå skinn och aller ytterst vallmarsböxor. När de komma fram till stället, taga de merendels vallmarböxorna av, ty de bruka dem allena att akta skinnböxorna för smuts och regn. Det är ingen skam, tycker en släbo, när han kommer in på hederliga ställen, att knäppa upp ibland 2 par böxor, innan han kommer till innersta böxfickan och där taga, vad han skall leverera från sig, ja det händer ock, att släboen knäpper upp böxerna, då han står för prästen och skall vigas, och uti innersta böxfickan tager vigningsringen.

Kvinfolkens klädnad är följande: En hustru eller piga har intet många tröjer på sig, men har ett överliv, vid vilket är sydd sådana pölser, som vid manfolkens livstykke, varöver de knäppa sina många kjortlar. När ett släbokvinnfolk är rätt klädder, skall hon alltid hava svart klädeströja med stora förgyllda silverspännen på bröstet fästade och en stor förgylld silverknapp i var arm, vilken skall vara utarbetat stor som en valnöt; runt omkring tröja är antingen breda sammetsband eller en remsa sammet, sydd på tröjan, överliv till sin klädeskjortel hava de merendels av damast eller sidentyg, i överlivet hava de alltid silvermaljer med en silverkedja, som är fästad i en av maljerna, varmed de snöra igen för bröstet. Skall ett släbokvinnfolk vara rätt klädder, kläder hon på sig så många kjortlar, att hon bliver så tjock, att hon knappt kan gå genom en dörr; jag minnes nu intet rätt, men jag tror det är 10 eller 12, som skall vara till en rätt beklädning, att hava på sig på en gång, och där i blant skall alltid vara en luden skinnkjortel, som utstofferas med rött kläde och skinn. Kjortlarna äro alltid så gjorde, att den innerste är längst och sedan av de yttre den ena efter den andra ett fingersbredd kortare, så att den yttersta är aldri kortast, varigenom man tydeligen kan se, huru många kjortlar en sådan har; är det en förmögen mans hustru eller dotter, hava de alltid förkläde av svart damast.

Ehuruväl på slätten sker många sådana orimliga giftermål, som icke händer på andra orter så allmänt, höres sällan annat än en vacker förning och sammanlevnad äkta folk emillan. Är någon, som hanterar sin hustru med hugg och slag och lever i kiv och osämja, en sådan anses som en skammelig människa iblant dem.

Att nämna om deras giftermål, som böra anses för orimliga, så händer ganska ofta, att en gubbe emot 70 år gammal gifter sig med en ung piga av 18 à 20 års ålder, och därigenom utestänger sina vuxna barn från sitt hemman, och att en även så gammal gumma gifter sig med en ung dräng av några och 20 års ålder.

I lag gör släboen stor skillnad emellan rusthållare och frälsebönder, men än större skillnad emellan hus- och inhyssesfolk. Desse senare anses som pöbel och nämnes intet annorlunda, när det kommer an på jämförande emot hemmans åboar, än tiggare. Skulle en rusthållareson vilja gifta sig med en sådan husmans dotter, begår den ett stort fel emot sin släkt, som så nedrigt gifter sig med en husmans dotter, »som e kons kommen åu tyggere töi som bor i ett gadehus». Släboen är nog högmodig och räknar hälst sin släkt från förnämt folk, varmed förstås rusthållare och hemmansåboar. De som kunna härleda sin släkt från en gammal nämndemanssläkt, äro än förnämre än andra och veta ock därför taga sin höghet i akt.

Då jag nämnde om släboarnas supande, förgat jag berättat, huru de med öl och brännvin straffa den som förser sig i byelaget med snatteri, vilket sker på följande sätt ¹⁾: Finnes någon i byelaget, som tager från någon i byen yxor, navrar, såg eller någon annan järnredskap eller trävaror, som tillhör vagnsredskap eller plogredskap, samlas genom trummeslag av åldermannen alla i byen, att dömma den brottsliga till $\frac{1}{2}$ tunna eller hel och brännvin i proportion efter ölet, som de dricka för stölden, med visst utsatt vite för den, som sedan en sådan sitt tjuveri förebrår, då den till byelaget pliktat därför. En sådan tunna öl kallar släboen tjuvatunna.

När åldermannen trummar till samling i byen, och bonden icke visst vet, att det är till ölslag eller drickande, denna trumning sker, låter han sin dräng eller komping först förnimma, varom byemännen skola samlas. Kommer drängen igen och berättar, det de äro samlade att uträtta något allmänt arbete för byens samfalta räkning, befaller bonden honom gå till samling, men säger drängen, att männen hava en bimpel öl att dricka hos någon i byen, säger bonden: bliv du hemma, jag går själv.

¹⁾ Jfr Nicolovius s. 68 f.

Helgo Zettervall om Lunds domkyrka.

En byggnadsbeskrivning i brev.

1.

Herr Doktor Lauritz Weibull!

Med anledning af Eder ärade skrifvelse får jag, med nöje, lemna följande meddelande.

Framför domkyrkans vestparti har i äldsta tider sannolikt legat en sluten gård, möjligen omgifven af arkader. Några invid södra tornet funna kopplade kapitel- och basräster, som knappast kunna hafva tillhört annat än en s. k. korsgång, tala därför; men ett märkligare skäl, för att så varit, är att utrymmet mellan tornen, som nu upptages af förhallen med orgelhuset ofvanpå, fordom utgjordes af en mot vester *öppen* hall, med en ofvanpå belägen, likaledes mot vester *öppen*, loggia. Räster af denna anläggning påträffades vid rifningen af vestra gafvelmuren och blefvo, der så ske kunde, fotografierade i muren der de träffades.

Af dessa räster framgick med full visshet, att hallen ursprungligen haft 5 arkader på 4 kolonner jemte sidopilastrar och naturligtvis då varit täckt med träloft, men att den sednare i tiden blifvit så ändrad, att den fått blott 3 arkader på 2 firsidiga pelare jemte sidopilastrar, gröfre än förut, samt blivit överspänd med 3:ne korshvalf, hvaraf äfven räster funnos, som i fotografi äro bevarade. Om denna hall haft direkt ingång till kyrkan eller ej, kan icke afgöras. Tidsförhållandena kräfde det icke och kyrkan hade ju 6 ingångar dessutom.

Under denna tidigare period hade såväl sido- som midtskepp träloft och pelarne voro alla lika stora och sådane som de nuvarande bipelarne, med alldeles lika arkadindelning och fönstren mycket små, jemt fördelade, ett midt öfver hvarje arkad. Båda transepten voro likaledes försedda med träloft, men midtqvadraten hade en låg kupol. I kryptan har dess korsqvadrat en sådan och det hörde till saken, att korspunkten så markerades. Korets halfqvadrat hade tunnhvalf, hvars anfangslist ännu finnes kvar. Detta hvalf var, så att säga, en organisk förbindelseled mellan den half-runda triumfbågen och absidens halfkalott.

Vid denna äldre tid voro tornen icke så höga och hade naturligtvis inga sträfvor. De hade endast 2:ne gallerier öfver hufvudlisten, med blindarkadering i hörnen för norra tornets båda och södra tornets nedra gallerier. Detta sednares öfre galleri var åttkantigt, hvaraf äfven räster påträffades vid rifningen. Midtskeppets vestra gafvel låg vid skeppets slut, mellan tornens östra sidomurar, och ett luttak mellan tornen övertäckte hall- och loggiaafdelningen. Lisenerna å kyrkans långsidor torde ursprungligen icke hafva funnits och korrundelens krets var icke så stor som nu. Dess arkitektur låg innanför den nuvarande, hvaraf spår påträffades vid sidodelarnes omändring, då Brunii sträfvor blefvo borttagna. — Af planen framgår derjemte att tvenne mindre torn åtminstone voro afsedda att finnas å ömse sidor om koret, i vinklarne mellan transepten och korets halfqvadrat.

Vid tiden för hallens förändring till trearkadad och hvälfd, skedde sannolikt stora förändringar i öfrigt. Hvarannan af skeppens pelare förstärktes och gjordes till »hufvudpelare», hvarvid bågförändringen skedde till hvad nu är. Att de östligaste hufvudpelarne dervid fingo organisk anläggning för midtskeppshvalf, var väl endast ett första försök, som fick öfvergifvas, ty jag tror icke qvadraten mellan dem någon gång varit korsqvadrat för en kortare anläggning. Sidoskeppen fingo nu sina murkolonner och sina hvalf, hvarvid lisenerna utvändigt tillkommo, men midtskeppet behöll ännu

sitt träloft. Hvalfven här äro af en mycket sen tillkomst och med dem sträfpelarne och spännbågarna.

Detta är nu i korthet hvad jag på grund af undersökningar och studier tror mig kunna med visshet påstå. Åt-

Rester av förhallen i Lunds Domkyrka.

skilligt annat synes mig sannolikt, men der påtagliga bevis saknas är bäst att låta företeelserna vara, hvad de synas vara, — gåtor.

Redan för mer än $\frac{1}{4}$ sekel sedan började jag fundera på en verklig byggnadshistorik, med ritningar, som skulle gradvis åskådliggöra domkyrkans öden t. o. m. den sista s. k. restaureringen; men jag fick ju aldrig vara i fred och

lusten stäcktes, såväl därför, som för annat och nu är det för sent för mig.

Med största högaktning

Helgo Zettervall.

Rester av förhallen i Lunds domkyrka.

2.

Stockholm d. 30 jan. 1900.

H. Herr Doktor!

Tack för brevet. Beträffande de vid södra tornets grundbyggnadsarbeten hittade kapitel och baser, så funnos de bland andra brottstycken och skärfvor, packade intill det gamla fundamentet. Basen låg således icke på sin

undermur, hvilken lika gerna kunnat vara bröstvärn som sockel. Dessa räster finnas bland öfriga domkyrkans gamla stensamlingar, och Sjöström torde kunna visa Eder dem.

Tornens arkadkapitel voro till form och ornering fullkomligt lika de nya, som endast äro efterbildningar. Likaså äro omgifningslistverken och alla anordningar fullkomligt som de ursprungliga, hvarom Ni kan öfvertyga Eder genom att studera de gamla uppbevarade rästerna. Endast mellangallerierna äro tillkomponerade och de slappa, numera icke passande, blindarkaderna på hörnen af nedre gallerierna uteslutna.

Mitt antagande af en rent basilikeartad byggnad för midtskeppet stöder jag på följande. Wid ombyggnaden af midtskeppets sex östligaste pelare, fann jag i södra hufvudpelaren, närmast korqvadraten, spår efter en äldre klen qvaderpelare — ja, *inuti* denne ännu mycket klene och fallfärdige pelare. Detta upptäcktes innanför den gamla då befintliga sandstensbeklädningen, å sidan åt kortrappan och midtskeppet till. En sådan klen pelare har icke kunnat emottaga tryck och belastning från såväl midt- som sidoskeppshvalf, om också den varit tillräckligt solid för en jemnt belastande och lätt kupol öfver midtqvadraten. Vidare påträffades i den grofva norra bipelaren, bakom sockeln, spår efter en äldre sådan, hvars läge tydligen visade, att pelaren fordom varit af samma art som skeppets öfriga n. v. bipelare. Slutligen ännu ett påtagligt stöd. Wid de mer eller mindre omfattande reparationer, som nästan alla skeppets pelare undergått, fann jag, å en af de grofva hufvudpelarne å norra sidan, hvilken det var har jag glömt och förgäfves sökt få reda på i mina anteckningar, tvenne qvador, hvilkas stötfogar stodo i linie öfver hvarandra — fog i fog, som det heter — och vid undersökning befunnos dessa qvador hafva utgjort hörnstenar och hafva ett måttläge, som talade för, att de voro qvarstående räster af en pelare utaf samma bredd som de smala bipelarne. För öfrigt bevittnar den klumpiga pelaranordningen, att en omstöpning skett, af rent

praktiska skäl, och ingenstädes påträffar man heller något liknande i tillämpningen af denna slags formgifning.

Eder hypotes att den första stora ombyggnaden skett efter branden 1172 går jag in på. Om detta är riktigt, så utesluter det icke, att man dervid omplacerat äldre arkitekturdelar, som kunnat användas.

I mitt förra bref glömde jag nämna, att vid rifningen af norra tornet, befans den dåvarande qvaderytan, ända upp till sidoskeppens taklist, vara en påklistring ofvanpå den innanför i godt behåll varande ursprungliga yttre beklädnaden, med sina socklar, hvilka bestodo af plint, rundstaf, platt och face. Endast den attiska basen fattades för full likhet med den yttre påklistrade sockeln, hvarmed de nya gjorts lika.

Rörande koret får jag komplettera mitt föregående meddelande dermed, att den ursprungliga muren låg 2,75 fot innanför den nuvarande, hvadan dess bredd icke var mindre än $5\frac{1}{2}$ fot smalare än nu, samt att korrundelen varit lågare och sannolikt enklare än den nuvarande, möjligen utan fönster. Nuvarande korarkitektur är från samma epok som sidoskeppens väggkolonner, tvärskeppets (transseptens) kapell- och små altarfasader samt sidoportalerna, under det tornens arkitektur tillhör en sednare period och gamla vestra portaln m. m. den aldra sednaste.

Till slut får jag nämna att södra portalen haft en yttre förbyggnad med korshvalf af samma art som vestra hallens; öppen eller sluten vet jag icke, men märken efter ena hvalfsvickeln påträffades vid yttre ombyggnaden här.

Jag glömde sist äfven att nämna det vi påträffade små stycken efter en rätt grof ljusgul eller hvitgul marmorkolonn, då vi refvo nedersta delarne af vestra gafvelmuren. Möjligen räster efter de ursprungliga kolonnerna i vestra hallen.

Med största högaktning

Helgo Zettervall.

3.

Stockholm 6 febr. 1900.

H. Herr Doktor!

Tack för sista brevet. War god fråga bara, jag skall med största nöje svara och lemna de upplysningar jag kan. Nu för tiden har jag så litet att göra, att det endast bereder mig glädje när jag ännu på något sätt kan vara nyttig för vår gamla domkyrka.

Det var inuti den grofva, vester om södra portalen belägna, af Brunius uppförda pelaren, som hvalfsvickeln påträffades, sammanhängande med den deruti inmurade gamla, rätt bra bevarade, lisenen. Detta hvalf hade således icke med Karls kapell att göra, — icke med dess inre åtminstone.

Beträffande tornen så var, före rifningen, det norra så mycket större än det södra, som den omnämnda öfverklädseln *ungefär* utgjorde. Denna öfverklädsel sträckte sig likväl icke högre upp än till sidoskeppets taklist, täckt der med en skrålist, och stod i samband med norra tornets sträfvor, hvilkas form af flera skäl åter upptogs vid ombyggnaden.

Angående vestra hallen, måtte jag förut varit otydlig. Grundvalarne för 2:ne gröfre pelare träffades och något djupare ned äfven delar af den gamla grunden, tvärt öfver, mellan tornen. Jag har således sett såväl grunden för den äldsta 5 arkaderingen, som för den derpå följande 3 delningen. Men om också icke dessa grundmurar hade träffats, så fins beviset i de fotograferade anslutningspilastrar (för båda anordningarne), som påträffades intill hvardera tornet, hvilka fotografier Sjöström torde kunna visa Eder. — Om några funna kapiteler för hallens kolonner har jag icke talat, men väl om kolonnskärfvor. De kapiteler och baser jag fann vid södra tornets sydvestra hörn voro tvåkopplade och ha derföre icke kunnat tillhöra torngallerierna; men som de starkt påminde om den slags tvillingskolonner man ännu finner i flera korsgångar, drog jag den slutsatsen, att de möjligen kunnat tillhöra arkadgångar i den *slutna* förgård, som *måste* hafva funnits framför den bevisligt *öppna* hallen

i vester. Om något är bevisbart rörande domkyrkans äldre anordning så är det detta, ty fotografierna för det beviset ligga just nu framför mig här på bordet.

Wid rifningen i kormurarne påträffades icke något gammalt dekorativt, utan blott de förut nämnda qvadermurarne inuti väggarne. På södra sidan undersöktes 2 och norra 3 skift i höjd, — längdsträckningen kunde, af konstruktiva skäl, icke undersökas. Kom i håg, att kyrkan användes för gudstjenst hela tiden, att risken var stor och att derföre ombyggandet måste ske bitvis, hvilket hindrade närmare undersökningar. — — Sesselberg har rätt deruti, att sammanbindningsbågen öfver östligaste midtskeppsqvadratens arkader var blind, men det äro äfven alla de andra och ha icke kunnat vara annat. De nya *äro* likaså.

Det var i norra sidans bipelare vid stora trappan, som sockel m. m. påträffades efter en äldre smalare pelare; men denna sockels öfverkant låg endast 7 dec.tum öfver nuvarande golfvet — förklara det den som kan!

Med största högaktning

Helgo Zettervall.

4.

Stockholm 26. II. 1900.

H. Herr Doktor!

Jag märker, att jag på något sätt måtte ha missförstått Eder fråga, i ett föregående bref, angående midtskeppets blindbågar. Dessa voro, likasom de nu äro, *alla* af såväl konstruktiv som arkitektonisk betydelse och naturligtvis beräknade (vid skeppens förändring) för minskning af trycket på de i det nya systemet såsom bipelare kvarstående ursprungliga pelarne. I sammanhang härmed får jag nämna en sak, som iaktogs vid ombyggandet af pelare och bågar i östligaste qvadraten, nemligen, att de näst östligaste hufvudpelarnes halfkolonner, mot midtskeppet, stodo så lösa och fritt tillflickade den innanför varande trasiga kärnpelaren, att

de största försigtighetsmått fingo iakttagas vid rifningen. Alltså här ett försök till förändring af äldre form.

De kopplade kapitelen kunna icke bevisas hafva tillhört förgården; men icke heller hallen, ty därför äro de för klena. De ha haft en lätt öfverbyggnad att bära och äro till sitt väsen fullt passande för arkader i en korsgång utan öfvervåning. Från hallen har icke funnits andra murpelare än dem fotografierna visa, men vackert så. Observera blindarkaderna å tornsidorna inåt hallen med deras vackra bågar och listverk från första anläggningen. Med stöd af dem får man ut fempelningen mot gården. Edra spekulationer angående tvärskeppets altarnicher vågar jag icke följa. Jag tror att de stått der de stå.

Angående min hypotes om en loggia öfver hallen så grundar jag den på den omständigheten, att hallens kolonner icke gerna kunnat bära en fast mur och ännu mindre derjemte en derpå rest gafvel för midtskeppet. Skålet för luttaket är dermed gifvet. Några antydningar härom har likväl icke påträffats vid rifningen. Som jag förut nämnt lemna resterna (de fotografierade) af den ursprungliga hallen fullständiga bevis för att den varit öppen och som den väl icke haft denna öppning i ett enda hvalf, så måste det hafva varit arkader, som den bestått utaf, och blindarkaderna å kortsidorna ge fingervisning om deras fördelning. De funna kolonnskärfvorna tala äfven derom.

Härmed har jag nu besvarat Edra frågor för denna gången och hoppas jag att Ni skrifer ifall det är något, som Ni ytterligare önskar höra min mening om.

Med utmärkt högaktning

Helgo Zettervall.

Historisk Litteratur.

MARTIN BORCH, *Om Bevaringen af vore Ruiner* [utgör s. 82—94 i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* III: 4. København 1914].

P. HAUBERG, *Kgl. Bygningsinspektør M. Borchs Plan om Gjenopførelsen af Hammershus. En Imødegaaelse*. København 1915. 16 s.

förnyas på de gamlas bekostnad, och den tid, menar han, ligger icke fjärran, då de sistnämnda äro försvunna och allting blivit nytt. Med andra ord: de ansträngningar och kostnader man år efter år offerar på ruinernas bevarande måste nödvändigtvis leda till ett rakt motsatt resultat mot det åsyftade; i stället för att bevara ruinerna omskapar man dem från att vara ett forntidsminne till att blott vara en mer eller mindre trogen kopia av ett sådant, kort sagt, en attrapp. Det fins, uttalar han, då man önskar byggnadsresterna bevarade som ruiner, blott två ting att välja emellan, antingen att låta dem sköta sig själva eller hålla dem vid makt. Men båda vägarne leda förr eller senare till alldeles samma resultat: ruinens försvinnande. Enligt hans uppfattning existerar blott en enda möjlighet att för framtiden bevara de historiska ruinminnesmärkena från undergång, att på sätt och vis låta dem gå under som ruiner genom att infoga dem som led i nybyggnader.

I detta sammanhang kommer Borch in på frågan om Hammershus. Med bevarande, som han säger, av allt det

I *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1914 har MARTIN BORCH upptagit till behandling frågan »*Om Bevaringen af vore Ruiner*» och därvid särskilt egnat uppmärksamhet åt det förnämsta ruinminnesmärket från Skånelands medeltid: Hammershus.

Borch gör gällande, att huru mycket man än konserverar och huru många murpartier man än nyuppför, man likväl knappast är i stånd att hålla jemna steg med de ödeläggelser, väder, vind och växtlighet förorsaka. År efter år växer omfånget av de murverk, som

gamla, vill han resa ett nytt Hammershus, icke en medeltida fästning eller en efterapning av en sådan, som blott bleve ett förfalskat museumsföremål, utan byggnader, som vore barn av nutiden och lämpade för nutida bruk. Kyrkan vid den inre slottsgården vill han återuppföra och i flertalet andra byggnader å samma plats inreda bostäder för landets konung och hans hov, slottsfogde och kaplan; på stallets och kasernens grundvalar resa ett hus för obemedlade konstnärer, geologer och botanici, som önska att studera Bornholms natur. Magasinsbyggnaden tänker sig Borch förvandlad till festlokaler. Det stora centraltornet, Manteltornet, från början, efter allt att döma, en skapelse av ärkebiskop Jakob Erlandsen, och det s. k. Ulfelds torn, säger han, äro i verkligheten icke värre medtagna än de skulle vara, om de för en månad sedan härjats av eldsvåda. Träverket är förstört, men, tillägger Borch, yttermurarne, tack vare ett omsiktsfullt underhåll, förträffligt i stånd med hela och goda murramar kring fönster och dörrar. I det återställda inre av Manteltornet, vilket han, tvärtemot vad de äldsta uppgifterna ha att meddela därom, överst vill avsluta med en tinnkrans, föreslår han inrättandet av bostäder för olika ändmål, ett slags kaserner med gratislogi. Murarne kring den egentliga slottsplatsen vill han ånyo uppföra till viss höjd och delvis »restaurera». För de många, säger han, som icke ha kännedom om forntida befästningsanläggningar, skulle det vara av största intresse att på detta sätt stifta bekantskap med dessa förhållanden.

De synpunkter, för vilka Borch i här refererade uppsats gör sig till talman, differera på så gott som alla punkter från de principer, som från det danska Nationalmuseets sida varit de ledande vid tillvaratagandet av Hammershus' ruiner. Principerna, »restaureringsprinciperna», ha här varit att bevara det bestående och följa de spår, som finnas, utan att godtyckligt foga något nytt till av egen fri fantasi. Den som för museets räkning i ett trettiotal år lett arbetena å Hammershus har varit PETER HAUBERG. I en liten skrift: »*Kgl. Byggningsinspektör M. Borchs Plan om Gjenopførelsen af Hammershus*», utgiven av Nationalföreningen »Bornholm», har han skyndat att bemöta de gjorda uttalandena.

I fråga om den förutsättning, på hvilken Borch bygger sin framställning, det gamla murverkets skröplighet, dess ovillkorliga försvinnande och förvandling förr eller senare i ett nytt, gör Hauberg gällande, att murverket överallt på Hammershus är till sin kärna solitt och gott och att den yttre beklädnaden med granit, som på åtskilliga ställen, men blott undantagsvis i

större partier, dels är nedbruten, dels lossnad och nedfallen, utmärkt väl låter sig sättas i stånd igen. Han klarlägger, huru det skett och sker. Det användes vid dessa arbeten de tidigare begagnade, i riklig mängd förefintliga kamperstenarna; dessa anbringas på sådant sätt, att det iståndsatta murverket nog svarar till det bevarade. Tegelbeklädningen måste däremot förnyas med nya tegel. Dessa tegel göras emellertid av noggrant samma storlek och utseende som de gamla och bringas, så vitt möjligt, att sammanfalla med dessa i murverket. Men enligt Hauberg omskapas icke därmed ruinen till att bli en kopia, en attrapp. Även om kamperstenarna icke bli anbrakta på deras ursprungliga plats och tegelstenarna icke överallt äro de gamla, är detta, uttalar han, utan betydelse, ty efter de många ödeläggelser, som övergått Hammershus vid beläringar, intaganden, eldsvådor och vinterstormar och under dess fortskridande förfall på grund av brist på regelbundet underhåll, har det ständigt under århundradenas lopp, medan det stod bebott som fästning, företagits iståndsättanden av murarne; på mångfaldiga ställen sitta granitstenarna därför icke mera på sin ursprungliga plats. »Inför spörsmålet om »det ursprungliga» är det således», heter det, »likgiltigt, om ett stycke mur iståndsatts 1615, 1715 eller 1915. De i äldre tider företagna förbättringarna ha icke förringat murverkets värde som »det ursprungliga», och nutidens iståndsättelser med det gamla materialet komma icke heller att göra det».

Hauberg genomgår punkt för punkt planerna på ruinernas uppgående och inkapsling i nya murverk. »Vad allas intresse är knutet till, det för vars skuld tusenden årligen komma till denna plats, själva ruinerna, skulle försvinna — för att bevaras». Han visar, huru de arkeologiska och historiska kraven därvid överallt skulle komma till korta och hur de praktiska krav, vilka Borch reklamerar för sina byggnadsplaner, icke föreligga; om de förelåge, kunde de icke i en gammal borg som Hammershus tillfredsställas. Det skulle, framhåller han, exempelvis vara förenat med stora vanskligheter att här inrätta en kungaboning. Konungen och den kungliga familjen äro icke ensamma, och damerna och herrarne i sviten måste ha var sitt rum. Platsspörsmålet kan icke lösas. Och kareter och automobiler skulle icke kunna komma fram; det fins icke ens dricksvatten, och det bleve vanskligt att skaffa sådant på en så högt liggande klippa. Redan de gamle länsmännen och slottsherrarne föredrogo också att uppehålla sig på en eller annan av öns större gårdar eller i Rönne, och vice kommandanterna, som på embetes vägnar skulle bo i slottet, kröpo i

lä för stormarne i ett hus inne under den vestliga fästningsmuren.

Man kan, synes det oss, i mer än en punkt hysa olika meningar om de principer, som det danska Nationalmuseet följt vid arbetena å Hammershus — det är varken ur arkeologisk eller historisk synpunkt likgiltigt, om en mur iståndsatts 1615, 1715 eller 1915; vad det gäller är att med de minsta möjliga, endast absolut nödvändiga ingrepp bevara ruinerna här som annorstädes sådana de blivit bevarade till våra dagar och ingenting annat. Men med detta förbehåll måste man ge Hauberg rätt i att Borchs byggnadsprojekter ge en den mest levande illustration på huru olika arkitekters och arkeologers syn kan vara i spörsmålet om ett forntidsminnes bevarande. Tanken på det gamlas försvinnande i nybyggnader och ett på konstlad väg framkallat nytt liv har sin rot i brist på förståelse av forntidsminnet och dess betydelse för nutidslivet.

OTTO RYDBECK, *Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria*. Lund och Leipzig 1915. (6 +) 308 s.

— OTTO RYDBECK har under titeln: »*Bidrag till Lunds domkyrkas byggnadshistoria*» 1915 utgivit en serie undersökningar av mer än vanligt intresse. Han behandlar i dessa lekmannakoret i mittskeppets östra del och de förändringar det undergått, valven i samtliga delar av kyrkan, torn- och korpartien, olika nyanser inom kyrkans figurornamentik, baldakinerna i tvärskeppet och de senmedeltida förändringarna där, sidoskeppsportalerna, ett myntfynd under trappan mellan norra sidoskeppet och transepten, kryptbilderna samt kyrkans äldsta byggnadshistoria och slutar med en kortare översiktlig framställning av domkyrkans inflytande på den kyrkliga konsten i och utanför Skåne. Boken vilar på mångåriga studier av själva byggnadsmonumentet, i första hand av dess rika skulpturverld; den röjer en utvecklade iakttagelse hos sin författare och ställer de vexlande skulpturala och arkitektoniska fenomenen i belysning av likartade på andra håll inom den romanska konsten. Därjemte har författaren noga, någon gång nogare än citaten upplysa, tillgodogjort sig den föregående litteraturen.

Knappheten och bristfälligheten i det samtida handskrivna material, som står forskaren i Lunds domkyrkas byggnadshistoria till buds, medför emellertid med nödvändighet en därmed sammanhängande osäkerhet och svårighet att definitivt lösa ett flertal av de problem, som vid snart sagt varje steg möta. Rydbecks formulering av problemen är ofta träffande, analysen av de framlagda fakta omsiktligt genomförd, men då

det gäller slutsatserna och hypoteserna tillgripas, stannar man i många fall tvekande inför resultaten. Hans undersökning av tornpartiets ursprungliga utseende, om ock ifråga om det södra tornets älsta översta del med säkerhet icke riktig (jmf'r denna tidskrift VI, 413), är sålunda lika noggrann som lärorik, men då han slutar med att förklara, att tornen icke tillhöra den ursprungliga planen, utan att även deras nedre delar tillkommit först, som han menar, i Absalons tid, är bevisföringen icke bindande. Sak samma i fråga om tiden för mittskeppets övervälvande och i fråga om den ursprungliga, av Rydbeck förmodade platsen för baldakinen framför det nordöstra kapellet i tvärskeppet. Det lombardiska inflytandet på skulpturen i Lunds domkyrka är redan av Fenger, Enlart och Evert Wrangel visat vara oomtvistligt, men man har, med kändedom om skulpturen i Rhenlanden, varifrån kyrkans planläggning och arkitektur så starkt påverkats, ganska svårt inse, varför icke det italienska inflytandet kan ha kommit via dessa trakter. Även inför slutresultatet i fråga om de båda, väl i betraktande av deras betydelse något omständligt behandlade kryptbilderna — de framställa enligt Rydbeck n:o 1 den fångslade Simson med Delila, n:o 2 Simson i begrepp att störta filistéernas tempel — stannar man tvekande; vissa moment i bildframställningarna samstämma, såsom Francis Beckett i en recension i Nordisk tidskrift 1915, framhållit, icke med den givna förklaringen, utan synas peka i helt annan riktning. Det roande filmsdrama, som det blivit en vana att med ständiga kulissförändringar år för år låta det celebra jetteparet från Helgonabacken uppföra, lär väl icke heller med Rydbecks tolkning av bildverken vara utagerat.

Framläggandet av materialet och analysen av detsamma, i vilka Rydbeck med sin tekniska skolning, så snart det gäller det rent konstarkeologiska, torde ega sin starka sida, genomföres enligt anmälares mening icke alltid på ett lika lyckligt sätt, då det är fråga om dokumentariskt stoff. Ett par exempel härpå skola i anslutning till kapitlet: »Kyrkans älsta byggnadshistoria», lemnas i det följande.

Ifråga om Lunds domkyrkas grundläggning sluter sig Rydbeck i detta kapitel till den gamla, i senare tid av Corylander och Brunius hävdade uppfattningen, för hvilken han gör arkitekten Theodor Wåhlin till hemulsman, att Knut den helige är grundläggaren; han finner denna uppfattning i allo överensstämmande med urkundernas vittnesbörd. En annan, av anmälares framställd åsikt, enligt vilken Knut grundat och uppfört en Laurentiikirka i Lund, ärkebiskop Asker († 1137)

en annan, den nuvarande domkyrkan, anser han däremot för en ren hypotes, baserad dels på antaganden om felaktiga eller missvisande uppgifter i de lundensiska minnesböckerna, dels på Saxos otillförlitliga skildring av Knut den heliges förhållande till Lunds domkyrka, och utdömer den helt och hållet.

De uppgifter, från vilka man har att utgå och som på grund av de senare årens forskningar numera vida noggrannare än förut kunna tid- och värdesättas, äro med utsatt datum för deras tillkomst, följande:

1085 ²¹/₅ [Knut den heliges gåvobrev till Laurenti kyrkan i Lund]: Notum omnibus in Christo fidelibus esse cupimus, qualiter ego Cnuto quartus Magni regis filius post susceptum paterne hereditatis regnum ecclesiam sancti Laurentii, que sita est in Lunde, licet nondum perfectam, dotaui . . . Est igitur terra illa, quam Æpe, filius Thorbiorn, in Lunde pro pace sua emendauit . . . Quod autem ad regiam pertinet justiciam, ex quacunque causa fiat de prenominata terra, in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco Deo seruiencium tribus causis exceptis.

1095—c. 1101 [Passio sancti Kanuti regis et martiris]: Ecclesias uel congregationes sanctorum frequentans sedulo corde oreque reuerenti uotis muneribusque pretiosis eas ditauit atque honorauit, sicut Roschelde, Dalboi, Lunde apud sanctum Laurentium precipue apparet, cuius ecclesie constructor, pater et cultor extitit.

1123 [Memoriale fratrum under ¹⁰/₇]: Kanuti regis et martiris, qui primus fundauit hanc ecclesiam.

1131 [Memoriale fratrum under ¹¹/₁]: Dedicatum est altare dextrum in cripta a uenerabili Ascero sancte Lundensis ecclesie archyepiscopo in honore sancti Blasii martiris et sancti Egidii confessoris. Continentur in eo reliquie sancti Uiti martiris et sanctarum virginum de xi millibus et aliorum multorum uenerabiles reliquie de altari ueteris monasterii translate, quorum nomina soli deo cognita sunt.

Något före 1134 ²⁵/₆ [Konungalistan i Necrologium Lundense]: Canutus sanctus, qui nostram fundauit ecclesiam.

1134 ⁴/₆—1136 dec. [Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna i Necrologium Lundense]: Nomina canonicorum nostrorum presbiterorum (diaconorum, subdiaconorum), qui obierunt in Cristo de monasterio sancti Laurentii tam nouo quam ueteri a tempore sancti Kanuti regis, qui primus fundauit hanc ecclesiam.

1137 [Memoriale fratrum under ⁵/₅]: Ipso die obiit

dompnus Ascerus, huius ecclesie fundator et primus in hac sede archiepiscopus.

Efter 1145 [Liber daticus Lundensis under ¹⁰/₇] och *c. 1200* [Dödsanteckningarne för ¹⁰/₇ i Necrologium Lundense]: Rex Kanutus . . . ecclesiam hanc a fundamentis leuauit et regali munificentia donauit.

Då Rydbeck går att värdesätta och utnyttja dessa uppgifter, av vilka han i bevisföringen förbiser den från 1131, uttalar han, att den här sist anförda, den yngsta och två mansåldrar efter Knut den helige första gången nedskrivna, uppgiften i de lundensiska minnesböckerna, att Knut lyfte denna kyrka från grundvalarne, troligen bäst åskådliggör den del konungen tagit i kyrkans uppförande. Det undgår honom emellertid icke, att monumentet sjelv, den nuvarande domkyrkan, vars krypta och dess altaren först vigdes 1123, 1126 och 1131 och som till hela sin östra och älsta del, enligt vad ornamentiken visar, utgör en enda enhetlig anläggning, icke kan vara äldre än 1100-talets förra del. För att få detta att gå ihop med att Knut är grundläggaren, formulerar Rydbeck därför sin ursprungliga sats så, att konungen endast lagt sjelva grunden till kyrkan och uppfört endast så mycket av densamma, att omgivningsmurarne börjat höja sig ovan jord; materialanskaffningen har påbörjats, varjemte schacktnings- och murningsarbeten utförts i östra delen av byggnaden. Verket har sedermera, uttalar han, fullföljts av Asker på ett sätt som gjort, att även denne kunnat räknas såsom fundator; av denna grund är det, som det senare »på två skilda ställen» kan sägas om Knut, att han »först grundade», primus fundauit, denna kyrka. Den ena uppgiften motsäger, enligt Rydbeck, alltså icke den andra; »från urkundssynpunkt», förklarar han, finnes knappast något hinder för antagandet, att både Knut och Asker, konung och biskop, varit den nuvarande domkyrkans grundläggare.

Den av Rydbeck här gjorda harmoniseringen av de olika källställena är onekligen ganska behändigt verkställd. En genomgång av dessa ställen torde emellertid visa, att bevisföringen står i strid med de numera allmänt erkända grundsatserna för historisk kritik. Sammanhanget är följande.

Enligt Knut den heliges gåvobrev har denne konung givit till S:t Laurentii kyrka i Lund bland annat en jord därstädes, vilken tillfallit honom i fredsköp från Æpe, Thorbjörns son; på denna plats är det som prosten och bröderna i S:t Laurentius redan 1085 tjena Gud. S:t Laurentii kyrka har alltså uppförts på den av Knut givna jorden och då det om denna jordut-

tryckligen säges, att den givits efter konungens tronbestigning, har kyrkan alltså grundlagts efter denna 1080. Den var, då brevet utfärdades, ännu icke fullbordad. I den äldsta Knutslegenden, skriven ett tiotal år efter hans död, kallas Knut S:t Laurentii kyrkas byggherre (constructor), fader och gynnare — uttryck som torde visa, att det är fråga om något annat än endast en kyrkogrund — men när 1123 *Memoriale fratrum* upplägges och den nuvarande kryptkyrkan just tagits i bruk, nämnes han icke såsom den, vilken grundat kyrkan, utan som den vilken »först» gjort det, en uppgift, som ordagrant går igen i rubrikerna till Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna i *Nekrologiet* från mitten av 1130-talet. Uppgiften synes förut-sätta, att ännu en annan person då hållits för grundläggare; såsom sådan, kyrkans fundator, den som grundat henne, nämnes också 1137 uttryckligen ärkebiskop Asker. Den kyrka Asker grundat kan emellertid icke vara densamma som den av Knut grundade: i den av Rydbeck i bevisföringen förbisedda notisen i *Memoriale fratrum* 1131 heter det nemligen, att i det högra altaret i kryptkyrkan, vilket vigdes detta år, nedlades relikier, som överflyttats de altari ueteris monasterii. Det här använda ordet monasterium har väl oftast betydelsen av kloster, men i medeltida latin därjemte den speciellare av klosterkyrka eller kyrka överhuvud, i första hand en stifts- eller katedralkyrka, det franska moustiers, det engelska minster, det tyska münster (jmf. Du Cange och Grim m. fl.; för Nordens vidkommande inskrifterna å Hunseby kyrka på Lolland: Salomon me fecit monasterium, och å Hargs kyrka i Uppland: anno domini m. d. xiii tå malades thette här monastherion). Betydelsen kan för här ifrågavarande källställe icke vara tvevelaktig; den framgår redan av ordets sammanhang med altaret och dess relikier. Uppgiften av 1131 ger sålunda full klarhet om vad som avses med beteckningen, att Knut »först» grundat S:t Laurentii kyrka, och beteckningen för Asker såsom fundator av denna: två Laurentiikyrkor ha funnits i Lund, den ena grundad av Knut, den andra, den nuvarande domkyrkan, av Asker. Detta på grundval av urkundsmaterialet vunna resultat stödes ytterligare av det resultat, till vilket Rydbeck på grundval av monumentet sjelv kommit: monumentets härstamning från en yngre tid än Knut den heliges.

Det visar sig sålunda, att vad Rydbeck kallar en ren hypotes, i stället är ett exakt vetenskapligt resultat, och tydligen måste under sådana omständigheter den sena, redan därför a priori historiskt temligen misstänkta notisen i *Liber daticus* från tiden efter 1145 med dess direkta avläggare från omkring

1200 — icke, såsom Rydbeck förmenar, två sjelständiga källor — i stället för att ingå i bevisföringen, ses i belysning av det vunna resultatet. Denna notis kan icke vara något annat än en from, mer eller mindre medveten omvandling av de verkliga förhållandena, alldaglig i medeltiden, så snart det gällde att till den egna kyrkan, den existerande institutionen eller monumetet, knyta ett stort helgons namn. Vad åter angår anteckningen i Konungalistan, enligt vilken Knut grundade vår kyrka, är den nedskreven med samma hand från 1130-talet som rubrikerna till Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna, i vilka Knut är den som »först» grundat kyrkan; den måste, såsom anmälaren annorstädes visat, också vara överförd från en äldre handskrift i den nuvarande.

Såsom architectus, magister operis huius, arkitekten, mästaren för detta byggnadsverk, nämner Memoriale fratrum och i enlighet med detta även Liber daticus under den 27 oktober en viss Donatus; i begge böckerna förekommer därjemte under den 22 mars en Regnerus eller Regnarus lapicida. Båda dessa män hava varit lekmän — det förhållande, att de i Memoriale fratrum uppföras utan angivande av andlig grad, visar detta. Anmälares har tidigare fäst uppmärksamheten därå, att det om notiserna i Memoriale fratrum i allmänhet kan konstateras, huruvida de införts före eller efter mitten av 1140-talet. Notisen om Donatus faller före denna tidpunkt och dess terminus post quem låter sig av skriftdragen närmare bestämmas ungefär till mitten av århundradets fjerde årtionde. På samma sätt kan notisen om Regnerus konstateras härröra från tiden mellan mitten av 1140- och 1160-talen. Kronologiskt föreligger alltså intet hinder för att låta Regnerus efterträda Donatus såsom byggnadsledare vid domkyrkan i Lund och Rydbeck har också fallit för denna nära till hands liggande frestelse. Han stöder sin mening om Regneri betydelse i detta hänseende därmed, att förekomsten av hans liksom Donati namn både i Memoriale fratrum och Liber daticus var en enastående ära för lekmän, vilka eljest plägade nämnas där endast i samband med donationer till kyrkan, och ställer honom i detta sammanhang i nära förbindelse med den Herman, som fördriven från sin biskopsstol i Slesvig strax efter mitten av 1140-talet slutade sina dagar som kanik i Lund. Om denne Hermans betydelse för kyrkan ser han ett vittnesbörd bl. a. i de förläningar han av Erik Lam fick mottaga, enär han bistått honom »under vanskliga förhållanden», och icke minst i den märkliga minnessten, som lades över hans grav, och i den omständigheten, att hans namn inskrevs i annalerna både i Lund och hans hemort

Klosterrath. »Det förefaller ej osannolikt», konkluderar Rydbeck, »att den påverkan från Rhentrakten, som kan iakttagas å kyrkan, direkt eller indirekt härrör från denne inflytelserike man. Måhända är det också han, som lyckats uppsöka den byggmästare, säkerligen Regnerus, vilken sedermera fullföljt Donatus' arbete och som, möjligen med dennes eller biskop Hermans bistånd, därjemte omskapat Lundadömen till större likhet med katedralerna vid Rhen».

Det behöver icke sägas, att de här anförda vittnesbörden om Hermans betydelse för kyrkan intet som helst betyda, varken att han erhöll förläningar av Erik Lam, när han bistått denne under för konungen vanskliga förhållanden (*quia meis necessitatibus uiriliter astitit*), att en sten lades över hans grav eller att hans namn inskrevs i annalerna från Klosterath; i annalerna från Lund förekommer det, som bekant, icke. Att sätta det inflytande, som i Lunds domkyrka spåras från Rhenländerna, i förbindelse med denne Herman, är lika litet motiveerat; detta inflytande är lika gammalt som domkyrkan och sammanställningen på sin höjd en supposition av samma slag som då man låtit Anselm av Canterbury »stå fadder till den skandinaviska nationalkyrkan». För en förbindelse mellan Herman och minnesböckernas Regnerus söker man också fåfängt något underlag. Hela Regneri ställning till domkyrkobyggnaden är överhuvud ytterligt problematisk — i hans titel *lapicida* ligger ej, att han icke endast kunnat vara en simpel stenhuggare, möjligen knuten till andra byggnadsverk än domkyrkan, och uppfattningen, att det skulle varit någon särskild ära för en lekman som honom att inskrivas i *Memoriale fratrum* eller *Liber daticus*, är lika oriktig som den är missvisande.

Vitæ sanctorum Danorum. Novam editionem criticam curavit M. CL. GERTZ. Köbenhavn 1908—1912. (4 +) 558 s.

En ny Text af Sven Aggesøns Værker genvunden paa Grundlag af Codex Arnæmagnæanus 33, 4:to ved M. CL. GERTZ. Köbenhavn 1915. 200 s.

— Vid utnyttjandet av den danska historiska litteraturen från den äldre medeltiden har historieforskningen hittills i de flesta fall varit hänvisad till de editioner av denna litteratur, som föreligga i *Scriptores rerum danicarum* och i *Monumenta Germaniæ historica*, företrädesvis del XXIX. De förra äro tvevelsutän att räkna såsom merendels mönstergilla 1700-tals verk, men numera ohjälpligen föråldrade; de senare äro merendels goda, men göra icke tillfyllest, då de i regel endast meddela litteraturen i utdrag. Under dessa förhållanden har det sedan länge varit ett önskemål för historie-

forskningen att erhålla fullständiga editioner av den berörda danska historiska litteraturen, motsvarande de långt drivna fordringar, som numera ställas på dylika. Under de senaste åren har detta önskemål börjat förverkligas. M. CL. GERTZ har 1908—1912 utgivit en ny upplaga av de danska helgonskrifterna under titeln: »*Vitæ sanctorum danorum*», och 1915 en ny upplaga av Sven Ågesens verk: »*En ny text av Sven Aggesøns Værker genvunden paa Grundlag af Codex Arnæmagnæanus 33, 4:o.*»

Den nya publikationen av helgonskrifterna innehåller samtliga helgonskrifter om de nio danska helgon, vilka dyrkats och delvis fortfarande dyrkas inom den katolska kyrkan. Den främsta platsen bland dessa helgon, både vad angår den religiösa och historiska betydelsen, tillkommer de i senare tid stundom förväxlade helgonen Knut konung och Knut hertig samt abboten Wilhelm. Om dessa trenne helgons liv har helt naturligt den största och värdefullaste litteraturen uppstått, och jämförd med denna äger litteraturen om de övriga delvis ganska okända sex helgonen — Theodgarus, Ketillus, Margareta, Nicolaus, Andreas och konung Erik — åtminstone ur rent historisk synpunkt ett oftast ganska ringa värde. Vid utarbetandet av den nya upplagan har Gertz icke blott använt allt tidigare känt material; det har också lyckats honom att till detta lägga en hel rad av nya källor och nya handskrifter. Detta stora material har, såsom var att vänta, av Gertz på det noggrannaste värdesatts och för den nya textupplagan använts med ett skarpsinne och en kritisk-filologisk omsikt, som äro höjda över allt beröm. På några enstaka punkter kan väl historikern ställa sig tvivlande mot en och annan hypotes i de historiska inledningarna till skrifterna (jmf. denna tidskrift VI, 49, 50, 114) och mot de någon gång kanske väl djärva textkonjekturena, men om också dessa senare på ett och annat ställe egga till motsägelse, äro de alltid motiverade och intresseväckande. Då Gertz därjämte alltid i not meddelar hela den till buds stående textapparaten, ligger i varje föreliggande fall möjligheten öppen för läsaren att bilda sig en egen mening.

Den nya upplagan av »*Vitæ sanctorum danorum*» är på handskriftsmaterialets nuvarande ståndpunkt att betrakta såsom avslutande. Genom densamma har Gertz lagt en fast grundval för studiet av de danska helgonens historia, och då helgonskrifterna stundom äro de enda eller älsta historiska källor vi äga, även för studiet av vissa delar av Danmarks historia.

Ett om möjligt ännu mera talande vittnesbörd om Gertz' överlägsna textkritik än editionen av de danska helgonskrifterna lämnar hans upplaga av Sven Ågesens verk.

I en kort före sin död skriven avhandling »Zur Kritik dänischer Geschichtsquellen« i Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XII fäste Georg Waitz uppmärksamheten på den handskrift av Sven Ågesens verk, som Codex Arnæmagnæanus 33 4:to innehåller. Handskriften är skriven av Claus Christophersen Lyskander och var redan känd av Langebek, men av honom betraktad som mindervärdig och icke använd för upplagan i *Scriptores rerum danicarum*. Till grund för denna har Langebek i stället lagt den upplaga av Sven Ågesens skrifter, som Stephanus 1642 utgivit efter en redan på Langebeks tid förlorad pergamentshandskrift, vilken tillhört Universitetsbiblioteket i Köpenhamn. Handskriften i Codex Arnæmagnæanus vimlar också, som Waitz framhåller, av fel; avskrivaren har ofta uppenbarligen icke kunnat läsa originalet, utelämnat ord eller återgivit dem i vanställd form; satser eller stora delar av satser saknas stundom och några ställen äro så korrumpade, att det knappast varit möjligt att med säkerhet förstå orden eller ens meningen. Det oaktat stod det emellertid för Waitz utom tvivel, att den arnæmagnæanska handskriften i det stora hela måste anses som den ursprungligare; han fann den innehålla uttryck och vändningar av en långt ålderdomligare och ursprungligare karaktär än dem som möta i Stephanus' upplaga, och framhöll därjemte, att de båda texterna stundom visade djupgående olikheter. Det var också Waitz' avsikt att lägga den arnæmagnæanska handskriften till grund för den nya upplaga av Sven Ågesens krönikor, som han förberedde för *Monumenta Germaniæ historica*. Planen kom emellertid icke att fullföljas. När efter Waitz' död utgivandet av de danska historiska källorna i *Monumenta* uppdragits åt Holder-Egger, underkastade denne handskriften en förnyad kritik i en avhandling i Neues Archiv XIV. Den ledde till ett resultat rakt motsatt Waitz'. Holder-Egger erkände visserligen, att den arnæmagnæanska handskriften, som Waitz framhållit, på åtskilliga ställen erbjuder läsarter, som förefalla ursprungligare än motsvarande i Stephanus' text, men längre ville han icke följa Waitz. Den arnæmagnæanska handskriften med sin brist på sammanhang, sina många fel och meningslösheter stod i det stora hela för Holder-Egger som ett monstrum av en handskrift. Han går så långt i sin förkastelse, att han säger om en del av densamma, att när man läser den, är det som hörde man en hel här av tusentals narrar. Som svar på frågan huru den tillkommit hävdar han, att den fullständigt ovetande och i paleografi totalt okunnige avskrivaren haft framför sig en alltigenom glosserad kodex och än avskrivit

sitt förlags text än dess glossor utan att fästa avseende på de senares sammanhang med den förra. Holder-Egger, vars ord i frågor som den föreliggande alltid ägt den största auktoritet, hade, som det syntes, slutgiltigt löst det textkritiska problem, som knutits till Sven Ågesen. Den på Stephanius' edition vilande texten har efter hans undersökning varit den enda använda inom historieforskningen, och den har även lagts till grund för den översättning av Sven Ågesens verk, som Jörgen Olrik lemnat.

I sin nya edition av Sven Ågesens verk har Gertz ånyo upptagit textproblemet till behandling. Resultatet har blivit överraskande. Genom en rationellt genomförd granskning av den arnæmagnæanska handskriften uppvisar Gertz i detalj, att orsaken till den korrumpade form, i vilken avskriften föreligger, i första hand är att söka i att avskrivaren ägt en oerhört bristfällig kunskap i latin och saknat så gott som varje begrepp om medeltida paleografi. Han har stått så gott som oförstående inför de olika stenografiska tecken, som använts i hans förlag, icke haft någon säker kunskap om de olika bokstävernas form i medeltidsskrift, och då han icke riktigt kunnat läsa vad-förlaget innehöll, har han ofta icke dragit i betänkande att bilda fullständigt meningslösa ord och ordformer av de bokstäver han hade för sig. Enligt Gertz' mening har han endast i mycket ringa grad ägt förmåga att till danska översätta vad han skrev. Det är givet, att det för att få någon mening i en så monstruös avskrift som den föreliggande erfordras den mest ingående kunskap om medeltidspaleografi och medeltidslatin. Gertz, i eminent grad i besittning av dessa förutsättningar, har tack vare dem och ett ofta häpnadsväckande textkritiskt skarpsinne lyckats att rensa den arnæmagnæanska avskriften från den syndaflod av skrivfel, på vilken den översvämmas, och rekonstruera den medeltida text, som legat till grund för densamma; han rättar och supplerar denna ytterligare med konjunktural kritikens hjälp. Den text Gertz genom sin rekonstruktion får fram avviker i hög grad från den text Stephanius' edition lämnar. Såväl språkformen som texternas innehåll visar emellertid, som Gertz övertygande klarlägger, att den arnæmagnæanska avskriften, ger den ursprungligaste texten; Stephanius' edition däremot är endast en ganska godtyckligt och medvetet företagen omarbetning av denna.

Gertz uttalar, att hans verk om Sven Ågesen sysselsatt honom länge och vållat mycket huvudbry. Men den oerhörda forskarmöda, som bör ligga bakom det, har också lett till ett glänsande resultat. Gertz har liksom i »Vitaë sanctorum danorum« här skapat en avslutande upplaga; därjämte har han riktat

den historiska litteraturen med en den lärorikaste textkritiska undersökning. Själv är Gertz förberedd på att åtskilliga skolorna, att hans rekonstruktion av den arnæmagnæanska handskriften på icke få ställen är något djärv. Genom de lyckade parallelltryck han lämnar av de olika texterna och sina egna rekonstruktioner har han emellertid sört för att historikern i varje särskilt fall med lätthet kan jämföra de båda texterna och rekonstruktionerna.

Gertz' undersökningar och nya text av Sven Ågesens verk äga intresse för frågan om förhållandet mellan Sven Ågesens och Saxos Danmarkshistorier. Av tidigare forskare har på grundval av Stephanius' edition visats, att Saxo för sitt verk använt sig såväl av Sven Ågesens skrift om vederlagen som av hans historia (jmf. anmälares Saxo, Kritiska undersökningar, i denna tidskrift VI, 14, 36). Gertz uppvisar otvetydigt, att åtskilliga av de ställen, som härvid använts såsom bevismaterial icke av Saxo lånats från Sven Ågesen utan i stället överförts till Sven Ågesens verk från Saxos vid en omarbetning av det förra. Därmed är emellertid icke uteslutet, att Saxo jämte sina många andra källor även i sin ordning begagnat Sven Ågesens ursprungliga text, ett spörsmål som Gertz icke haft anledning beröra i sin undersökning. Att så också varit förhållandet, framgår vid en jämförelse mellan den nya texten av Sven Ågesens verk och Saxo. En dylik jämförelse ger vid handen, att även i den nya texten fortfarande kvarstår flertalet av de ytterligt nära överensstämmande ställen, som tidigare påvisats mellan såväl Sven Ågesens vederlagstext som hans historia och Saxo. När det gäller en författare, som handskas med så suverän frihet med sina källor som den senare, kan man emellertid endast i ytterligt ringa grad vänta att möta någon verbalöverensstämmelse. Lika stor beviskraft för att Saxo använt Sven Ågesens verk äger därför också, att vissa partier av hans verk, såsom delar av vederlagen och inledningen till historien, äro tydliga omskrivningar av motsvarande ställen hos Sven Ågesen, andra åter såsom Harald Blåtands, Sven Tjugeskäggs och Knut den heliges historia, äro historiska kompilationer av detta och andra källors framställning. Den nya texten har borteliminerat åtskilliga likheter mellan de båda författarna, men i huvudsaken ingenting ändrat i den tidigare uppfattningen om förhållandet dem emellan. Det nya momentet ligger däri, att det blivit visat, att Saxo, efter att först ha begagnat Sven Ågesens verk, i sin ordning kommit att begagnas vid en omarbetning av det senare.

Den klassiske filologen Gertz har icke inskränkt sin verk-

samhet inom den historiska vetenskapens ramar till att endast utgiva de danska helgonskrifterna och Sven Ågesens verk. I de historiska inledningarna till helgonskrifterna, i den kritiska kommentaren till Sven Ågesen och i en särskild i denna tidskrift VI, 75, 81, omnämnd och delvis refererad avhandling, »Knut den helliges Martyrhistorie», har Gertz även historiskt utnyttjat de källor han utgivit. Obunden av de traditioner, vid vilka den äldre historieskrivningen bitit sig fast, har Gertz framför allt genom den sistnämnda avhandlingen brutit med den slentrianmässiga och okritiska uppfattning av helgonskrifterna, som tidigare härskat. Gentemot denna äldre uppfattning, vilken i helgonskrifterna om Knut den helige och framför allt i Ailnoths stora legend såg väsentligen rent historiska och följaktligen trovärdiga arbeten, har Gertz framhävt och ådagalagt dessa skrifternas karaktär av religiösa tendensskrifter och uppbyggelseböcker. Såväl härigenom som genom ett i detalj genomfört uppvisande av den legendariska behandling och traditionsutveckling det historiska stoffet om Knut den helige varit underkastat har han starkt bidragit till ett riktigare bedömande av denna litteraturs historiska trovärdighet. Gertz' »Knut den helliges Martyrhistorie», om vilken alltid rätt tystnad inom den historiska facklitteraturen, är tvivelsutan att räkna såsom ett av de mest banbrytande verk, som under de senaste åren sett dagen inom äldre dansk medeltidshistoria.

C. W—II.

LARS TYNELL, *Skånes medeltida dopfuntar*. Häften 1—3. Stockholm 1913—1915. 120 s. + LIII planscher.

— Litteraturen om de skånska dopfuntarne från medeltiden har hittintills varit inskränkt till ett enda arbete av betydelse: Carl Georg Brunius' »Skånes konsthistoria för medeltiden» (1850). Brunius egnar i detta ett omfångsrikt kapitel åt »Dopfuntar eller dopstenar» och beskriver ingående och med vanlig noggrannhet ett sjuttiotal av dessa. Vad man saknat har varit en fullständig förteckning och beskrivning över samtliga skånska dopfuntar och ett offentliggörande i bild av dem. I en särskild, av Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien utgiven publikation: »Skånes medeltida dopfuntar», har Lars Tynell sökt råda bot på denna brist och med trenne häften 1913—1915 slutfört huvuddelen av sin uppgift.

Tynells arbete, sådant det föreligger i de tre häftena, inledes med en kortfattad översikt över de olika dopfuntstyperna. Grundläggande för denna översikt har varit dopfuntarnas form; med ledning härav urskiljer Tynell fyra olika grupper: fyrsidiga

dopfuntar, dopfuntar med upptill rund, nedtill fyrsidig skål samt fyrsidig fot, dopfuntar med rund skål och bågformiga dopfuntar. Varje typgrupp fördelar sig på vissa avdelningar, dopfuntarna med rund skål på icke mindre än elva.

På den inledande översikten följer i verket en närmare beskrivning av var och en av de till cirka 300 uppgående dopfuntarne. Beskrivningen är rent katalogartad och ordnad häradsvis och i bokstavsföljd efter kyrkorna; den meddelar, under hänvisning till de i översikten fastställda typerna och avdelningarna, upplysningar om dopfuntarnas material, mått och utstyrsel samt deras förvaringsställen. En och annan avbildning av de beskrivna föremålen återfinnes i beskrivningen; flertalet äro häradsvis sammanförda å särskilda planscher.

Det är att beklaga, att reproduktionerna i verket icke omfatta samtliga, utan endast ett urval av de skånska medeltida dopfuntarna, och mindre lyckligt synes också, att reproduktions-sättet av tekniska skäl — endast autotypi är använd — för ett mera ingående studium icke alltid visar sig fullt tillfredsställande. Sådant som det om hängiven forskarmöda vittnande verket föreligger, ger det emellertid för första gången en omfattande och fyllig bild av det rika material, som de skånska medeltida dopfuntarne erbjuda. Vad som närmast återstår är ett kritiskt skärskådande av detta, dess införsättande i ett allmännare sammanhang och dess utnyttjande ur konstarkeologiska och kulturhistoriska synpunkter. Men detta tillhör tydligtvis den allmännare del, med vilken verket torde vara avsett att avslutas.

Tynell har i sitt arbete egnat icke ringa uppmärksamhet åt det arkivaliska material, numera huvudsakligen bevarat i Landsarkivet i Lund, som är egnat att lemna upplysningar om förstörda dopfuntar och om till de bevarade knutna historiska förhållanden. Materialet är emellertid icke av honom fullt uttömmande genomgånget. För tiden intill 1700-talets början har anmälnaren utöver vad som förekommer i verket antecknat följande uppgifter av större eller mindre vikt (B. vis. prot. = biskopsvisitationsprotokoll; Inv. = inventarieförteckning; Kkor. = kyrkoräkenskaper; Pr. vis. prot. = prostvisitationsprotokoll):

Allerum. Mem. vid b. vis. 1698 ²⁹/₆ § 7: Huru stor olägenhet det haver med sig, att funten står så långt neder i begge kyrkorne, att utur hela och största församlingens åhör det helige döpelsens sakrament förrättas, kan noggsamt skönjas; varföre om en tjenlig förändring härutinnan ske kunde, vore det mycket väl och nyttigt. — B. vis. prot.

1698 ²⁹/₆ § 18: Kan funten transfereras något bättre fram i kyrkan.

Asmundtorp. Hermannii Chytræi Monumenta Scanensia från 1598 (Monumenta Scanensia ed. Sven Bring, I, 313): Eodem in templo baptisterium existit, ex ære confectum, quod tribus æneis fulcris sustentatur, in eodem est etjam aqua limpidissima, quæ dulcedine sua reliquas longe antecellit, neque unquam exhauritur aut æstate corrumpitur. Atque licet nobiles vicini sæpe ex eadem aqua aliquot heminas afferant, tamen in baptisterio ejus copia minor non invenitur. Intensissimi frigoris tempore aliqua ex parte congelatur, sed ubi glacies illa tenuissimi cultri mucrone frangatur, statim ebullire ferventissimi fontis instar incipit.

Ausås. B. vis. prot. 1698 ⁸/₆ § 12: Funten skulle transfereras uti choret ifrån dörren.

Balkåkra. Inv. i kkor. 1691: 1 messingsmulla och fat i dopstenen av tenn.

Björnekulla. B. vis. prot. 1698 ¹³/₆ § 8: Funten står nedre i kyrkan och borde transporteras upp i kyrkan.

Brönnestad. B. vis. prot. 1696 ²⁵/₆ § 11: Barndop sker för predikan, och bör vattnet icke kastas i funten och där så uppsurna, som tillförne varit, utan kan slås nedre på kyrkogolvet nedre för funten.

Engelholm. Inv. i kkor. 1663: En liten funt av »fyre fielle» gjort i »panilleverk».

Förslov. Syn 1682 jan.: Till funten, med all reparation som »jernjordt» om funtstenen och sjelva panelverket, arbetslön och material 1 dlr smt.

Glimåkra. B. vis. prot. 1696 ¹⁶/₆ § 6: Funten är bau-fällig och bör transporteras på annat ställe närmare koret.

Glumslöv. Inv. vid b. vis. 1699 ¹⁸/₆: Funten är av eketrä och vackert snickarearbete med ett deckel över, ofärgat.

Hjersås. B. vis. prot. 1696 ¹⁵/₆ § 7: Funten står efterst i kyrkan, och måste [för] den såväl för ordnings skuld som eljest efter hon där står till hindres för dem, som lägga sine käppar och handskar och hattar därpå, något lägligare rum utses fram i koret. Och föreslogs högre sidan vid altaret, där prestebänken kunde litet lagas, och vid muren och bänken ett litet rum anses för funten.

Hörja. Inv. i kkor. 1665: Baptisterium av en grå sten.

Kvidinge. B. vis. prot. 1696 ¹⁴/₆ § 8: Funten måste sättjas främst i kyrkan.

Kvistofta. Inv. vid b. vis. 1699 ¹⁸/₆: Funten är av en

uthuggen sten och målad röd och grön. Däruti står en stor utarbetad messings »molleya» eller fat. — B. vis. prot. 1699 ¹⁸/₆ § 14: Till funten avlägges stora skålen, oppköpes i stället en tennskål.

Loushult. Inv. i kkor. 1692: En messingskittel i funten, som är av trä.

Lund. Diplom 1377 ¹⁵/₁₁ (Repertorium dipl. regni Dan. mediævalis II, 199): Vffo Oleffsz de Liungby. Notum cupio fieri, quod cum frater meus Trugillus Olai sepulturam suam in Lundensi ecclesia elegit ibique prope fontem ad aquilonem sepultus est, anniuersarium suum de gratia dn. archiepiscopi et sui capituli instituo etc. Jmfr Liber daticus under ²⁰/₅ (Lunde Domkapitels Gavebøger udg. ved C. Weeke, 129): Anno domini M^o. CCC^o. LXX°. septimo obiit Thrygillus Olai de Stewighe, qui sepultus est inter fontem et altare sancti Laurentii ad aquilonem. — Syneinstrument å hospitalskyrkan 1674 ⁶/₅: Funt finnes ingen, men efter de fattiges berättelse haver aldrig någon varit, utan när barn under tiden har skolat döpas, är det skett av ett bäcken, satt på en tunna på kyrkogolvet.

Munka-Ljungby. B. vis. prot. 1698 ¹⁰/₆ § 14: Funten var ren och klar, varutinnan ett vackert messingsbäcken; inrättat uti choret, ej långt från altaret.

Norra Mellby. B. vis. prot. 1696 ²⁶/₆ § 27: Funten i församlingen står i sitt rätta rum fram i kyrkan.

Norra Sandby. B. vis. prot. 1696 ¹³/₆ § 6: Måste funten lagas och den stolen avskaffas, som bakom funten står.

Norra Åkarp. B. vis. prot. 1696 ²¹/₆ § 9: Funten stod i choret.

Näsum. Inv. i kkor. 1665: En funt av sten nedre i kyrkan. — Inv. i kkor. 1693: 1 funt av trä med nätt bildhuggarearbete.

Onslunda. Inv. i kkor. 1665: Funten är av hel sten.

Perstorp. Syn 1682 jan.: Funten är sönder och skall en »jerngjör» omkring — 24 öre smt.

Röke. B. vis. prot. 1696 ²⁴/₆ § 8: Döpelsen sker för predikan och funten står för altaret upp i choret.

Stora Uppåkra. Inv. i kkor. 1694: 1 funt av sten uthuggen.

Torrlösa. Mem. vid b. vis. 1699 ²⁸/₆ § 1: Emedan funten efter förr därom utgången påminnelse bör flyttas upp i choret, vartill ingen lägenhet fins, med mindre man får taga bort den översta bänken på kvinfolkraden, vilken icke besynnerligen någon av församlingen tillhör, utan

har varit till brudfolks tjänst. Begäres därför här till högvärdige h:r biskopens tillåtelse. Till brudfolken kan igen göras en lös bänk, som kan tagas bort i de tider, man den icke behöver. — B. vis. prot. 1699 ²⁸/₆ § 9: Funten måste föras upp i kyrkan.

Torup. Inv. i kkor. 1665: Funten är uppmurad av sten och kalk och »hvid fordyncket».

Vankiva. B. vis. prot. 1696 ²²/₆ § 10: Funten bör föras upp ifrån nederst i kyrkan till något bekvämligare rum och eljest göras skrank därom för större vördnad, och måste ock kärnen hållas rene och icke så oskickelige, och icke vattnet kastas ut på kyrkogården ovärdigt, utan slås neder på sidan vid funten i kyrkan, dock att man därvid icke gör någon vidskepelse.

Verum. Inv. i kkor. 1692: En funt av sten.

Viken. Syn 1682 ⁸/₁₂: Vid kapellet finnes . . . ett kopparbäcken att döpa barn av.

Virke. Syn 1682 ¹⁴/₁₁: Funten är sprucken och kan hjälpas med ett jernband omkring; vill kosta inalles 2 dlr smt.

Visselofta. B. vis. prot. 1696 ¹⁹/₆ § 11: Funten måste transponeras till främst i kyrkan och kunde för honom rum gott nog finnas vid altaret.

Vittsjö. Pr. vis. prot. 1716 ¹⁴/₆: Dopstället i Vittsjö, som står nederst i kyrkan, bör flyttas fram i choret, som anständigast är.

Vä. Kkor. 1704: En ny funt och krona av bildhuggarearbete; därför bet. efter nogaste ackord och kvittance d. 4 sept. a:o 1705—50 dlr smt. — Kkor. 1705: Den nya funten uppe i choret.

Önnestad. Inv. i kkor. 1665: Funten näst för predikstolen är ny, utskuren och målad.

Örja. B. vis. prot. 1699 ¹⁵/₆ § 15: Funten kan föras fram uti choret för sine visse skäl och orsaker och gode skäl, att det stöter å den orten, som kan vara androm till förargelse och hinder.

Östra Broby. B. vis. prot. 1696 ¹⁷/₆ § 8: Måste funten flyttas bättre upp på bekvämligare ställe och faddrarne gå fram till funten, när kristningen och döpelsen sker.

De här omnämnda dopfuntarne i Balkåkra, Förslöv, Hörja, Kvistofta, Näsrum, Stora Uppåkra och Verum, samtliga för Tynell okända, hava alla varit av sten; materialet synes visa, att de varit av medeltida ursprung. För en av dem är detta bevisbart, då den ännu delvis är i behåll, dopfunten i Stora Uppåkra;

dess släta, runda skål, nära övre randen, i likhet med dopfunts-skålen från det närliggande Nevitshög, prydd med en rundstav, är av anmälaren anträffad i Uppåkra kyrkas vagnsport.

Tynell har om de i kyrkorna ännu förefintliga dopfunterna i sin beskrivning endast anmärkt: »i kyrkan». Han synes härvid ha förbisett ett par ur kult- och kulturhistorisk synpunkt ej oviktiga moment, till vilka de här ovan avtryckta uppgifterna lemna bidrag. I den äldre kristna tiden förrättades dopen utanför kyrkorna, understundom i särskilda baptisterier: den som icke var döpt och alltså oskär tillhörde icke menigheten och var förbjuden tillträdet till kyrkan. Vid kristendomens genomförande i Norden var detta utvecklingsmoment redan övervunnet; dopet skedde, efter förrättad primsignelse utanför kyrkan, medeltiden igenom inne i densamma. Men dopfunten fick icke därför sin plats var som helst inom murarne; med tanke på att vad som icke var renat genom dopet icke borde släppas längre in än nödvändigt, ställde man dopfunterne regelbundet så nära kyrkodörren som möjligt, längst ned i vester; var kyrkan flerskeppig, i norra sidoskeppet, något som enligt en av de ovan meddelade uppgifterna var fallet i Lunds domkyrka. Ännu den dag i dag står en och annan dopfont kvar på sin medeltida plats, och där detta är fallet, hade en upplysning därom givetvis varit av intresse. Efter reformationens införande ändrade sig så småningom i vissa delar den rådande uppfattningen av dopet och därmed även dopfontarnes plats. Den nya syn på förhållandena, som gjorde sig gällande, har Peder Laurensen i sin Malmöbog (fol. 58) uttryckt så, att dopets sakrament nu icke allenast skulle vara barnen, alltså dem orenom, nyttigt och gagneligt, utan också hanteras så, att gammalt folk därav kunde komma ihåg vad de äro och vad de lovat Gud; dopet skulle i enlighet därmed förrättas på danska och hållas i hela menighetens närvaro. Reformationstiden drog emellertid icke den fulla konsekvensen av den här uttalade uppfattningen, som för dopfontarnes vidkommande borde medföra dessas framflyttande till en plats, där de kunde ses av menigheten i dess helhet, alltså i närheten av altaret; det skedde i slutet av 1600-talet. »Varest det inte ännu är skett och dock bekvämligen kan ske», heter det i ett reskript av biskop Matthias Steuchius i Lund den 11 september 1695, »hålles tjenligt, att funten eller dopstället flyttas opp i choren» (Domkapitlets i Lund conceptbok. Landsark. i Lund). Reskriptet visar, att den föregående utvecklingskedjan vid 1600-talets slut var fallen ur minnet; dess följd blev de platsförändringar ifråga

om dopfuntarna, vilka ett flertal av de ovan meddelade uppgifterna ge vid handen. —

Under Lund upptager Tynell sex dopfuntar, alla utom en mer eller mindre fragmentariska. Av dessa är den ena rubricerad: »Lund, Gråbrödraklostret», och säges vara påträffad vid grävning å klostrets tomt. Lokaliseringen, vilken härrör från Kulturhistoriska museet i Lund, är oriktig. Dopfunten är anträffad å den tomt, där S:t Jakobs kyrka var belägen — Gråbrödraklostret låg öster därom på östra och andra sidan nuvarande Stora Gråbrödersgatan (Top. Saml. Perg. 1528. Danska Rigsark.) — och funten har otvivelaktigt också tillhört S:t Jakob.

Under Lund hade i verket i överensstämmelse med annars tillämpade principer också bort vara upptagen den dopfunten, som tillhört Allhelgonakyrkan, men nu jemlikt ett kungl. brev av den 1 februari 1595 — Tynell uppgiver 1592 — står i Genarps kyrka.

MALMÖ. En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd. Huvudredaktör G. Hårleman. I—II. Malmö 1914. I (14 +) 509 s. II. (10 +) 480 s.

— I samband med Baltiska utställningen har enligt beslut av Malmö stadsfullmäktige 1914 utgivits ett stort verk i tvenne band under titel: »Malmö. En skildring i ord och bild av stadens utveckling och nuvarande tillstånd». Redaktör för verket har varit G. Hårleman; medarbetarnes antal har uppgått till inemot ett femtiotal, till stor del bestående av till de kommunala institutionerna knutna tjänstemän. Den ledande synpunkten vid planläggningen av verket har enligt redaktörens förord varit icke så mycket att åstadkomma en festskrift av tillfälligt intresse som snarare en uppslagsbok, ur vilken kunde hemtas upplysning om stadens utveckling, framför allt beträffande kommunalväsendet, men även på andra områden av samhällslivet. Stadens historia intill 1860-talet, då omläggningen av kommunalförvaltningen inledde en ny tid, skulle enligt planen skildras i en sammanhängande översiktlig framställning; den därefter följande utvecklingen i särskilda sinsemellan självständiga uppsatser. Denna uppdelning av verket efter olika tids-skeden har emellertid endast gällt såsom allmän regel; det har, som redaktören framhåller, icke lagts hinder i vägen för medarbetarne att gå även längre tillbaka i tiden än till 1860-talet, i den mån detta betingats av ämnens beskaffenhet.

Den sammanhängande översiktliga framställningen av Malmö stads historia är författad av GUSTAF CLEMENSSON och grundad på ett studium av själva källmaterialet. Framställ-

ningen sönderfaller i fem avdelningar, av vilka den första sträcker sig från älsta tid till början av 1400-talet, den andra omfattar senare delen av medeltiden, de tre sista perioderna 1513—1658, 1658—1775, 1775—1860. Huvudvikten är lagd på författnings- och förvaltningsutvecklingen, handel och näringar, men även andra områden av stadens historia äro, om ock icke lika och tillräckligt allsidigt, uppmärksammade. Särskilt är reformationen ingående behandlad och de vid dess genomförande ledande ekonomiska synpunkterna på ett något skarpare sätt än tidigare framhållna. Överhuvudtaget ha i anslutning till de resultat, till vilka en nyare tids allmänna stadshistoriska forskning fört, i flera avseenden nya synpunkter, icke minst vad angår stadens älsta historia, avvunnits det föreliggande, relativt rika källstoffet, och med detta arbete en första på vetenskaplig grund vilande sammanhängande framställning av Malmö stads historia blivit given.

Av de på den översiktliga historiska framställningen följande specialavhandlingarne belysa flera med fasthållande av den allmänna utvecklingens grunddrag exakt och rikhaltigt kommunalväsendet, de kommunala institutionerna och därmed i samband stående förhållanden under sista halvsekle. I detta sammanhang förtjenar särskilt att nämnas de avhandlingar, som falla inom områdena för de tekniska verken, och Carl Herslows i stora linier uppdragna bild av bankväsendets utveckling i Malmö. Andra avhandlingar hålla däremot icke alltid måttet och tala understundom icke helt till förmån för den lina hand, med vilken redaktören behandlat de inkomna skriftproven. Särskilt framträda svagheter, givetvis med många undantag, i de delar, där författarne, med frångående av den allmänna regeln, tillåtit sig behandla även längre tillbaka i tiden än de sista femtio åren liggande historiska förhållanden. En avhandling omhandlar Malmö stadsplan; den är skriven utan att någon inverkan av de allmänna resultat, till vilka den moderna stadsplaneforskningen lett, stå att upptäcka. Betecknande heter det i en annan avhandling, att Claus Mortensen, Malmö reformator, en i grund och botten föga betydande personlighet, vars gåvor lika regelbundet överdrivas som hans lyten omsorgsfullt bemantlas, utgivit icke blott den älsta danska psalmboken, utan även den s. k. Malmöbogen. Samme författare, som gör detta uttalande, kommer å annat ställe med den lika nya upptäckten att inom de medeltida stadsförsamlingarnas presterskap diakonerna särskilt hade vården av de fattiga sig anförtrodd, och att Djeknegatan till våra dagars Malmö bevarat dessa fattigvårdande presters namn i svensk dräkt.

Han lever i föreställningen, att Malmö, som så föga bevarat av sin medeltid i yttre minnesmärken, i de gamla kvartersnamnen eger en ofta förbisedd anvisning på gamla minnesvärda institutioner, och utbreder sig om det allmänna förfall, som på alla områden av vad kyrkan kallar »inre mission», icke minst å den organiserade fattigvårdens område, inträdde i de reformerade länderna och orterna, enkannerligen Malmö. För upplysningars vinnande har han vänt sig både till Rigsarkivet i Köbenhavn och Kungliga biblioteket där; på båda ställena uppger han sig ha fått svaret, att intet finnes rörande offentlig fattigvård »fra de Tider». Man blir onekligen något undersam, om författaren rätt formulerat sin fråga, i varje fall om adressaterna varit de rätta; säkert är, att de gamla rådsherrarne och borgarne i 15- och 1600-talets Malmö, trots författarens omdöme om deras barmhertighetsverksamhet — en kulturgärning, om vilken dokumenten vila i rådhusarkivet i Malmö och Landsarkivet i Lund — med goda samveten kunna vila i sina gravar.

Verket om Malmö är rikt illustrerat. Särskilt i den inledande historiska översikten och i Evert Wrangels delvis på förut obegagnat stoff vilande, klart skrivna, orienterande skildring av Malmö stad ur byggnadshistorisk synpunkt återgives ett historiskt värdefullt bildmaterial.

AUGUST HAHR, *Studier i skånsk renässans. Skånes renässansborgar. I typologisk översikt.* [Utgör s. 83—162 i samme författares *Studier i nordisk renässanskonst. Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala. 15: 1. Uppsala och Leipzig 1913*].

AUGUST HAHR, *Historisk-typologisk överblick.* [Utgör s. 1—16 i de av samme författare utgivna *Skånska borgar. Stockholm 1914*].

— Den som tidigast uppdragit utvecklingslinjerna för renaissancelidens gårds- och slottsbyggnadskonst i den skandinaviska Norden torde vara Troels-Lund i tredje boken av »Dagligt Liv i Norden i det 16:de Aarhundrede». Brännpunkterna för adelns makt på den skandinaviska halvön ser han i Skåne och Mälarlandskapen; han har en skarp blick för de olika utvecklingsfaser, som i regel organiskt avlöst den ena den andra och egnar från denna utgångspunkt ett jämförelsevis brett utrymme åt den skånska adelsbyggnaden. Monografiskt behandlades dessa skånska gårdar och slott, frånsett det betydande arbete Brunius här som annorstädes inom nordisk konstarkeologi utfört, tidigast av Gustaf Upmark i det klarläggande föredrag om »Skånska herregårdar under renässanstiden», som han på hösten 1893 höll vid Svenska forn-

minnesföreningens möte i Lund och som följande år trycktes i föreningens tidskrift (omtryckt i »Valda skrifter» 1901). Sedan dess har i främsta rummet AUGUST HAHR, byggande vidare på föregångarnes verk och med hänsyntagande även till de resultat, som särskilt Francis Beckett nått i fråga om den speciellt danska herregårdsbyggnaden, egnat sig åt undersökningar i ämnet. Frukterna föreligga förnämligast i »Studier i skånsk renässans» (1913) och i den »Historisk-typologiska överblick» (1914), med vilken han inlett det av honom planlagda och utgivna verket: »Skånska borgar i uppmätningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text».

Hahr uppställer åtta byggnadstyper. Typ I, som framträder i Glimmingehus, Örup, Örtofta och annorstädes, utgöres av det rektangulära, enlängade tornlösa huset med trappgavelrösten å kortsidorna; det utgör den skånska gårds- och slottsbyggnadens grundtyp under renaissancetiden. Typ II är den närmast följande utvecklingsformen; huset har här av försvarshänsyn erhållit torn och framsprång. Den östra längan på Skarhult, de gamla stenhusen på Bollerup och Näs och framför allt den gamla ärkebiskopsborgen på Flyinge exemplifiera typen. Men på borggården kunde mera än ett fast hus byggas; ladugården, tidigare där belägen, flyttades därifrån, och det uppstod typ III, den kring en borggård oregelbundet kringbyggda borgen, i vilken understundom de båda första typerna uppgingo. Tosterup, Bosjökloster och Bäckaskog höra bland andra dit. Med typ IV ökas försvarsdugligheten: denna typ utgöres av den slutna, fyrlängade borgen med sambyggda huslängor, omgivande en vanligen kvadratisk borggård, och med i regel torn och utsprång. Den äldsta fullödiga representanten för typen är det 1538 byggda Thottarnes Eriksholm; de närmast därmed befryndade Torup och Vittskövle. Vid sidan av denna fyrlängade försvarsborg uppträder som typ V den trelängade borgen med mot ingångssidan framskjuten huvudflygel och med försvarstorn (Kulla-Gunnarstorp), såsom typ VI en tvåflyglad anläggning med försvarstorn i ena ytterhörnet (Sövdeborg). Med typ VII och VIII, uppträdande från och med slutet av 1500-talet, vika försvarshänsynen; den europeiska renaissancens anda och former göra sig gällande, i första hand under inflytande från Nederländerna och nordvestra Tyskland. Mest karakteristisk för stilen är typ VII, en treflyglad anläggning med huvudflygel och framspringande sidoflyglar och med gårdsplatsen vänd mot huvudingången å den ofta med en mur begränsade fjerde sidan; exempel å de båda varianter, typen har att uppvisa, erbjuda Tunbyholm och Sandby, Ljungby och Viderup. Typ VIII ut-

göres av det enlängade huset med fyrkantigt eller fyrkantiga utsprång å den ena sidan och ett åttkantigt trapptorn å den andra; typens förnämsta representant möter i Beate Huitfeldts praktfulla Svenstorp, vars byggmästare man alltid och med rätta sett icke i den stenhuggare Daniel Tommisen från Malmö, som utfört portalen och annat stenhuggeriarbete, utan i Hans van Steenwinkel d. ä.

Den historisk-typologiska översikt av den skånska renaissancegårdens arkitektur, som Hahr givit, har fört kännedomen om denna ett gott steg framåt: först nu ser man fullt klart, hur alla dessa arkitekturminnesmärken utsöndra sig som en självständig, om ock av den allmänna danska utvecklingen starkt beroende stilgrupp, och de huvudlinjer, efter vilka den jemt framåtskridande utvecklingen gått. Det fasta huset, vars närmaste föregångare äro att söka i den medeltida kärnan, sådan denna möter i Helsingborg och på Hammershus, når under loppet av ett halft århundrade sin fulländning i den fasta, tornskyddade borgkarrén för att under nästa århundrade i sin ordning så småningom förvandlas till ett renaissanceslott, med torn och utsprång tjänande fredliga syften och de röda murstensytorna brutna av konstnärligt anbrakta sandstensorneringar. Vad som mot framställningen i dess här relaterade grunddrag synes kunna anföras är dels förbiseendet av en självständig, fristående, utifrån importerad slottstyp, dels ett alltför starkt undanskjutande av en i sen tid framträdande typ, vilken framsprungit ur äldre på inhemsk botten framvuxna.

Den förra typen har sin representant i den väl enda byggnad på skånsk botten, som verldskulturens historia nämner, Tycho Brahes Uranienborg, en centraliserande kupolkrönt anläggning i Palladios anda, för vilken man väl med rätta sett förebilden i dennes Villa rotonda. Den andra möter i Marsvinsholms slottsbyggnad från 1640-talet; den har väl icke av Hahr helt förbisetts, men utan vidare inordnats under hans typ I. Byggnaden är emellertid till anläggningen ett dubbelhus och har tvenne diagonalt anbrakta fyrkantiga hörntorn; själva husen gå närmast tillbaka till Egeskov och det äldre Frederiksborg, men anläggningen i övrigt synes starkt påverkad av den tornskyddade borgkarrén från 1500-talets mitt.

Det ligger i sakens natur, att den skånska gårds- och slottsarkitekturen under renaissancetiden, för att rätt förstås, bör ses icke blott ur konstarkeologisk synpunkt utan i första hand ur den lokala kulturmiljöns. Detta har icke ingått i Hahrs plan. Man saknar också varje försök till en lösning av spörsmålen, varför denna arkitektur uppstod just då den uppstod

och varför den tog de utvecklingslinjer, som den gjorde. Besvarandet av det förra spörsmålet sammanhänger med de uppåtgående ekonomiska konjunkturerna fram emot mitten av 1500-talet och den omläggning av jordbruksdriften, som följde i deras spår; det senare spörsmålet med förhållanden av företrädesvis inre politisk art i förbindelse med Sören Norrbys krig och Grevefejden.

S. VAN BRAKEL, *Schiffsheimat und Schifferheimat in den Sundzollregistern*. [Utgör s. 211–228 i *Hansische Geschichtsblätter XXI*. München und Leipzig 1915].

— Den bearbetning av Öresundstullräkenskaperna, vars första band under titel: »Tabeller over Skibsfart og Varetransport gennem Øresund 1497—1660» under Nina Ellinger Bangs redaktion utkom 1906, väckte i Holland redan från början ett betydande uppseende. Icke blott därför att man här för första gången på grundval av en i hög grad tillförlitlig källa fann den holländska skeppsfartens dominerande ställning i Östersjön under det 16:de och 17:de århundradet fastslagen i siffror, utan också när de i publikationen angivna hemorterna för skeppen, uppförda i kolumnerna med rubriken »Hjemsted», syntes tvinga till en fullständig omläggning av den tidigare uppfattningen av de dåtida huvudorterna för den holländska skeppsfarten och deras relativa betydelse. Denna tidigare uppfattning gick ut på, att den holländska skeppsfarten hade haft sina huvudorter i de s. k. »Wasserstädte», framför allt i Amsterdam, Hoorn och Enkhuizen. Man visste väl, att även vid denna tid den holländska handelsflottan till största delen bemannats icke från dessa platser, utan från de runtomkring liggande byarna och att även de öar, som skilja Nordsjön och Zuidersee från varandra, lemnat en avsevärd kontingent, men man var av den mening, att skeppen till allra största delen tillhörde stadsborgarne. Av tabellerna syntes emellertid framgå, att även skeppen i betydligt större antal än man förut anat tillhört lantbefolkningen och särskilt även innevånarna på de omnämnda öarna. De i skeppen insatta kapitalen skulle övervägande ha legat i händerna på denna lant- och öbefolkning utanför städerna.

S. VAN BRAKEL har nu i en uppsats: »*Schiffsheimat und Schifferheimat in den Sundzollregistern*», införd i *Hansische Geschichtsblätter* 1915, gjort gällande, att den nya uppfattning, som tydligt framgår ur de publicerade tabellerna, är beroende av ett felaktigt utnyttjande av det föreliggande räkenskapsmaterialet. Han framhåller, hurusom vid upptagandet av Öresundstullen fastställandet av skeppens nationalitet var en nödvändighet,

enär olika tullsatser gällde för olika nationers skepp, men att fastställandet av skeppens hemorter däremot var utan betydelse, understundom allt annat än lätt, för de kungliga tulltjenstemännen i Helsingör väl omöjligt. Vad som framgick av skeppspapperen var nämligen icke skeppens, utan skepparnes hemorter; det faller nära nog av sig sjelv, att det under dessa omständigheter var de senare, som i likhet med vad som skedde vid upptagandet av skeppsavgifter i Holland, upptecknades vid förtullningen. Enligt van Brakel ha alltså de med »Hjemsted» rubricerade kolumnerna i verket om Öresundstullen betydelse i skeppsavseende endast i fråga om själva nationaliteten; för så vitt däri och i anmärkningarne till dem ortnamn och namn på vissa landområden utan statlig självständighet (exempelvis Waterland) uppföras, äro de att betrakta såsom hemorter för skepparne.

Det förhållande, att ett så primärt och för tabellverkets värde ur synpunkten av handelns och näringarnas historia så grundläggande problem som det av van Brakel här uppkastade icke ens uppmärksammats före publiceringen av verket, måste väcka någon förvåning. Lösningen torde ganska säkert utan allt för stora svårigheter kunna åstadkommas med ledning av det material till Öresundstullens historia, som utanför räkenskaperna föreligger i det danska Rigsarkivet.

Skånska borgar i uppmättningsritningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text utgivna av AUGUST HAHR. Häftena 1—4. Stockholm 1914—1916. (6 +) 52 + (4 +) 19 + 57 + 20 s.

— Av det ovan omnämnda verket »*Skånska borgar i uppmätningar, fotografiska avbildningar samt beskrivande text*», med statsunderstöd utgivet av AUGUST HAHR, hava 1914—1916 fyra häften utkommit. Utom åt Hahrs orienterande inledning äro de egnade åt Kärnan i Helsingborg, Borgeby, Örup, Månstorp och Tommarp. Ett flertal yngre författare hava medverkat. Kärnan är behandlad av ARKE KUMLIEN, Borgeby av PÄR AXEL OLSSON, Örup av Hahr, Kumlien och HANS WÄHLIN, Månstorp av den senare, Tommarp av Kumlien och TORSTEN MÄRTENSSON.

Programmet för verket är enligt utgivarens företal: »sorgfälliga uppmättningsritningar i planer, sektioner, fasadritningar etc.; fotografiska avbildningar av exteriörer, interiörer och detaljer, uteslutande tagna med hänsyn till arkitekturen och den fasta dekorationen från äldre tider; samt slutligen en strängt sakligt beskrivande text, uppmärksammande både det som är och det som varit».

Vad då först angår uppmättningsritningarna, röja de samtliga ett vårdat utförande. Om deras beskaffenhet i övrigt låter sig givetvis utan undersökningar på platsen intet omdöme med bestämdhet fälla. Det är emellertid otvivelaktigt en riktig, vetenskapligt tryggande tanke, att Örup och Tommarp uppmätts och ritats icke såsom Kärnan och de övriga gårdarna endast av en person, utan av tvenne. För Månstorps vidkommande kan antecknas, att varje uppmättningsritning liksom varje mått utanför själva grundplanerna av dess båda våningar saknas, och att dessa planer liksom ritningarna annars i regel icke äro orienterade.

De fotografiska avbildningarna äro höjda över allt beröm och återge genomgående för respektive byggnader karakteristiska partier och detaljer.

I fråga om den bilderna åtföljande texten har man att noga skilja mellan de rent arkitekturbeskrivande och de mera historiska delarna av densamma. Formellt sett lida de förra visserligen här och var av en viss brist på överskådlighet i framställningen, men deras innehåll är, så vitt man kan se, i regel sakligt och exakt. I de mera historiska delarna saknas däremot dessa senare egenskaper flerstädes helt. Saken har sin betydelse icke minst ur byggnadshistorisk synpunkt, då det gäller att draga slutsatserna av materialet och att »uppmärksamma det som varit».

Exempel på det här senast sagda lemna beskrivningarna å Borgeby, Månstorp och Tommarp.

Det heter under marginalrubriken: »Historiska data», om Borgeby: »Som befastad ort nämnes Borgeby redan 1374. År 1378 doneras en del jordagods i Lyddeköpinge (Borgeby grannsocken) av ärkebiskop Nils Jensson (1361—1379) till årsbegrängelser i Lunds domkyrka och år 1410 av ärkebiskopen Jakob Gertsson i Borgeby av Torna härad för samma ändamål. Borgeby var således åtminstone 1410 i ärkebiskopens ägo, och att det vid Karl Knutssons härnadståg i Skåne 1452 ej var av ringa betydelse för den danske ärkebiskopen, förstår man därav, att Karl VIII efter sitt grundliga förstörande av Lund ansåg det viktigt att med eld och brand förstöra även Borgeby. Den kraftfulle Birger Gunnarsson (1497—1519) lät emellertid under sin ärkebiskopstid återresa borgen ur grus och aska samt företog dessutom en del nybyggnadsarbeten (det väster om porttornhusen belägna 'Birgers hus' samt det i nordöstra hörnet av borgområdet belägna 'Börgeres torn'). Vid reformationen indrogs Borgeby till danska kronan och donerades 1540 till borgmästaren i Malmö Jörgen Kock».

Dessa »Historiska data» äro så gott som alla ohistoriska — det enda historiska är utom godsets indragande till kronan vid reformationen donationen 1378, men denna saknar varje sammanhang med Borgeby historia. Borgeby är icke nämnt som befästad ort 1374. Donationen 1410 kan icke visas gälla gods i Borgeby av Torna härad, och även om den det kunde, ger den icke vid handen, att gården då var i ärkebiskopens ägo. Detta var icke desto mindre fallet, men var det redan 1334: detta år omtalas ärkebiskopens stall, hästar och husfolk där. Karl VIII:s (d. v. s. Karl Knutssons) grundliga förstöring av Lund 1452 är lindrigt sagt problematisk, och att Borgeby då var av icke ringa betydelse för den danske ärkebiskopen, framgår icke därav, att den svenske konungen — icke efter, utan före sin ankomst till Lund — förstörde det med eld och brand. Om att ärkebiskop Birger lät återresa gården ur grus och aska och om hans nybyggnadsarbeten där saknas varje säker uppgift; det intygas givetvis icke av benämningen »Börjes torn», som i sen tid varit knuten till en av byggnaderna å Borgeby. Vida antagligare är också, att redan ärkebiskop Tue Nielsen eller Birgers närmaste företrädare Jens Brostrup låtit återställa den förstörda gården; det heter i varje fall om den senare i en något yngre källa, att han, utom att han omgav Flyinge med en mur, lät utföra förbättringsarbeten i sina andra fästen och gårdar, vilka förut voro så gott som ödelagda (*Scriptores rerum Danicarum* VI, 636). Borgeby donerades icke 1540 till Jörgen Kock; det förlänades honom detta år *ad gratiam* (Danske Kancelliregistranter 1535—1550, s. 152).

Hans Hildebrand uttalar på 1890-talet i Sveriges medeltid (II, 805): »Mellan Malmö och Trelleborg ligger Mogenstorps gård (nu Månstorp); en ruin av en befästad gård lär finnas i närheten av den nuvarande gården». Kännedomen om ruinen, det egentliga Skånes förnämsta, har onekligen ökat 1916; man vet nu icke blott — vad Sveriges riksantikvarie för något tiotal år sedan icke visste med säkerhet — att den existerar, utan finner den också värd att planläggas och beskrivas. Men beskrivningen är ur historisk synpunkt närmast jmförlig med motsvarande av Borgeby. »Historiken» börjar med att Månstorp år 1509 efter Niels Haks död, ett par oklara köpetransaktioner och ett omständligt processande kom i Henrik Krumediges ego. Det är visserligen riktigt, att en Niels Hak vid denna tid, år 1508, ljöt döden, men denne var icke herre till Månstorp, utan till Heckeberga. Den Niels Hak, som skrev sig till den förra gården, dog först 1524; han sålde Månstorp icke 1509, utan 1513 till Henrik Krumedige. Näste egare var Eske Bille.

Författaren moderniserar upp det gamla riksrådet till »vad vi skulle kalla sjöminister» i Danmark och upplyser bland annat, att han efterlemnad en till våra dagar bevarad, synnerligen omfattande korrespondens, men att han tyvärr icke haft tillfälle »genomsöka» den. »Tyvärr» är knappast omotiverat. Korrespondensen är till stora delar tryckt, och hade tillfället fått spela en mindre roll, hade författaren kunnat spara sina lärda mödor att på grund av vendiskt förband och modernt kryssförband nå fram till det osäkra resultat han vunnit i fråga om tillkomsten av Månstorps gårdsbyggnad. Byggnaden skulle enligt författarens mening stått fullt färdig jemförelsevis kort tid efter 1537. Av ett brev från mäster Hans Henriksen till Esge Bille den 23 maj 1540 framgår emellertid, att byggnadsarbetet sistnämnda år just var börjat; muren var nådd 1 1/2 alen i höjd och »thee hemmelige tillgang aff førsthe begynthe nedree paa fundamentet myth paa voldenn», men dörrarne därtill ännu icke insatta. Brevet ger också ett av de få byggmästarenamnen från denna tids Skåne: mäster Anders murmästare (Historiske Kildeskrifter etc. udg. af Holger Rørdam I, 484). Sju år senare höll man ännu på med byggnadens färdigställande. Eske Billes fogde Niels Persen rapporterar den 16 september 1547 till sin herre, att målaren på kaminerna »utstrukit de små djuren och satt ett stort djur i stället igen på varje»; snickaren hade gjort karnappen färdiga; han arbetade som bäst på de välska bäckenen og knapparne til panelen (W. Møllerup, Bille-Ættens Historie I, 705). I en otryckt del av samma brev meddelas, att blymästaren slutat sitt arbete och erhållit betalning. »Må I veta», tillägger fogden, »att jag hade Jon murmästare strax oppe och lät täcka taket till» (Breve til Eske Bille. Danska Rigsarkivet).

Enligt författaren skall under skånska kriget 1676—1679 Månstorps »för artillerield synnerligen utsatta läge sannolikt varit den avgörande faktorn, som man ju hundrafemtio år tidigare haft föga anledning att räkna med». »Månstorp brann», heter det, »och har sedan dess legat som en ovårdad ruin, tidtals använd som stenbrott». Det kan härtill anmärkas, att artillerield aldrig för Månstorps öde varit någon avgörande faktor, att det stora stenhuset lika litet som de därtill på borggården belägna två bindningslängorna avbrann under skånska kriget — detta var endast fallet med ladugården på andra sidan vallgraven — och att stenhuset ännu 1682 var i så välbehållet skick, att det i en då hållen syn endast noteras, att därtill fattades 22 tolfte bräder till loftet och 1600 söm. Stenhusets undergång sammanfaller med gårdens förvandling från arrendegods till rytt-

mästareboställe. Under sin boställstid 1694—1697 lät ryttmästare Isak von Linde uppbygga en korsvirkeslänga på mangården på samma ställe, där en av de tidigare varit belägen; han fann då »nödigt och nyttigast att låta taga av detta stenhusets materialier, såvida som dugligt varit». Takteglen, sparrarne och bjelkverket nedtogos; 1697 låg så gott som hela husets inre ovan källarvalven öppet för väder och vind. Kostnaderna för en reparation avskräckte; och år efter år ha sedan dess människorna och naturen fullbordat det igångsatta förstörelseverket.

Om de inre anordningarne på Månstorp svävar författaren i fullständig ovetenhet; han föreställer sig och beskriver, att huset haft tre våningar och att i den tredje »dancesalen tvevelsutan varit belägen». Huset, vars inredning med tillhjälp av en serie husesyner (Landsarkivet i Lund) ganska noga låter sig fastställas, har endast haft två våningar, av vilka den nedre, källarvåningen, bestående av en gång på södra sidan och tre rum norr därom, varit välvd; har man dansat i den tredje, har man dansat på bara loftet.

För Tommarps byggnadshistoria föreligger liksom för Månstorps ett utomordentligt rikt material — man kan väl säga det viktigaste vid sidan av byggnaden sjelv och utan vilket denna icke kan förstås — i de syneprotokoll med tillhörande handlingar, som bevarats för tiden från och med 1681. Protokollen, nu i Landsarkivet i Lund, hava påvisats författarne till Tommarpsbeskrivningen; de ha tagit del av dem, men av de tre, flera hundra sidor starka folianterna ha de ansett ett referat på sammanräknat knappa två sidor, insatt efter redogörelsen för gårdens nuvarande utseende, göra tillfyllest. Detta referat består endast av temligen på måfå uttryckta stycken ur syneprotokollen; följdén har blivit, att »historiken» icke kommit att ge ens de väsentligare dragen av gårdens byggnadshistoriska utveckling under den tid protokollen omfatta.

För att med ett konkret exempel belysa vad här avses, i första hand det sätt, på vilket materialet begagnats, skall här dröjas endast vid en punkt: de förändringar, som under landshövdingen greve Bengt Gustaf Frölichs boställstid 1764—1774 — icke som det i verket uppges 1765—1772 — träffade en av gårdens längor, den östra.

Författarne anmärka ifråga om dessa förändringar endast, att i samband med långa korridorers tillkomst i undra våningen nedgången från öster till norra välvda källaren upptogs och att den nuvarande trätrappan i slutet av undra våningens korridor »tyckes hava uppsatts». »Tyckes» är här omotiverat;

»förstugan försedd med en ny uppgångstrappa, vilken med sitt geländervärk, virke, spik och arbetslön kostat efter sammanräkning 59 dlr 10 öre smt», heter det uttryckligen i ett 1774 års syn vidfogat besiktningsinstrument. Samma besiktningsinstrument upplyser om nedgången till norra källaren, att den funnits tidigare; den blev under Frölichs tid endast utvidgad och erhöll ny murstenstrappa.

De båda temligen likgiltiga uppgifterna om östra längan äro sålunda inexacta. Men för dessa småuppgifter har författarne totalt förgätit de väsentliga, utvisande några av de starkaste ingrepp, vilka, så vitt känt, gjorts i denna långa och grundläggande för uppfattningen av byggnaden.

Vid nordändan av östra längan, »inbundet i dennas och den norra längans fogningar», finnes å Gerhard von Buhrmanns stick över Tommarp ett stort fyrkantigt, med renaissancehuv täckt torn; tornet beskrives i en syn från 1746 så detaljerat till material, inredning och mått, att det i ett verk som det föreliggande borde ha kunnat locka till en planteckning. Författarne ha icke observerat, att detta »ruinerade» torn blev av Frölich i grund nedtaget och att i samband därmed betydande förändringar å nordgavlen, dess delvisa ommurning och upptagande av nuvarande ingången från byggnadens norra sida, verkställdes. Å von Buhrmanns stick visar östra längans gårdsmur två fönster i övra våningen och överst en takkupa — de förra som den senare enligt författarne ännu förefintliga. Men hela denna gårdsmur, $12\frac{1}{2}$ alnar i höjd, 19 i längd, är från grunden ny — den förutvarande, »som genom sättning och sprickning lutade till undergång», nedtogs av Frölichs byggmästare J. Wendorf och fick vid återuppförandet helt nya fönsteranordningar och bredden minskad från $1\frac{1}{2}$ till 1 alen. Hela längan, som till mer än hälften icke var inredd till bostadsrum, inreddes nu till sådana; den stora källaren, som tidigare utgjort endast ett rum, blev i samband därmed genom uppdragande av $1\frac{1}{2}$ alns tjocka mellanmurar av gråsten avdelad i fyra. Detta allt är författarne lika obekant, som att övra våningens bjelklag på $25\frac{1}{2}$ alnars längd höjdes $1\frac{1}{4}$ alen, att listen under taket nu inmurades och de yttre murarne »förbättrades och berappades».

De här anförda, förbisedda momenten i byggnadens historia skulle utan svårighet kunna mångfaldigas. Men det här anförda torde göra tillfyllest. Det är tydligt, att med en sådan behandling av det grundläggande arkivaliska materialet framställningen, även i sina allmännaste grunddrag, icke blott måste bli ofullständig, utan oriktig. Ett konstaterande av »det som

varit» tillhör också närmast en ny undersökning av Tommarps gårdsbyggnad, »en byggnad», för att citera 1774 års synerätt, »i anseende mot det vackraste slott».

»Ett konsthistoriskt monumentalverk» har en lyriskt stämd granskare i tidskriften Forum för den 13 maj 1916 kallat verket »Skånska* borgar». Man ville gärna kunna instämma i detta omdöme. Utsikterna synas emellertid långa, innan medarbetarne i detta statsunderstödda verk inhemtat de ökade kunskaper och den metodiska skolning, som är grundvillkoret därför.

En omläggning i visst avseende av verket synes under närvarande förhållanden nödvändig. Huvudvikten synes böra läggas på noggranna uppmätningar och avbildningar och texten inskränkas till en beskrivning endast av de bestående monumenten.

GREGOR PAULSSON,
Skånes dekorativa konst
under tiden för den im-
porterade renässansens
utveckling till inhemsk
form. Stockholm 1915.
(8 +) 233 s.

— Det problem GREGOR PAULSSON uppställt för sin undersökning: »*Skånes dekorativa konst under tiden för den importerade renässansens utveckling till inhemsk form*», är att stilkritiskt ge en bild av den skånska renaissancedekorationen och därvid söka få fram, hur en konst med given stilkaraktär, då den omsättes i främmande jordmån, utvecklas under ett par generationer av småmästares och konsthantverkarens händer. Efter ett inledande kapitel om de dekorativa renaissance- och barockformernas härledning och morfologi samt dekorationens typer visar han, huru de nya formerna inkomma, och framställer under kapitelrubrikerna: Eilert Grubbes bildhuggare, Hans van Steenwinkel d. ä. och Skånes dekorativa konst, Johannes Ganssog och Lunds domkyrkas predikstol, Mäster Daniel Tommisen, Statius Otto från Lüneburg, Jakob Kremberg och Den dekorativa konsten som verkstadsform, renaissanceformernas reception och omvandling. Huvudvikten är genomgående lagd på den kyrkliga konsten, den bäst bevarade och därför också den, i vilken utvecklingslinierna klarast återspeglas. Inom denna rör sig författaren företrädesvis med det egentliga kyrkoinventariet; den utveckling av de dekorativa formerna, som låter sig följa exempelvis å de skånska epitafierna och än tydligare å de talrika gravstenarne, är näppeligen beaktad i proportion därtill.

Om det sätt, på vilket Gregor Paulsson löst det av honom uppställda problemet, har Francis Beckett i en recension i Svenska slöjdföreningens tidskrift 1916 (s. 31) uttalat, att det skett med fast och säker hand. Med användande av en rent

historisk metod och med undanskjutande av estetiska värdeomdömen har det lyckats författaren få fram, hur utvecklingen i stort sett gått i tvenne banor. Den ena riktningen med den ideala utgångspunkten i Tycho Brahes Uranienborg och som det synes i direkt förhållande till de klassiska förebilderna lägger huvudvikten vid den arkitektoniska utvecklingen och står relativt fri från dekorativt biverk; den andra med sin rot i Kronborgsdekorationen och sin målsman i Statius Otto från Lüneburg står från början under nederländskt-tyskt inflytande och är i överensstämmelse därmed dekorativ och ornamental. Mellanrummet fyller av den nederländske Hans van Steenwinkel i Svenstorpsbyggnaden och den i början typiskt dekorative träsnidaren Daniel Tommisen i Malmö, vilken sedan skolas av Ganssog och Steenwinkel, men lemnad åt sig sjelv ånyo för konsten mot det dekorativa. Som representanter för den inhemska utvecklade högstilen, syntesen av de båda riktningarne, framstår slutligen lundamästaren Jakob Kremberg. I hans verk möter på en gång något av Ganssogs återhållsamhet och Statius' dekorativa rikedom.

Av alla de mästare, vilka i Gregor Paulssons arbete passera revy, fångslar ingen intresset som denne Jakob Kremberg, skaparen av altaret, predikstolen, funten och kapellskranket i Gårdstånga kyrka. Endast hos honom höjer sig i lyckliga ögonblick konsthantverket till konst. Författaren har sökt — här som annorstädes om alltid med full säkerhet, är väl tvevelaktigt — att med stöd av stilegendomligheterna komplettera de urkundsmässigt honom tillkommande arbetena och förmenar sig kunna följa honom i hans verk ända från tiden före 1598, då han bland annat skulle ha utfört vingarne till renaissancealtaret i Lunds domkyrkas mittskepp, och till år 1631, då han, urkundsmässigt bestyrkt, utförde läktaren i Burlövs kyrka. Han spårar i Krembergs verksamhet tre utvecklingsstadier. Efter lärlingsperioden först den tid, då han, sedan han vid boutredningen efter Jörgen Stenhugger i Malmö 1603 förvärvat de 500 konststycken denne egt, snidar predikstolarna i Hör och Anderslöv. Det andra utvecklingsstadiet, då han med Statius Otto från Lüneburg 1610 skapar högaltaret i S:t Petri i Malmö och kort därefter altaret och predikstolen i Gårdstånga. »Därefter», säger författaren, »beherskar Gårdstångastilen med sina barocka drag produktionen under 1610-talet. En återgång till en mera harmonisk renässans sker i Gårdstånga dopfunt år 1621, och denna beherskar verkstadsarbetet under 1620-talet. Den dekorativa skillnaden mellan denna period och den föregående är ganska fin. Mästarens figurstil i dopfuntsrelieferna och framför allt i

mästerverket — skranket — visar däremot en så mycket tydligare skillnad. I skranket lemnar han för ett ögonblick dekotörens område och blir i modern mening individuell».

Gregor Paulsson uttalar på ett ställe, att man möjligen skulle i nu namnlösa verk kunna följa Jakob Kremberg in på 1630-talet, men att obekantskapen med hans yttre liv, varmed här tydligen avses, huru länge han levat, tvingar till en viss försiktighet i attributionerna. En dylik försiktighet är givetvis alltid i hög grad av nöden. Anmälaren är emellertid i tillfälle upplysa, att Jakob Kremberg ännu länge efter det han avslutat altaret i Burlöv verkat i sin konst. I en specificerad nota över vad biskop Peder Winstrup utlagt för det nya stenhus han med kapitlets medgivande åren 1639—1640 lät bygga i biskopsgården i Lund uppför han såsom post n:o 14: »Bekom Iacob Kremberg for carnappet att ziire med adschillige billeder penge: 8 daler». Han tillägger: »Om capittelett vil dett gaat giøre; hues icke, kand dett i sin tiid afftagis och til andett forbrugis, huilckett dog skulle være skade». Winstrups nota är daterad den 20 november 1640 och Jakob Krembergs däri uppförda bildverk tydligen från samma år; i februari 1642 omtalas han såsom död. Det heter i bytingets i Lund protokoll och dombok den 14 i denna månad: »Henrich Nielsenn Jyde haffde ladet steffne / wed Børre Mortens / Johann Thimsen Snidker, och escher hans hiemell och adkomst paa enn spinderockh och 1 huszpostill, hand aff s. Jacop Kreijenbergs boe haff:r bekommet, huoraff Henrich som en arsluing, effter sit kiøb, meener sig den halffue part met rette att thilkomme. — Huori-moed Johan møtte och berette, att Nels Suendsen i Landzkronne, som paa sin hustrues wegne war Jacop Kreijenbergs arffuing, haff:r foræret hannom den gamell spinderockh, som for:ne Nels sagde sig allene paa schiffte thilfallt, i hans lod, effter hans missiues jndhold, nu igien lest och paaschreffuen. Huad postillen er anlangendes, vill hand gierne vere offuerbødig for den halffue part Henrich att betahle eller och den gierne til Henrich affstaa, om hand hannom den halffue part aff same bog vill betahle. Och nu haffde Johan samme rockh her for retten och tilspurde Henrich, om hand vill kiendes ved den; da endog den er hannom foræret, vill hand den heller til Henrich igien forære end derpaa giøre videre bekostningh. Henrich esched hans hiemell, som ham aff byefogden er forrelagt till i daug att føre. Da bleffue dj nu for retten wenligen och well forligte, saa Johan schall aldeles angerløs beholde rockh och postill och effterlade den tilkrauff hand haffde til Henrich paa huisz hand haffde vdlagt for Kreijenberg».

O. WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie I*. Uppsala & Stockholm 1916. XX + 351 s.

— I »*Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie*», vars första del utkommit 1916, har O. WALDE för första gången sökt giva en sammanfattande framställning av den utplundring av bibliotek och arkiv, huvudsakligen i Mellan- och Ost-

europa, som under 1600-talets svenska krig egde rum till förmån i första hand för det svenska riksarkivet, det kungliga biblioteket och universitetsbiblioteket i Uppsala, men som även kom andra den svenska statens institutioner och enskildes samlingar till godo. Arbetet vilar på ett mycket omfattande, med stor omsikt genomarbetat biblioteks- och arkivmaterial och karakteriseras i jämförelse med tidigare likartade arbeten av en i viss mån förfinad historisk teknik. De självklara proveniensmärkena, bestående av exlibris eller skriftliga anteckningar i en eller annan form, ävensom initialer, monogram, snitt- och ryggtitlar, bandtyper och försättspapper, ha här som annars, då det gällt fastställandet av de bibliotek, till vilka böckerna hört, fått tjena som utgångspunkt för forskningsarbetet. Men vid sidan därav ha även de för olika ämnesgrupper i biblioteken brukade signa, som anträffats i böckerna, utnyttjats och avslöjats. Författaren har med dessa signas hjälp lyckats att identifiera provenienserna för tusentals böcker ur krigsbytet, vilkas historia dittills varit okänd och säkerligen eljest för lång tid framåt skulle kommit att så förbliva.

Den nu utgivna första delen av »*Storhetstidens litterära krigsbyten*» omfattar tiden från Gustaf Adolfs fälttåg i Östersjöprovinserna 1621, då jesuiterkollegiets bibliotek i Riga och härmästarnes arkiv i Mitau transporterades till Sverige, till det trettioåriga krigets sista skede, då de litterära krigsbytena från Mähren och Böhmen införlivades med drottning Christinas och de svenska stormännens bibliotek. Det visar sig, att utplundringen varit satt i fullkomligt system; dess berättigande har hävdats av tidens rättslärde och förmliga instruktioner utfärdats rörande tillvaratagandet och hemtransporterandet av de litterära skatterna. Under Gustaf Adolfs tid synas biblioteken ännu ha varit huvudsaken. Senare kommo arkiven att spela en icke mindre roll; syftemålet var här närmast att sätta sig i besittning av dokumenter, vilka direkt eller indirekt kunde tjena som hjälpmedel i samtidens politiska intrigspel och till upplysning av Sveriges historia.

Den utgivna första delen av verket berör även i någon mån skånska förhållanden.

Till de mått och steg, som vidtogos före Sveriges krig i Skåne 1644—1645, hörde även, att den svenska regeringen för sekreteraren i den ledande fältherren Gustaf Horns kansli Nicolaus Ruuth utfärdade detaljerade föreskrifter om tillvaratagandet av arkiv i Skåne, »som publicum statum concernera», och särskilt av de offentliga bibliotek, i vilka »någre manuscripta äre till fångs». I februari 1644 bröt Gustaf Horn över gränsen vid Markaryd; den 29 stod han i Lund. Stadens arkiv där »concernerade» näppeligen »publicum statum»; det blev förskingrat och förstört. Domkapitlets arkiv, nyligen ordnat, braktes i virrvarr; mycket förstördes, men resten fick stanna kvar på platsen. De två större bibliotek, som funnos i Lund, domkapitlets och superintendenten Peder Winstrups, togos och vad som icke annekterades av krigsfolket transporterades till Landskrona. Författaren har i det svenska riksarkivet framletat och i sitt arbete publicerat tvenne skrivelser, den ena från Winstrup, den andra från Horn, som närmare belysa förhållandena. Winstrup klagar i sin skrivelse — den är daterad den 14 augusti 1645 — att hans bibliotek, som hade sin plats i koret i Lunds domkyrka »j een huull pille» på den södra sidan, uttagits av krigsfolket och många de allra bästa böckerna till många hundra dalers värde fråntagits honom; han har förspott, att en stor del av dessa böcker nu finnes på rådhuset i Landskrona och väl även på andra ställen i landet hos åtskilliga officerare, och hans bön och begäran till Gustaf Horn är, att denne »av ett christeligt gemüt och en heroische liberalitet» ville förära honom böckerna tillbaka, så att han »de opera och scripta», som han begynt att elaborera, »kunde perficere och förfärdiga, Sveriges rike likasåväl som detta vårt rike till bruk och gagn, eftersom den samma lutheriska religionen uti begge rikena, Gudskelov, är att finna». Gustaf Horns skrivelse är föranledd av Winstrups och ställd till de svenska fredsunderhandlarne i Söderåkra. Två bibliotek, säger han, funnos i Lund, det ena tillhörigt kapitlet, det andra biskopen; en del av det senare har av några egennyttige, enkannerligen Mickel Mickelson, förryckts och förskingrats, men en del föregives ännu vara i Landskrona, dit den kommit med det andra biblioteket. »Det som i Landskrona finnes låter jag på nytt överse, inventera och förnimma vad därav biskopen tillkommer, och består mestadels, som jag förnimmer, i patribus, andre theologis och någre gamle historicis». Föreskrifterna om de skånska bibliotekens och arkivens tillvaratagande och försändande till Stockholm hindrade emellertid Horn att på egen hand efterkomma Win-

strups begäran; han anhåller hos fredsunderhandlarne, att de ville honom »sitt inrådande och sentiment däröver upptäcka, om biskopen, i betraktande att han därmed måtte oblikeras, av sitt bibliotek vad där finnes må igen bekomma eller icke, eftersom, i fall att honom det efterlåtes, och Mickel Mickelsson tillhållas måste, att han den del han av samma bibliotek haver åter tillrätta komma låter».

I ett tal hållet av Winstrup vid synoden i Lund den 14 april 1646 uttalar denne, att Horn till honom översände 150 auktorer, då svenskarne efter freden skulle utrymma Skåne; Walde sluter därav, att vad som i Landskrona återfans av Winstrups bibliotek blivit återställt till egaren. Återstoden av böckerna befann sig då i Sverige, och det är väl osäkert, om den någonsin återfåts. Lika osäkert är även, om kapitelbiblioteket i dess helhet utlemnats, men en icke obetydlig rest av detsamma ingår i varje fall i det nuvarande universitetsbiblioteket i Lund.

Walde gör i förbigående uttalandet, att skildringarne av svenskarnes ödeläggelser i Skåne under Gustaf Horns fälttåg synas vara överdrivna och att dessa i det hela varit temligen försiktigt fram; såsom bevis anför han Winstrups nyssnämnda tal. Det bevismaterial, som kan anföras för en Waldes motsatt uppfattning, är emellertid så omfattande och ort för ort så väl styrkt, att det är åt detta, icke åt Winstrups till större delen i allmänliga fraser hållna tal, som vitsord måste skänkas.

PONTUS SJÖBECK, *Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867. Bibliografi.* Lund och Leipzig 1912—1915. XXX + (2 +) 143 s. [Ingår även i Lunds universitets årsskrift. N. F. Afd. 1. Bd. 11. N:r 2].

— PONTUS SJÖBECK har i samlat tryck utgivit de förteckningar över »*Program utgifna vid Lunds universitet 1667—1867*», vilka åtföljt av Lunds universitets rektor 1912—1915 utfärdade inbjudningsskrifter. Den noggranna och uttömmande förteckningen, som inledes med en orienterande inledning och avslutas med ett personregister, är uppställd kronologiskt och åtföljes av en efter ämnen

uppställd förteckning på i programmen förekommande avhandlingar, vetenskapliga utredningar och översikter. Antalet förtecknade program utgör 746, fördelade sig i medeltal med 3—4 pr år. De flesta utgöras av program utfärdade vid rektorsombyten; övriga äro i allmänhet inbjudningar till installationer, fester av olika slag, parentationer och begravingar samt promotioner.

ROBERT DICKSON, *Malmöhus län år 1800*. Stockholm 1914. (6 +) 96 s.

— Under titeln: »*Malmöhus län år 1800*», har ROBERT DICKSON 1914 sammanfört en serie anteckningar rörande olika förhållanden inom länet vid början av 1800-talet. Med utgångspunkt från länets ytvidd, vatten, skog och fiske lemnar han i fortsättningen, till någon del på grundval av arkivaliskt material, i regel efter tryckta källor, ett omsiktsfullt gjort urval av uppgifter om befolkning och förvaltning, mynt och pris, levnadssätt, lanthbruk och enskifte, industriella företag, stånd och städer samt märkligare personer. Huvudvikten är lagd på det ekonomiska och kamerala. Man iakttar överallt en ingående kännedom om förhållandena; endast undantagsvis möter ett och annat förbiseende i de faktiska uppgifterna. Framställningen är hållen i en pittoresk stil, här och var med stänkar av en godmodig humor.

Bref till Henrik Reuter-
dahl, utgifna af GUSTAF
AULÉN. Stockholm 1915.
IV + 185 s.

— I drätselkamreraren L. P. Reuterdahls ägo förvaras en samling av 880 brev till Henrik Reuterdahl. Ett urval av dessa utgörande vad som ur kyrklig, politisk, litterär och biografisk synpunkt syntys vara av allmännare intresse har 1915 under titeln: »*Bref till Henrik Reuterdahl*» utgivits av GUSTAF AULÉN.

Breven härröra från åren 1852—1870, sålunda den tid, då Reuterdahl såsom ecklesiastikminister, biskop i Lund och ärkebiskop i Uppsala intog en av förgrundsplatserna inom Sveriges politiska och kyrkliga liv. Den forne liberalen från 1820- och 1830-talen, Schleiermachers svenske lärjunge framför andra, Johan Henrik Thomanders intime vän i de tiderna, är under dessa år bliven den kyrkliga konservatismens förnämste man. Brevskrivarne tillhöra med vissa karakteristiska undantag samma läger, och deras brev ega i första hand värde — och ett ganska betydligt sådant — genom den inblick de ge i den ljusskygghet, den brist på förståelse för utvecklingens krav och en friare tankegång, som beherskade de ledande inom kyrkan och denna närstående kretsar. Religionsfrihet och en utveckling av det parlamentariska och kommunala styrelsesättet te sig för dem som ett tecken till den nära förestående allmänna upplösningen; Thomanders glänsande och framsynta inlägg i dagens kyrkliga frågor är dem en styggelse, »egentligen blott en utgjutelse av personlig förtrytelse och personliga antipatier», och då en av dessa brevskrivare meddelar Reuterdahl sin avsikt att skriva en bok om Svedenborg, skyndar han att tillägga, att hans

religionslära icke skall vidröras, och att kyrkans fäder således icke behöva taga någon oro till sig för valet av ämne.

Thomander berättar i ett av de publicerade breven, att Oscar I före sin kröning visade honom listan på dem, som då skulle nämnas till teologie doktorer. »Jag hade den ohövligheten att icke vilja se på den, utan kastade den på bordet under uttryck att det var en misère alltsamman». Uttrycket skulle ha kunnat använts som motto för stora delar av brevsamlingens innehåll.

Några i samlingen publicerade, intima brev från en högt uppsatt kvinlig medlem av huset Bernadotte synas helt falla under privatlivets hägn.

Boken är åtföljd av ett register. Man påträffar i detta både Ariosto, lord Byron, Calderon, Dante och Sophocles, även Luther och Voltaire; vad man saknar är ett flertal av de i breven omnämnda samtida personerna.

INNEHÅLL.

Skånska sätesgårdar 1682. Samtida beskrivningar utg. av <i>CARL GUSTAF WEIBULL</i>	S. 287
Frosta härad	» 287
Bara härad	» 311
<i>EDWARD KLEBERG</i> , Till historien om 1771—1772 års riksdag.....	» 324
I. Halländska prästerskapets riksdagsmannaval år 1771.....	» 324
II. Prästerskapets i Halland riksdagsfullmäktiges brev från riksdagen 1771—1772 till prosten i Fjäre och Viske kontrakt Hans Ahlelöf.....	» 356
Folklivet på Söderslätt under senare hälften av 1700-talet. En samtida berättelse medd. av <i>BERT MÖLLER</i>	» 384
Helgo Zettervall om Lunds domkyrka. En byggnadsbeskrivning i brev	» 412
Historisk litteratur.....	» 421

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De Skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, landsarkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena äro Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och Sthen Jacobsen, Den nordiske krigs krønike, för föreningens medlemmar åsatta nedsatt pris av 2: 50.
